

Iz Dalmacije u Novi Zeland : povijest jugoslavenske naseobine na Novom Zelandu

Čizmić, Ivan

Authored book / Autorska knjiga

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Publication year / Godina izdavanja: **1981**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:270:796804>

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-13**

Repository / Repozitorij:

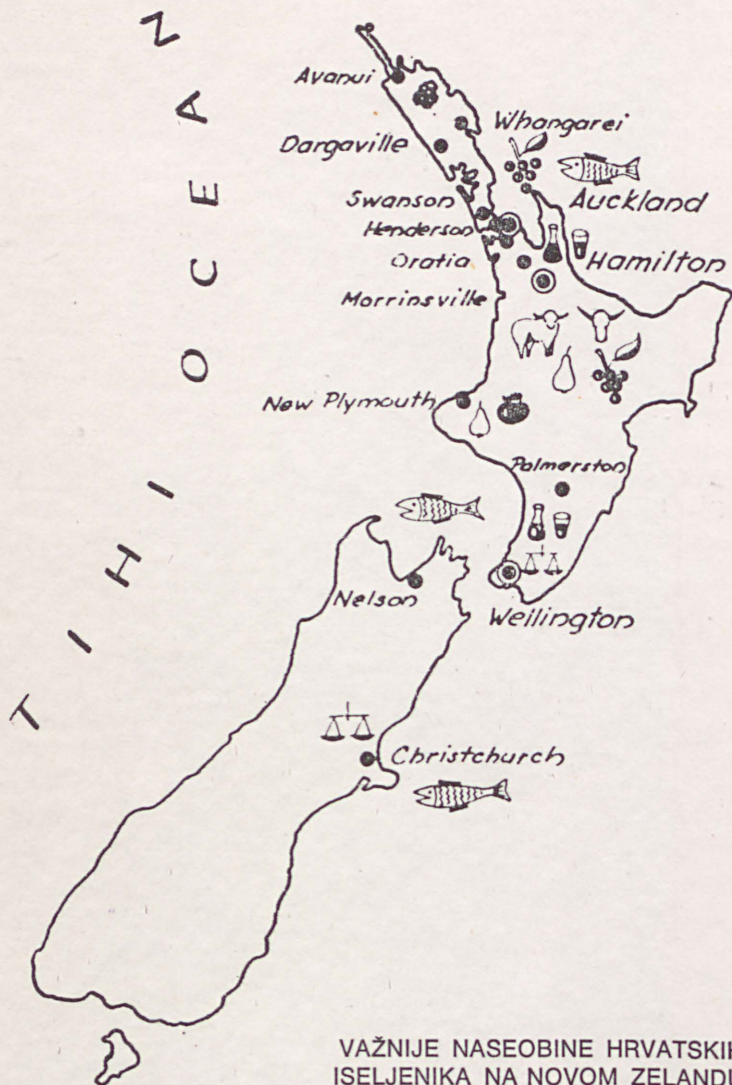
[Croatian Emigrant Press - Repository](#)

**Iz Dalmacije
u Novi Zeland**

Ivan Čizmić

539.068

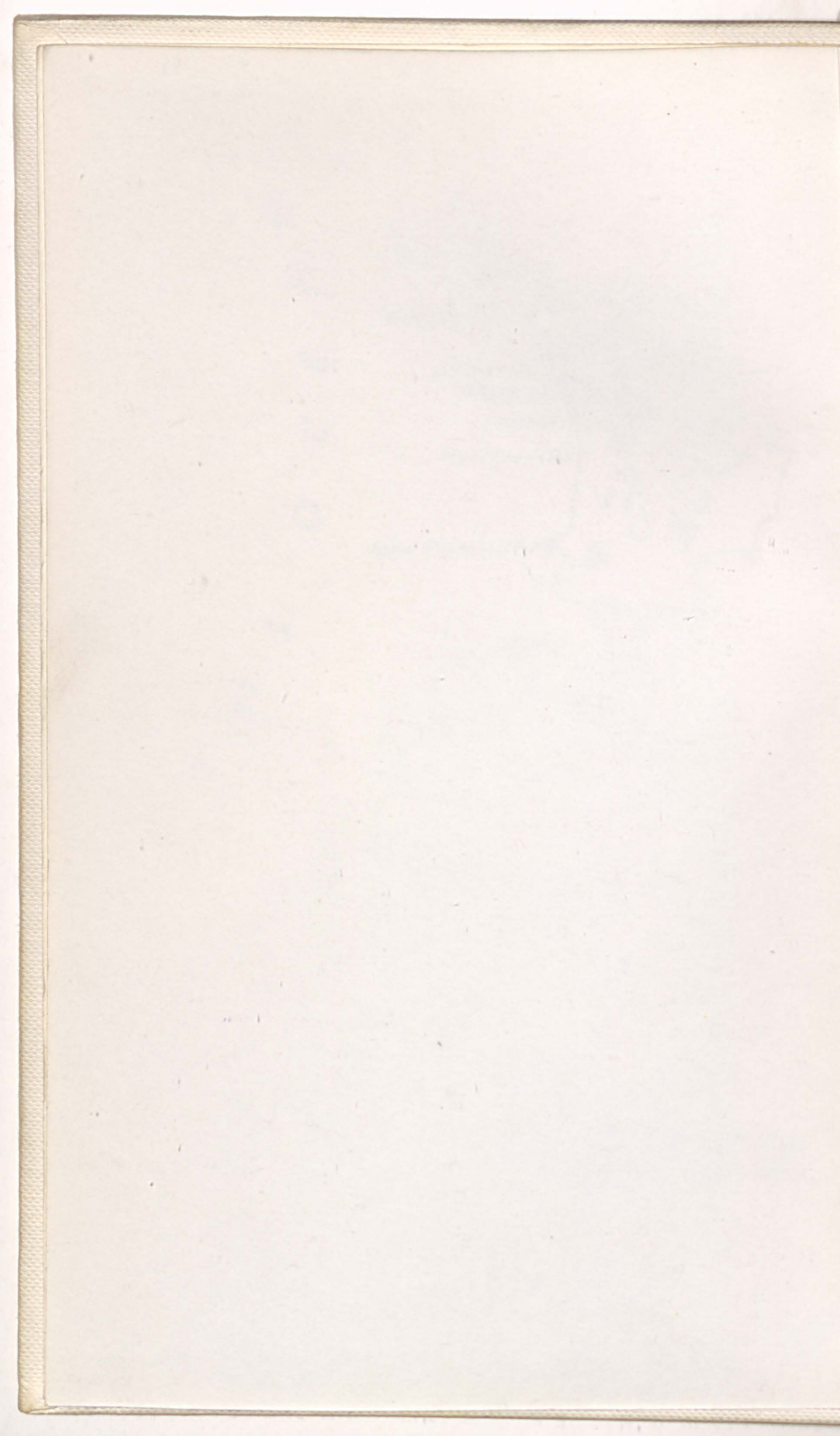

VAŽNIJE NASEOBINE HRVATSKIH
ISELJENIKA NA NOVOM ZELANDU

949.713:325.2(931)

✓
147

P/192

Ivan Čizmić
IZ DALMACIJE U NOVI ZELAND

IZ DALMACIJE
U NOVI ZELAND

Prvi izdanje, jedinstvenika naslovljeno uz
Novi Zeland

IZDAVAČKI ZAKLAD
IZDAVAČKI ZAKLAD
IZDAVAČKI ZAKLAD

BIBLIOTEKA GLOBUS

Urednica
IVANA SOR

IVAN ČIZMIĆ

IZ DALMACIJE U NOVI ZELAND

Povijest jugoslavenske naseobine na
Novom Zelandu

GLOBUS / ZAGREB
MATICA ISELJENIKA HRVATSKE / ZAGREB

© GLOBUS, Zagreb, Jugoslavija

U NOVI ZELAND
IZ DALMACIJE

MARCA IERONIMUS PAVANUS ZAGREB
GLOBUS ZAGREB

PREDGOVOR

*Pri odlasku na rad u jugoslavensku ambasadu u Wel-
lington, u srpnju 1973. nisam ni slutio da će me četvoro-
godišnji boravak u Novom Zelandu tako jako vezati za
tu lijepu zemlju, a prije svega za naše ljude koji tamo žive.
I ne samo to. Nakon otkrića ne male kolonije jugoslaven-
skih doseljenika, uglavnom Hrvata iz srednje Dalmacije,
i našega druženja sve to vrijeme, osjetio sam i želju i po-
trebu da to druženje potraje i nakon mog povratka. Idealnu
mogućnost pružila mi je Matica iseljenika Hrvatske, koja
dugo godina surađuje s našim iseljenicima i u svim ostalim
dijelovima svijeta.*

*Danas, nakon trogodišnjeg rada u Matici, obogaćenog
novim susretima, vezama i posjetima našim iseljenicima
u drugim zemljama, Novi Zeland i dalje ostaje moja naj-
draža uspomena i »prva ljubav« prema našem čovjeku iz-
van domovine.*

*Zašto? Zbog svih tih ljudi koje sam upoznao u Novom
Zelandu, zbog njihove neizmjerne ljubavi prema starom
kraju, koju sam osjetio od trenutka silaska na velingtonski
aerodrom do ispraćaja na istom mjestu četiri godine kas-
nije.*

*Bojazan od uklapanja u nepoznatu sredinu i uspostav-
ljanja poznanstava s Novozelancima pokazala se u sa-
mom početku nepotrebnom. Dovoljno je bilo spomenuti
da sam iz Jugoslavije i sugovornik bi, bio to prodavač u
trgovini, poslovni čovjek, novinar ili ministar uzvratilo:
»Ima kod nas dosta vaših«, ili »Moji dobri prijatelji su
ti i ti koji su došli iz Jugoslavije. To su divni ljudi. Radišni,
pošteni, cijenjeni građani Novog Zelanda koji su dali velik
doprinos njegovom razvitku i napretku.«*

Za predstavnika Jugoslavije ne može biti boljeg uvođa, većeg zadovoljstva i ponosa, svjestan tisuća ambasadora koji su u dalekoj zemlji digli ugled i poštovanje prema Jugoslaviji na najvišu razinu. To isto doživjet će svaki naš posjetilac kojeg put navede u tu zemlju »na kraju svijeta«.

Izboriti takve pozicije u Novom Zelandu nije bilo ni lako ni jednostavno. To najbolje znaju oni koji su se masovno doseljavali početkom ovog stoljeća i između dva rata. Osim najtežih poslova i teških životnih uvjeta, njih je dočekala neprijazna anglosaksonska dobrodošlica, pomiješana s prezirom i arogancijom, koja je u trenucima prvoga svjetskog rata dobivala neugodne političke dimenzije kada su te naše »Austrijance« iz Dalmacije stavljali u rezervate, kao neprijatelje britanskog imperija kojem je pripadao Novi Zeland.

Međutim, nakon godina teškog rada i poštenog vladanja nepovjerenja je nestalo i naši su iseljenici stekli ugledno mjesto u novozelandskom društvu, prošavši put koji je najbolje izrazio naslovom svoje knjige profesor našeg porijekla Andrija Trlin Jugoslaveni — nekad prezirani sada ugledni građani Novog Zelanda.

Ova je knjiga objavljena potkraj 1979. godine kao prilog obilježavanju stote godišnjice od dolaska prvih doseljenika iz naših krajeva u Novi Zeland. Ta svečanost, kojoj je na poziv vlade Novog Zelanda prisustvovala službena jugoslavenska delegacija s predsjednikom Izvršnog vijeća Sabora SR Hrvatske Petrom Flekovićem na čelu, potvrdila je ne samo ugled naših iseljenika i njihovih potomaka u Novom Zelandu, već i njihov velik doprinos razvoju veoma prijateljskih odnosa između Novog Zelanda i Jugoslavije. Jubilej je bio i poticaj mladim Novozelancima našeg porijekla da nastave bogatu društvenu aktivnost koju su u proteklom stoljeću započeli njihovi preci. Oni nikad nisu zaboravljali škrtu ali dragu dalmatinsku obalu, svoj rodni kraj. Neprestano su dokazivali svoj patriotizam, a naročito u vrijeme kad je staroj domovini bilo najpotrebnije, tj. za vrijeme NOB-a i poslijeratne izgradnje ratom opustošene Jugoslavije.

Jugoslavenski klubovi u Aucklandu, Wellingtonu, Dargavilleu, Kaitai, Whangereu, Hamiltonu i najnoviji na Južnom otoku u Christchurchu, bili su i ostali mjesto okup-

ljanja i društvene aktivnosti, kutak stare domovine u kojem se osim naše riječi, pjesme, tambure ili kola iz starog kraja čula i novost od onih koji su se upravo vratili iz posjeta našoj zemlji zadovoljni, uvjerivši se u veliki napredak Titove Jugoslavije.

Kutak domovine nalazio sam u svakoj kući koju sam posjećivao, a bilo ih je mnogo. Golema geografska udaljenost (dvadeset šest sati leta avionom) nije postojala, jer sam se zaista osjećao kao kod svoje kuće. To su osjetili i naši sportaši, estradni umjetnici, poslovni ljudi, od kojih je većina, smještena u domovima naših iseljenika, našla otvorena srca dragih nam prijatelja.

I meni i svima koji su upoznali naše iseljenike u Novom Zelandu nameće se pitanje: »Kako se odužiti tim divnim ljudima?« Jer oni to i zaslužuju, reći će svatko poslije najkraćeg susreta i poznanstva, doživjevši nesvakidašnje gostoprimstvo. Mi u Matici iseljenika Hrvatske, te odbori u Splitu i Makarskoj pokušavamo to koliko možemo, svjesni da to nije dovoljno.

I ova knjiga prof. Čizmića bit će interesantno štivo našoj čitalačkoj publici koju je uvijek zanimala sudbina našeg čovjeka u svijetu. Pa i više od toga. Bit će to draga informacija mladim naraštajima Novozelandana našeg porijekla koji će i ovim putem naći zanimljive detalje iz povijesti svojih predaka u zemlji »bijelog oblaka«. A njima nije bilo lako, pa zaslužuju zahvalnost i priznanje. Bude li i ova knjiga poticaj za nastavak uspješnog rada u iseljeničkim društvima na njegovanju kulturne baštine starog kraja i jačanja veza s Maticom iseljenika Hrvatske i zemljom porijekla u cjelini, nitko sretniji od nas.

Nikola Jelinčić,
tajnik Matice iseljenika Hrvatske

DOSELJAVANJE NAŠIH LJUDI NA NOVI ZELAND

Novi Zeland je razmjerno dugo bio nepoznat evropskim putnicima i moreplovcima. Poput nekih drugih zemalja, otkriven je slučajno. Godine 1642. kapetan Abel Jansen Tasman otplovio je po nalogu nizozemske vlade s Jave i na širokoj pučini Tihog oceana naišao na skupinu velikih otoka.¹ Flegmatični Nizozemac, koji je nešto ranije otkrio Tasmaniju, nije skretao sa svoga puta. Zadowoljio se time da otkriveno otočje nazove imenom Novi Zeland, te se vratio u bazu a da svoje otkriće uopće nije razgledao. To će istom 127 godina kasnije učiniti poznati engleski istraživač James Cook. Kao pravi radoznali moreplovac Cook je 1769. skrenuo s puta, oplovio novozelandske otoke i načinio prve pouzdane karte te daleke zemlje. Nakon povratka s putovanja Cook je u svom izvještaju naveo da je anektirao Novi Zeland u ime engleske krune, no vlada nije prihvatila tu aneksiju.

Cook je na Novom Zelandu zatekao Maore, polinezijskog porijekla, koji su se doselili prije pet stoljeća s otočja Samoa. Iako su došli iz tropskog područja, dobro su se prilagodili razmjerno hladnijoj klimi Južnog otoka. Njihove priče govore o žestokim borbama pri dolasku na otočje, pa su vjerojatno otoci i prije njih bili naseljeni. Maori su snažna rasta, zagasite puti i crne kose, a često su upadljivo slični Evropljanima. Tetoviraju lice i tijelo. I danas djelomice žive u rodovskoj organizaciji. Upotrebljavali su kovine, ali nisu znali kako se dobivaju. Imali su oružje od kamena i kostiju. Lončarstvo im je bilo nepoznato, a

¹ Novi Zeland se sastoji od Sjevernog i Južnog otoka (dva veća), manjeg otoka Stewarta i otočnih skupina: Kermadee, Chat-ham, Bounty, Antipodes, Campbell, Auckland, Cook, Tokelau, Niue. Obuhvaća 268.675 km².

hranu su priređivali između zažarena kamenja ili spuštanjem u vrelu vodu gejzira. Od lana su izrađivali odjeću, koja iznenađuje ljepotom raznobojna tkanja. Kuće i lađe bile su im ukrašene rezbarijama. Bili su smioni pomorci, imali su velike lađe sa 100—180 mornara. Obrađivali su zemlju, dok se stočarstvo nije moglo razviti, jer prije dolaska Maora na Novom Zelandu nije bilo sisavaca. Iz starog kraja Maori su donijeli psa, a nenamjerno štakora i šišmiša. Potrebu za mesom podmirivali su ribolovom i lovom na ptice moa i kivi, a uz to su se hranili mesom psa i štakora. Plemena su se često sukobljavala zbog zemlje, pa su gradili jake utvrde. Kad je Cook 1769. posjetio Novi Zeland, ostavio im je nekoliko svinja, konja i ovaca te krumpir i žito. Koze i ovce su propale, no svinje su se doskora veoma razmnožile, pa su zajedno s krumpirom i žitom izmijenile jelovnik Maora. U doba Cookova posjeta bilo je na Novom Zelandu 100.000 do 200.000 Maora.

Cook je, doduše, proglasio aneksiju Novog Zelanda, ali ona nije bila ostvarena, pa je Velika Britanija dugo odbijala pozive da zaposjedne otoke. Odluka je bila donesena tek kad se u Francuskoj razbudio interes za Novi Zeland. Godine 1840. poslan je iz Sydneyja kapetan Hobson, koji je sa pedeset maorskih poglavica sklopio poznati ugovor u Waitangiju. Time su oni priznali suverenitet britanske krune, a dobili su garanciju za svoju zemlju da je kolonisti pojedinačno nisu smjeli kupovati. Doskora je tom ugovoru pristupilo još 527 poglavica.

Bijelci su počeli dolaziti oko 1800. godine. To su bili lovci na kitove, odbjegli mornari i avanturisti. Oko 1840. živjelo je u Novom Zelandu oko 2.000 bijelaca, od kojih su mnogi sklopili brakove s Maorkama. Trgovci su Maorima prodavali puške i alkohol, što je za njih bilo presudno. Oružje su upotrebljavali u međusobnim obračunima i njihov se broj počeo smanjivati.

Kolonizacija bijelaca osobito je porasla nakon 1861, kad je na Novom Zelandu nađeno zlato. Pedeset godina nakon stvaranja kolonije bilo je već više od 620.000 kolonista i njihovih potomaka. Porast je bio jak i prvih godina našeg stoljeća, a zatim se useljavanje usporilo. Kolonisti su bili uglavnom iz Velike Britanije i Irske (98 posto), najviše Škota. Zato se na Novom Zelandu čvrsto održa-

vaju britanske tradicije i običaji. Doseljavanje iz ostalih zemalja bilo je neznatno.

Intenzivno naseljavanje bijelaca izazvalo je otpor Maora, i tako je godine 1843. došlo do pubune koja je trajala do 1848. Žarište ustanka bilo je na Sjevernom otoku, gdje je živjela većina Maora. Oni su se hrabro borili i ozbiljno ugrožavali položaj Engleza. U idućim mirnijim godinama kolonisti su naselili sve povoljnije predjele Južnog otoka, dok je na Sjevernom otoku kolonizacija slabije napredovala, zbog spomenute zabrane kupovanja zemlje i zbog otpora Maora. Kad je ta zabrana 1862. ukinuta, nastala je divlja spekulacija kupovanjem maorskih zemljišta. Skveteri, koji su dotad uzimali zemlju u zakup zbog paše, nastoje ju pretvoriti u svoje vlasništvo i tako se stvara veleposjed. Videći da će na taj način biti postupno lišeni zemlje, Maori su 1863. digli drugi ustanak. Sedam godina vodili su gerilski rat u prašumi. Iz rata su izašli brojčano veoma oslabljeni. Godine 1896. bilo ih je 40.000. Većina ih je nastavila živjeti na Sjevernom otoku, osobito u rezervatima vulkanskog područja.

Kad je u drugom ustanku Maora postalo jasno da se s ovim »urođenicima« ne može postupati kao s australskim domorocima, pristupilo se političkom rješavanju problema. Maori su dobili politička prava i 1868. četiri njihova zastupnika ušla su u parlament. Od 1872. imaju stalnog predstavnika u vladi, kao ministra za pitanja domorodaca. Danas Maori sudjeluju u privrednom i kulturnom životu zemlje. Većinom čuvaju svoje tradicije i jezik. Mnogi od njih žive u gradovima kao trgovci, obrtnici, mornari, radnici i službenici, a gornji sloj njihova društva odgojen je na engleski način.

U Britanskoj zajednici naroda Novi Zeland je uvijek smatran najlojalnijim dominionom. Razlozi za to bili su pojačani osjećaj izoliranosti zbog velike udaljenosti i mali broj stanovnika. Godine 1852. zemlja dobiva ustav, a 1907. proglašena je dominionom, što joj je omogućilo samostalniju vanjsku i unutrašnju politiku. Nakon prvoga svjetskog rata, u kojem je sudjelovao na strani Velike Britanije, Novi Zeland postaje član Lige naroda. Na izborima 1935. pobjeđuju laburisti, koji ostaju na vlasti do 1949. Godine 1939. Novi Zeland objavljuje rat Njemačkoj, a u prosincu 1941. i Japanu. Novozelandske trupe osobito

su se istakle u borbama na različitim područjima Mediterana. Godine 1949. dolazi na vlast Nacionalistička stranka. Na parlamentarnim izborima u studenome 1957. odnijela je pobjedu Laburistička stranka, no 1960, 1963. i 1966. izbori su dali većinu Nacionalističkoj stranci, te je njezin prvak K. J. Holyoake otad na čelu vlade sve do 1972. kad su na vlast opet došli laburisti. Godine 1975. na vlast je opet došla Nacionalistička stranka na čelu sa R. Muldoonom.

Novi Zeland je unitarna parlamentarna država utemeljena Ustavnim zakonom (Imperial Act) 1852, s izmjenama i dopunama 1907, 1917, 1927. i Westminsterским statutom 1931, kada je utvrđena nezavisnost Novog Zelanda koji je član Commonwealtha i u personalnoj uniji s Velikom Britanijom. Izvršna vlast formalno pripada suverenu-kraljici, a zastupa je generalni guverner, kojeg postavlja suveren na prijedlog vlade Novog Zelanda. Izvršna vlast stvarno pripada vladi na čelu s premijerom, koja se formira iz redova parlamentarne većine i za svoj rad odgovara parlamentu. Generalni guverner dužan je postupati u duhu njenih prijedloga. I zakonodavna vlast pripada formalno suverenu (guverneru), a stvarno Predstavničkom domu (House of Representatives) od 80 poslanika koji su izabrani za mandatno razdoblje od tri godine, po većinskom sistemu u pojedinim izbornim kotarevima (od toga sedamdeset šest Evropljana i četiri starosjedioca Maora). Aktivno i pasivno biračko pravo stječe se s navršenom osamnaestom godinom. Zemlja je podijeljena na provincije, gradske i seoske općine, koje biraju svoje samoupravne lokalne predstavnike. Sudsku vlast obavljaju Vrhovni sud, apelacioni sudovi i niži sudovi.

U socijalnom zakonodavstvu Novi Zeland je jedna od najnaprednijih kapitalističkih država. Osamsatni radni dan uveden je već sedamdesetih godina prošlog stoljeća, kad se to u Evropi još smatralo revolucionarnim zahtjevom. Godine 1894. ustanovljeno je sudište za sporove oko nadnica i rada, doneseni su zakoni o zaštiti žena i djece i uvedena je starosna mirovina.

Prema popisu 1976. na Novom Zelandu živi 3,129.383 stanovnika, pretežno britanskog porijekla, od toga 221.272 Maora. Prosječna gustoća stanovništva iznosi 8,8 na 1 km². Najjače su naseljene primorske nizine i visoki travnjaci

u unutrašnjosti. Na Sjevernom otoku gustoća stanovništva iznosi 11,4, a na Južnom otoku 4; na Sjevernom otoku živi 70 posto cjelokupnog stanovništva. Na gradsko stanovništvo otpada 55 posto, a na najveće gradove (Auckland, Wellington, Christchurch i Dunedin) oko 38 posto cjelokupnog stanovništva. Službeni su jezici engleski i maorski. Novi Zeland ima četiri sveučilišta (Otago kraj Dunedina, Christchurch, Auckland i Wellington), poljoprivredne koledže (Lincoln, Palmerston North), te mnogobrojne stručne i srednje škole. Glavni grad je Wellington (158.700 stanovnika), a najveći Auckland (499.700 stanovnika). Ostali veći gradovi jesu Christchurch, Dunedin, Hamilton, Hutt, Invercargill.

Zbog oceanske klime, koja pogoduje razvoju pašnjaka i livada, najjače je razvijeno stočarstvo. Po broju ovaca Novi Zeland je na četvrtom mjestu u svijetu. Najvažnija su područja ovčarstva u Canterburijskoj nizini na Južnom otoku i na vapnenačkim brežuljcima iznad zaljeva Hawke na Sjevernom otoku. Po proizvodnji vune (prosječno godišnje 223.000 tona) Novi Zeland je drugi na svijetu. U vezi s ekstenzivnim ovčarstvom razvili su se veliki posjedi na nekoliko desetaka tisuća akra. Stočarstvo je razvijeno i na srednjim i na malim posjedima.

Goveda se uzgajaju najviše u nizini rijeke Wiakato, južno od Aucklanda. Veliku važnost ima proizvodnja mlijeka, maslaca, sira i mesa. Zemljoradnja je slabije razvijena. Obradeno je samo 2—3 posto ukupne površine otoka, a na pašnjake i livade otpada 47 posto, na šume 12,3 posto. Na Sjevernom otoku gaji se više kukuruz, a na Južnom pšenica, ječam, zob i krumpir. Sjeverozapadni dio Južnog otoka je voćarski kraj. Na subtropskom sjeveroistoku uspijevaju agrumi i vinova loza. Proizvodnja na farmama je mehanizirana, a postoji i jaka zadružna organizacija za plasiranje farmerskih proizvoda.

Rudnoga blaga ima relativno malo. Najveća je proizvodnja ugljena (672.000 tona antracita i kamenog ugljena, te 2,115.000 tona smeđeg ugljena i lignita), no ona ne podmiruje domaće potrebe. Glavna su ležišta ugljena na zapadnoj obali Južnog otoka (Mokihinui i Greymouth). Lignit se kopa u rudnicima Pt. Waikato, Kaitangata, Coal Creek (Otago) i Nightcaps. Osim toga ima zlata, željeza, volframa, žive, platine, magnezita. Proizvodnja nafte je

nezatna (1000 tona u New Plymouthu). Zemni plin dobiva se u Taranakiju. Industrija se na Novom Zelandu jače razvila u vrijeme drugoga svjetskog rata, i to naročito prehrambena, tekstilna, drvna, kemijska, elektrotehnička, te industrija kože, cementa, pneumatika, sanitarnog materijala i dr. Vrlo je razvijen pomorski promet; glavne su luke Auckland, Wellington i Lyttelton (luka grada Christchurcha).

Naše iseljeničke naseobine u Novom Zelandu spadaju nesumnjivo među najudaljenije prostore što su ih Hrvati naselili na Zemljinoj kugli. Pa iako je ova zemlja »dugog bijelog oblaka«, kako su je nazivali maorski starosjedioci, uistinu beskrajno daleko od južnoslavenskih strana, našim sunarodnjacima ona nije bila nepoznata ni prije više od stotinu godina.

Najranije sačuvane vijesti koje spominju Hrvate u Novom Zelandu potječu iz 1858, a nalaze se u dubrovačkom arhivu. To je izvještaj o ekspediciji austrijskog znanstvenika i istraživača Ferdinanda von Hochstellera koji je s fregatom »Novara« boravio u Novom Zelandu 1857. i 1858. godine. Među posadom te fregate bilo je i nekoliko naših mornara, od kojih su navodno neki dezertirali s broda i ostali u Novom Zelandu.²

Prisutnost naših mornara i »Novare« na Novom Zelandu spominje Ivan Totić, jedan od naših ranih pionira u toj zemlji. On navodi kako je u prosincu 1858. austrijska fregata »Novara« stigla u Novi Zeland radi znanstvenog istraživanja. Među njenom posadom bilo je nekoliko mladih Dalmatinaca koji su služili vojni rok u austrijskoj mornarici. Vlada i narod na Novom Zelandu lijepo su primili ekspediciju, zapovjedništvu je bila odana posebna počast, a oklandski trgovci kauri-smole poklonili su im kolekcije raznih vrsta tog proizvoda. Dalmatinci su nakon povratka kući bili puni pohvala za Novi Zeland, a osobito su isticali ljubaznost kojim ih je primio narod, pa je slijedećih godina mnogo mladih ljudi odlučilo otputovati u daleku zemlju i tamo kopati skupu kauri-smolu, o kojoj

² K. W. Thomson and A. D. Triffin, *Immigrants in New Zealand*, Palmerston North, 1970, str. 67.

su toliko čuli³. Totić na istom mjestu spominje pričanje naših ranih doseljenika o tome kako su još oko 1850. neki mornari s Pelješca doživjeli brodolom na novozelandskim obalama i potom stigli u luku Kaipara, odakle su otišli na obližnja polja kauri-smole.⁴

Prvi naši ljudi na Novom Zelandu čija imena znamo jesu Nikola Viccovich iz Crne Gore, koji je u Novi Zeland doselio 1857, Andrew Cuiss i Giuseppe Martin s otoka Visa, koji su doselili 1861. U izvještaju Kraljevske komisije za proizvodnju kauri-smole na Novom Zelandu Nikola Senčić je izjavio da je rodom iz Rijeke i da je iselio 1861. U Novi Zeland je stigao 1864. preko Australije. Prije toga živio je u Indiji. Nakon nekoliko godina lutanja Novim Zelandom, konačno se zaposlio 1879. na održavanju telegrafskih veza, poslije čega je sedamnaest godina stalno živio u mjestu Waipo.⁵ Na istom mjestu Senčić spominje Pavla Lupisa, koji je 1881. u Dargavilleu kopao kauri-smolu i koji je prije toga otputovao kući, oženio se i vratio na Novi Zeland s još nekolicinom rođaka. Lupisov sin Ljubo izjavio je 1956. u listu »The Auckland Star«, kako mu je otac Pavao često govorio da je rođen na poluotoku Pelješcu, da je bio mornar na engleskom migrantskom brodu s kojeg je oko 1860. pobjegao u Lytteltonu.⁶ Nešto više o ovoj dvojici pionira možemo saznati iz članka što ga je neki naš iseljenik poslao Anti Radiću, koji ga je tiskao u listu »Dom« 1903. On piše: »Hrvati su došli u Novu Zelandu pred kojih četrdeset godina s jednom englezkom jedrenjačom. A koliko ih je tada došlo? Njetko veli da ih je došlo pet, a njetko tri; a ja sam čuo za tri. A što su radili ta trojica? Učestvovali su dvojica u ratu proti crnim ljudima, a treći je radio na nadnici. A što se je dogodilo s njima poslije boja? Bili su počašćeni od englezke vlade, a jedan od njih, i to

³ A. H. Reed, *The Gumdigger, the Story of Kauri Gum*, Dunedin 1958, the Dalmatian (Yugoslav) in New Zealand by John M. Totich, str. 160.

⁴ Isto.

⁵ *Report and Evidence of the Royal Commission on Kauri Gum Industry* (Izvještaj i evidencija Kraljevske komisije za proizvodnju kauri-smole na Novom Zelandu), Appendix to the Journals of the House of Representatives, 1898, H., str. 12, 34.

⁶ »The Auckland Star«, Auckland, 7. lipnja 1956.

g. Nikola Senčić, imenovan je prvim utemeljiteljem brzojavne i telefonske žice. A odakle je bio taj g. Nikola Senčić? On je bio rodom kraj Senjske Rike (Rieke). Ostavio je svoju domovinu, kad na Senjskoj Rici nije bilo ništa osim nekoliko težačkih kolibica. Dvadeset godina nije govorio svoga jezika, jer nije imao s kim (. . .) A jesu li ona druga dvojica pohodili domovinu? Jest samo jedan, i to g. Pavo Lupis. A što je radio kad je došao doma? Kad je vidio doma svu svoju rodbinu, onda je pokupio jednu četvu Hrvata i s njima je došao opet u Novu Zelandu.«⁷

Josip Alač, naš iseljenik, među ranim doseljenicima spominje Savu Kostića iz Krtola u Boki kotorskoj, koji je na strani Crnogoraca sudjelovao u ustanku na Krivošijama 1869. Poslije bitke, spasavajući život, pobjegao je u Egipat gdje radio na prokopu Sueskog kanala i odatle otputovao za Ameriku i napokon u Novi Zeland.⁸

Ranim pionirima pripadaju Antony Juriss iz Splita (doselio 1862), Petar Vranjican (doselio 1863), John Gargliecevič sa Hvara (doselio 1864), Paul Arnerich sa Brača (doselio 1866). Paula Arneriča slijedili su Simon Arnerich (doselio 1874) i Paulo Arnerich (doselio 1878). Andrew Vucassovich doselio je 1866, a poslije njega Tripo Vucassovich 1868. i Thomas Vucassovich 1873.⁹ O životu ovih pionira nisu sačuvani nikakvi podaci.

Rani doseljenici bili su i neki naši ljudi koje je zahvatila »zlatna groznica« u Kaliforniji i u Australiji, pa su nakon toga došli u Novi Zeland na Južni otok i nastavili isti posao kopanja zlata, a poslije kauri-smole. Prema zapisima o naturalizaciji, svi su oni bili s obalnog pojasa naše zemlje.¹⁰

Naši su ljudi, po svemu sudeći, bili i jedni od prvih bijelih doseljenika u toj zemlji koji su počeli iskopavati kauri-smolu, neobičnu sirovinu na kojoj se tijekom mno-

⁷ »Dom«, Zagreb, 27. kolovoza 1903.

⁸ Josip Alač, *Kratki historijski skeč naših iseljenika u New Zealandu*, Izvještaj pohranjen u Arhivi Zavoda za migracije i narodnosti u Zagrebu.

⁹ Andrew Trlin, *Now Respected, once Despised, Yugoslavs in New Zealand*, Palmerston North, 1979, str. 40.

¹⁰ Andrija D. Trlin, »Jugoslaveni na Novom Zelandu«, zbornik *Iseljeništvo naroda i narodnosti Jugoslavije i njegove uzajamne veze s domovinom*, Zagreb, 1978, str. 444.

gih desetljeća temeljio gospodarski razvitak Novog Zelanda. Teško je odrediti njihov točan broj u ovom ranom razdoblju, jer su u kolonijalnoj statistici svi doseljenici iz Austro-Ugarske Monarhije bili iskazivani kao Austrijanci. Godine 1878. navode se u Novom Zelandu 483 imigranta iz Austro-Ugarske, od kojih je 184 registrirano u provinciji Auckland. Osam godina kasnije, 1886, registrirano je 536 useljenika, a u provinciji Auckland 181. Ni je poznato koliko je od navedenih bilo Hrvata, ali su oni sasvim sigurno predstavljali najveći postotak.¹¹ Sigurno je da su gotovo svi useljenici u provinciji Auckland bili Hrvati, jer pripadnici ostalih narodnosti iz Austro-Ugarske nisu odlazili na sabiranje smole. To potvrđuje i izvještaj spomenute Kraljevske komisije u kojem se navodi da su ljudi poznati kao Austrijanci na poljima kauri-smole zapravo doseljenici s juga Austrije, uglavnom Dalmatinci, ali ima ih i iz Istre i Hrvatske, a nekolicina je iz Crne Gore i Bugarske.¹²

Broj naših useljenika sigurno je bio mnogo veći od navedenih statističkih podataka. Statistika je, naime, registrirala samo one emigrante, koji su se nakon dolaska u koloniju javljali austrougarskom konzulatu u Aucklandu, a broj prijavljenih bio je relativno malen, jer su mnogi emigrirali kako bi izbjegli vojsku. O znatnom broju naših ljudi u Novom Zelandu koji su izbjegli vojnu obvezu u austrougarskoj vojsci piše u proglasu objavljenom u listu »Bratska sloga« 12. lipnja 1889. u Aucklandu, u kojem se izvještava naše doseljenike da će u povodu 50-godišnjice vladanja cara Franje Josipa biti pomilovani svi vojni bjegunci, ako zatraže pomilovanje, i radi toga se jave austrougarskom konzulatu u Aucklandu.¹³

Prema izjavama naših kopača Kraljevskoj komisiji, već se 1890. na poljima smole navodno nalazilo oko 1.200

¹¹ I Crkvenčić, *Iseljavanje naših ljudi u New Zealand koncem prošloga i početkom ovoga stoljeća*, Matica, Iseljenički kalendar 1959. Članak je napisan isključivo na osnovi dokumenata Ministarstva vanjskih poslova Velike Britanije pohranjenih u londonskom arhivu Public Record Office pod naslovom *Dalmatian Emigrants to New Zealand and Kaury-Gum Industry*, s označenom signaturom FO 7/1335.

¹² Izvještaj i evidencija Kraljevske komisije, str. 7.

¹³ »Bratska sloga«, Auckland, 12. lipnja 1899.

naših ljudi, a 1898. godine čak 1.500. Taj broj ne izgleda naročito velik, ali kad se zna da je broj maorskih kopača bio mnogo veći od britanskih, vidi se da su od stranih kopača Hrvati činili većinu. O broju naših useljenika za posljednje tri godine 19. st. imamo točne podatke. Godine 1897. ušlo je u koloniju 353 Hrvata, 1898. čak 859 (najveći broj u toku jedne godine prošlog stoljeća), 1899. godine 113, a 1900. samo 103 Hrvata. Nakon 1900. broj useljenih znatno je pao zbog donošenja Immigration Restriction Acta 1901. godine. Donošenje ovog zakona upravo je u vezi s našim useljenicima, o čemu ćemo kasnije govoriti.

U izvještaju Kraljevske komisije nalaze se podaci o broju naših ljudi i mjestima gdje su radili. Na osnovi tih podataka prostorni raspored naših doseljenika izgledao je ovako:

DARGAVILLE. Najveća polja u okolici bila su u zakupu Michelsonovih. Na njima je 1893. radilo 550 kopača, od kojih je bilo 250 Hrvata, 170 Britanaca i 130 Maora. U 1895. broj kopača se povećao na 619 osoba, od kojih je bilo 167 Hrvata, 225 Britanaca i 127 Maora. Do 1898. broj kopača, naročito britanskih, znatno je smanjen. Zbog pada cijene smoli, velik broj Britanaca napustio je polja i otišao na sječu šume. Na Michelsonovim poljima još je uvijek bilo više od 50 posto kopača iz Hrvatske. Broj kopača na okolnim krunskim poljima mijenjao se iz godine u godinu. Na području Hobson County Councila bilo ih je 1894. oko 200, a 1895. već 300. Godine 1896. došlo je do »navale« kopača u neka sjeverna polja tog područja. Koliko je među njima bilo hrvatskih kopača nije navedeno, ali su oni svakako obuhvaćeni već spomenutim brojkama. Komisiji su dali izjave ovi kopači: Jakov Radatić, rođen u Hrvatskoj, stalno naseljen u naselju Marlborough, gdje je zakupio 150 akri zemlje. Najprije se iskrcao u Australiji 1891. i radio u rudniku Broken Hill. Tu je ostao samo dvije godine, a u Novi Zeland je došao 1893. i odmah se uposlio kao kopač. Luka Jurković, rođen kraj Dubrovnika, već je ranije bio u Novom Zelandu osam godina, pa je zatim nekoliko godina živio u Australiji; a u siječnju 1898. već je tri mjeseca ponovno bio u koloniji. Radio je kao kopač na Michelsonovu zakupu. Peter Kovačić, rodом iz Dalmacije, došao je prvi put u Novi Zeland 1885, ali je ostao u koloniji samo trinaest mjeseci. Oдавde je otišao

u Australiju i tamo ostao oko šest godina. U Novi Zeland se vratio 1892. Nakon povratka neko je vrijeme držao u zakupu trgovinu u mjestu Tikanui, ali je i kopao smolu. Ivan Bradičić, rodom iz Istre, došao je u Novi Zeland 1879. Stalno se nalazio na poljima smole u okolici Dargavillea. Žalio se što se ne izdaju zakoni o zemlji i na hrvatskom jeziku, jer bi se u tom slučaju velik broj naših ljudi stalno naselio. Komisiji su dali izjave i Nikola i Petar Skokandić, Nikola Matutavić, Ivan Bilić (svi su doselili 1898), Ivan Makoić, Marko Dodović i Artur Negorić.

VALE OF AVOCA. U vrijeme obilaska Komisije, ovdje je radilo 30 naših kopača. Posebno se spominje samo Marko Ciprijan, radnik iz Dalmacije. Predlagao je da se našim zemljacima dade zemlje u Maunguru Districtu, jer je pogodna za vinogradarstvo, što bi odgovaralo sklonostima naših iseljenika.

WAIROA BRIDGE. U okolnim poljima nalazilo se u vrijeme obilaska Komisije 17 hrvatskih kopača iz Dalmacije. Od 1880. radilo je na poljima 160 naših sunarodnjaka.

RUAKAKA. Od oko sedamdeset kopača u siječnju 1898. polovica su bili Hrvati, dvadeset do dvadeset pet Maori i deset Britanci. Među hrvatskim kolonistima nalazilo se pet bračnih parova, koji su doputovali iz domovine. Poimenično se navodi Rafael Klarić.

WAIPU. Prvi hrvatski kopači pojavili su se oko 1894. Njihov točan broj ne navodi se ni u jedno doba. Jedini podatak o broju naših ljudi je izjava lokalnog trgovca da je vidio skupinu Hrvata od oko petnaest ljudi kako kopaju na malom komadu zemlje. Međutim, moralo ih je biti mnogo više, jer podaci govore da su Hrvati ovdje radili u manjim grupicama, razbacanim po poljima i da su redovno ostali na njima oko godinu dana. Posebno se spominje Nikola Soić iz Rijeke.

RUAKAKA SWAMP. Na zakupu Neila Jameca Cambela radilo je u siječnju 1898. oko sedamdeset kopača, od kojih je bilo četrdeset pet Hrvata, petnaest Maora i deset Britanaca.

HUKERENUI. Zimi 1896. na okolnim poljima radilo je oko dvije stotine Hrvata. Kopači su napuštali kraj kad je zemlja postala pretvrda. U siječnju 1898. bilo ih je ukup-

no četrdeset, a vjerovalo se da će u toku iduće zime broj porasti na oko tri stotine.

AWANUI. Godine 1895. radilo je na okolnim poljima petnaest hrvatskih kopača, a 1898. već oko četrdeset. Očekivalo se da će se broj naših kopača na ovim poljima znatno povećati, jer su tamošnji radnici pozvali svoje znance s drugih polja.

WAIPAKAURI. U veljači 1898. na okolnim je poljima radilo četrnaest kopača, dok su glavninu radnika činili okolni farmeri. Broj naših ljudi nije poznat, ali se poimenično navodi Petar Šulenta iz Makarske i Đuro Radaj.

TE KAO. Ovdje se broj radnika neprestano mijenjao. Zimi 1897. radilo je oko 250 Hrvata, a u veljači 1898. spominje se oko 150 Maora, oko pedeset Hrvata i oko petnaest Britanaca.

HOUHORA. Hrvatski kopači počeli su se ovdje javljati 1894, ali u veljači 1898. bilo ih je samo četrnaest.

WAIHOPO. Sve do 1895. na okolnim su poljima prevladavali britanski kopači. Već 1897. broj naših ljudi povećao se na oko sedamdeset, dok ih je na radištimama između Houhore i Te Kaoa bilo još oko četrdeset. Opisujući svoj put po Sjeveru 1899, Petar Šegedin spominje kako je na putu za Awanui prošao pokraj mjesta Waihopo i Ohara i tamo zatekao više od 200 naših kopača smole.

PARENGARENGA. Točan broj kopača nije bio poznat, ali ih je u veljači 1898. moglo biti oko dvije stotine. Od toga je bilo oko osamdeset Hrvata, a samo petnaest Britanaca. Ostalo su bili Maori. Polja su bila zimska radišta i tada se na njima nalazio veći broj radnika. Zimi 1896. i 1897. na istim se poljima nalazilo oko 250 Hrvata. Poimenično se spominje Nikola Kortula iz Dalmacije i njegov mještananin Ivan Buntarić. Nikola Kortula imao je osamnaest godina. Došao je u Novi Zeland 1895. kad mu je bilo petnaest godina. S njim je došlo još deset sunarodnjaka, a u koloniji se nalazilo oko trideset osoba iz njegova rodnog mjesta ili okolice na udaljenosti do 35 km. Ivan Buntarić je došao u Novi Zeland 1895. i otad je neprestano radio kao kopač smole. Parengarenga je 1896. popularno nazvana »mali Beč«, radi velikog broja Austrijanaca.¹⁴

¹⁴ »New Zealand Herald«, 19. rujna 1896.

MANGAWHAI. U veljači 1898. u poljima okolice Mangawhaija radilo je oko tristo hrvatskih kopača. Oni su na ova polja počeli dolaziti tek 1895, a već 1898. imali su monopol. Britanskih kopača je tada bilo vrlo malo.

Početak 1899. predsjednik vlade i guverner Novog Zelanda obavijestili su austrougarskog konzula u Aucklandu da se na poljima kauri-smole sjeverno od Aucklanda nalazi oko 2.000 Hrvata. U kolovozu 1900. Colonial Office u Londonu izvještava Foreign Office da se u Novom Zelandu nalazi oko 3.000 kopača Hrvata.¹⁵

Prostorni raspored i broj naših ljudi ostao je gotovo isti i u prvim godinama 20. stoljeća. O tome svjedoči članak što ga je Tomo Tikvanović poslao s Novog Zelanda 1905. listu »Trščanski Lloyd«. Tikvanović navodi da u Novom Zelandu živi gotovo tri tisuće Hrvata. Dakako, nemoguće je navesti točan broj, jer su previše rastrkani po mnogim mjestima. Osim toga, neprestano dolaze novi doseljenici iz domovine, a razmjerno ih se malo vraća kući. Hrvati su većinom kopači smole, ali ima ih i trgovaca, gostioničara, obrtnika, posjednika, vinogradara, rudara i po koji činovnik. Mjesta u kojima se nalaze Hrvati su mnogobrojna. Tikvanović je spomenuo najvažnija: North Cape (sjeverni rt), Parengarenga, Te Kao, Waihopo, Houhora, Totara, North, Kaeo, Kere Kere (Bay of Islands), Waimate, Kaihu, Aikohe, Towai, Ruatangata, Kamo, Mangapoi, Waipu i Poroti, u kojima su većim dijelom samo hrvatski kopači smole. U Awanuiju ima i zemljoposjednika i vinogradara. U Manganui i u Hakaru ima najviše kopača smole. Iza North Capea su naseobine u North Wairoa, u Aranga i Maropui, zatim u Babylonu, Flax Mil., Mangawhareu, Aratapu, Te Kapuru, Tikenui, Red Hillu i Dargavilleu. Na East Coastu u Thamesu, Taurangi, Hikuaiaia, Kete Kete, Gum Townu žive sami kopači smole. U Waihi ima kopača smole i rudara. U New-Plymouthu su dva Hrvata gostioničara.¹⁶

Hrvati su neka mjesta nazvali imenima mjesta iz rodnog kraja. Tikvanović spominje mjesto u kojem su živjeli

¹⁵ I. Crkvenčić n. d. str. 202.

¹⁶ »Trščanski Lloyd«, Trst, 21. siječnja 1905. Godine 1906. bilo je 10 posto Hrvata u Hobson Countyju, a u Manganui Countyju 9 posto (New Zealand Census of Population 1906; Trlin, n. d. str. 64.)

Hrvati, a zvalo se Novi Vinodol. Drugo mjesto, u kojem su bili sve naši ljudi iz Vrbnja na otoku Hvaru, bilo je Vrbanj. Treće se mjesto zvalo Velebit, a Englezi su ga izgovarali Velet.¹⁷

Potkraj prošlog i na početku ovog stoljeća na Novi Zeland doselilo se više od tri tisuće naših iseljenika s jadranske obale, najviše iz srednje Dalmacije. Potrebno je objasniti uzroke koji su naveli tisuće naših ljudi da isele na daleki Novi Zeland. To su ponajprije bili oni isti uzroci koji su naveli više od pola milijuna ljudi iz Hrvatske da isele u razne krajeve svijeta od 1880—1914.¹⁸ Najvažniji uzroci iseljavanja bili su ekonomski i politički: nerodne godine, trajna prezaduženost seljaka, a u Dalmaciji propadanje plovidbe na jedrenjacima, opadanje ribarstva, bolest vinove loze i potpisivanje Vinske klauzule između Austro-Ugarske i Italije 1892, te uopće gospodarska i politička zapaštenost tog područja od austrijske vlade. Određen utjecaj na iseljavanje imalo je izbjegavanje višegodišnje vojne obveze kao i agitacija parobrodarskih kompanija i njihovih agenata za iseljavanje.

Što je naše ljude navodilo da se isele baš na Novi Zeland, najbolje ćemo razabrati iz njihovih izjava Kraljevske komisiji. U uvodu izvještaja Komisije piše: »Rečeno nam je da su nerodne godine i opća oskudica u Dalmaciji bili razlog da su mnogi ostavili svoj dom u potrazi za zaradom.«¹⁹ Nikola Senčić je izjavio Komisiji da su u Austro-Ugarskoj posljednjih godina bile loše ljetine i bolest vinove loze, zbog čega su ljudi ostali bez novca, pa su mnogi morali ići u tuđi svijet zaraditi novac i poslati ga kući i tako omogućiti svojim da prežive i poboljšaju svoj ekonomski položaj.²⁰ Nikola Bilić je naglasio: »Razlog zbog kojeg Austrijanci dolaze ovamo jest: čim netko od nas zaradi nešto novca, ne stavlja ga na banku, nego ga šalje svojim, koji su često u velikoj potrebi za novcem. Nakon toga drugi kod kuće, čuvši kako je kopač iz Novog

¹⁷ Isto.

¹⁸ I. Čizmić, *O iseljavanju iz Hrvatske u razdoblju 1880—1914*, Historijski zbornik, Zagreb, 1974—1975.

¹⁹ Izvještaj i evidencija Kraljevske komisije, str. 7.

²⁰ Isto, str. 34.

Zelanda poslao deset ili dvadeset funti, misle da je Novi Zeland obećana zemlja.«²¹

Analizu uzroka i način doseljavanja naših ljudi u Novi Zeland najbolje je spomenutoj komisiji opisao Mate Ferri, koji se tamo doselio 1895. Ferri je rodom iz Dalmacije, gdje je završio srednju školu, a kasnije je u novoj sredini naučio engleski jezik. Bio je urednik nekoliko iseljeničkih listova, koji su u različito vrijeme izlazili u Aucklandu. Veći priljev Hrvata na polja kauri-smole, ističe Ferri, započeo je onda kad su prvi doseljenici počeli pisati svojim znancima i rođacima da dođu u Novi Zeland. Međutim, važniju ulogu u tome imali su trgovci kauri-smole, koji su se povezali s raznim agentima za iseljavanje u Austro-Ugarskoj, koji su otpremali naše ljude za Novi Zeland u sve većem broju. Spomenuti agenti dobivali su za to postotak prema broju otpremljenih putnika, a i postotak od putnih troškova za svakog iseljenika. Nakon dolaska u Auckland, grupe doseljenika odmah su otpremali na polja kauri-smole. Govoreći o uzrocima doseljavanja, Ferri je Kraljevskoj komisiji izjavio da su austrijski kopači smole iz Dalmacije, pokrajine u kojoj gotovo nikad nije bilo prosperiteta i koja se pod raznim upravljačima i vladama borila za svoju slobodu i svoj narodni jezik. Narod je držan u neznanju i zaostalosti. Visoki porezi i razne vrste prijevara bili su uobičajeni od strane kapitalista i zemljoposjednika. Austrija nije nikad pokušala izvršiti kolonizaciju tog stanovništva. Njeni građani bili su prisiljeni, radi bijede i nedostatka uvjeta za život kod kuće, tražiti sreću u tuđem svijetu, iako je stanovništvo moglo sebi osigurati bolji život da je za to imalo prilike. Samo je siromašni sloj stanovništva ostavljao svoj dom, istakao je Ferri, a oni bogatiji i obrazovaniji ostajali su kod kuće.²²

Jedna grupa naših iseljenika poslala je 1906. novčani prilog od 130 funti u ime pomoći Družbi sv. Ćirila i Metoda u Istri. Novac je poslan preko »Narodnog lista« uz dopis u kojem je, među ostalim, pisalo: »Prisiljeni smo bili da ostavimo dom i rod, žene, djecu, roditelje, braću i seestre i sve što imadosmo mila i sveta na ovom svijetu. Možda za vazda, a možda za dugo nećemo gledati naš mili krš

²¹ Isto, str. 55.

²² Isto, str. 57.

i naše sinje more, kojim je plovilo na hiljade brodova, odvođeci i dovodeć svakog blaga božjega. Sve je to propalo odkada je tuđin zavladao s nama. On nam je uništio more i trgovinu, te postavio međaše u našoj domovini, da se ne bi braća približila i složno kolo povelu. Ako je gdje koja tvornica, ako država što radi, i to je tuđin zakupio i prisvojio. Hrvatu ne preostaje nego da objesi torbu o rame, pa u daleki svijet. Ako ostane na svom pragu, umrijet će od gladi on i obitelj mu. Pa ipak svi ovi tužni razmišljaji ne smetaju nam, da bar za čas budemo veseli u tuđoj zemlji. Dok smo mi u tuđini zdravi, bar znamo da nam naši mili u domovini neće skapati od gladi.«²³

Na kraju ćemo istaknuti da je i tzv. lančano doseljavanje poticalo sve veći broj naših ljudi da se dosele na Novi Zeland. Pošto su se smjestili i zaradili prvi novac, pozivali su svoje rođake i prijatelje, a šaljući novac svojima kući stvarali su sliku o Novom Zelandu kao zemlji velikih mogućnosti za dobru i brzu zaradu.²⁴

²³ »Narodni list«, Zadar, 28. lipnja 1906.

²⁴ O važnosti lančanog doseljavanja u Novi Zeland usporedi Trlin, »Jugoslaveni na Novom Zelandu«, zbornik *Iseljništvo naroda i narodnosti* ... str. 444.

Za primjer lančanog doseljavanja služi nam i ulomak iz sjećanja Ante Pucara koji kaže: »Došao sam u Novi Zeland u 18. godini života, 1914. godine, 3 mjeseca prije prvoga svjetskog rata. Došao sam u New Zeland u mjesto Te Kopuru, između Tikinua i Dargavillea, u predjelu pustinje i starih šatorica naših ljudi, kopača smole. Tu su već bila tri moja rođaka, Mate i Marin Pucar, Nikola Jujnović i brat mu Mate, zvani Lula. Kao daljnji rođak Mate Pucar Kovačev, svi smo živjeli u istom kampu i zajednički radili, tj. iskopavali kaursku smoću iz zemlje, iz dubine i do deset stopa.« (»Novo doba«, Sydney, 29. IV — 5. V 1980)

BORBA ZA EKONOMSKU AFIRMACIJU

Orijaška stabla kauri-drva (u botanici poznatog pod latinskim nazivom *Agatis australis*) nekoć su prekrivala golema prostranstva Sjevernog novozelandskog otoka, ali su s vremenom potpuno iščezla. Međutim, pod zemljom je ostala okamenjena smola s tih stabala koja se počela primjenjivati u industriji. Sve do tridesetih godina ovoga stoljeća, dakle punih stotinu godina, iskopavanje kauri-smole bio je jedan od osnovnih izvora zarade većine doseljenika. Za taj posao nisu bila potrebna gotovo nikakva oruđa. Trebalo je imati samo čvrste mišice i jaku volju, pa se uz mnogo samoodricanja i malo sreće moglo prilično zaraditi. Naši ljudi odlikovali su se svim ovim svojstvima, te su u svojoj novoj domovini bili među prvim kopačima smole.

Kopači su bili rastrkani po poljima i logorištima, a stanovali su u šatorima. Logorišta su bila privremena naselja, jer su se selili iz polja u polje. Ljeti su radili u močvarama, a zimi bi se povlačili na povišene i isušnije terene. Osim u vrijeme blagdana, logorišta su u toku dana najčešće bila pusta. Kopači su napuštali nastambe rano ujutro, da bi već u svitanje bili na radnim mjestima. Tu su ostajali do mraka, a nakon povratka znatan dio vremena utrošili bi na sortiranje i čišćenje smole. Radili su individualno ili u malim skupinama. O radu naših ljudi na iskopavanju kauri-smole i o tome kako su živjeli radeći taj teški posao, sačuvalo se dosta zapisa. U listu »Napredak« pisao je M. Marinović da je ponekad trebalo isušiti stotine kvadratnih kilometara močvare kako bi se došlo do smole. Naši bi ljudi najprije zakupili cijela polja za koja su pretpostavljali da su bogata smolom. Zatim bi se organizirale skupine i zajedno bi prokopali potoke za

odvod vode. Nakon toga bi kopao svatko za sebe i »u svoju torbu«. Kopale su se duboke jame u kojima je često smetala voda, koju su opet zajednički uklanjali, pomažući jedan drugom. Na najsušijem dijelu poljane ogradili bi tzv. kamp gdje bi podigli šatore poznate kao »šande«, najčešće od običnih vreća ili debelog platna. U takvim logorima živjelo je ponekad od dvadeset do petsto stanovnika. Tu su mnogi doveli svoje žene i odgojili djecu, usprkos pomanjkanju životnih namirnica i škola. U tim logorištima živjelo se sve »dok nestane smole«.¹

Najbolji opis života i rada na poljima kauri-smole dao nam je T. Tikvanović. On piše: »Kad naš čovjek doseljenik dođe u Novi Zeland, a ne ima ondje nikakvog znanca, ni prijatelja, teško mu je, vrlo teško. Stoga valja da se obrati na kog našeg njemu nepoznatog čovjeka. Taj ga preporuči trgovcu, od kog doseljenik dobiva potrebnu robu na dug. Nakon toga povede ga na zemljište, gdje se kopa guma ili smola. Tamo mu stari smolokopci načine kuću od tri 'vriće', ako su dvojica, od četiri 'vriće'. Svaka takva doseljeničko-radnička kuća duga je otprilike šest stopa, ako je od tri 'vriće', a osam stopa, ako je od četiri 'vriće'; a široka je isto toliko. Visina stranica iznosi od zemlje do sljemena oko dvije do tri stope. Pred učelkom načini mu se postelja, kojoj se svaki radnik novajlija začudi. Pred jednim krajem namjesti se stol, koji se često teše sjekiroom iz kakva panja. Na drugom učelku kuće nalaze se s jedne strane vrata, a s druge strane je kuhinja koja je široka 2—3 stope, a isto tako i duga. Kuhinje se grade od zemlje, pa se često dogodi da se prije sruše negoli se dovrše.«

Tikvanović kaže da se na Sjevernom rtu (North Cape) drvo kupovalo u pilani, zatim vozilo kolima ili nosilo na ramenima do mjesta gdje se gradio tabor (kamp). U North Wairoa kopalo se drvo većinom iz zemlje. Na East Coastu bilo je obilje drva. Živjelo se u šumama. Oko kuće morala su se posjeći mnoga stabla da se ne bi srušila kada zapušu veliki vjetrovi, koji su velikom silom rušili i obarali drveće. Na North Capeu kopala se smola najviše u dubini od dvije do šest stopa. U East Coastu smola je najčešće bila na dubini od jedne stope.

¹ »Napredak«, Sydney, 8. veljače 1947.

Tikvanović je radni dan kopača smole i život u logorištu opisao ovako: »Kad svane zora, skoči smolokopac na noge, naloži vatru i ulije vodu za čaj u mjedenu posudu (billy). Dok se smolokopac umije, zavrije voda. Odmah nalije čaj, pa nareže kruha. To mu je zajutrak. Za doručak jede kruha; ako ima masla, njime namaže kruh i pije čaj. Objed mu je skoro isti. Kada sunce padne na zapad, tad se ide kući. Onda se kuha večera. Večera mu je riža s malo mesa, ili meso s krumpirom, začinjeno lojem ili svinjskim maslom. Kad je radnik večerao, odmah uzme britvu u ruke, struže smolu i malo porazgovori s drugarima ili zapjeva. Ali kad je udarila jedanaesta ura večeri, legne odmah u postelju, jer sutradan u zoru valja i opet početi novim radom. Nedjeljom se nose drva za loženje. Pere se roba. Krpaju se rupice i zapuklice. Popravlja se sve šta je popucalo i što se razdrlo. Kad su kiše, tad se struže smola ako je štogod ima za ostrugat.«²

O načinu življenja na poljima kauri-smole govori zapis nekog kopača smole u listu »Hrvatska«: »Mi stanujemo ili blizu kojeg mjesta (npr. Helnsvillea), dočim su nekoji i po dvadeset milja daleko usred zemlje. Kuće naše su šatori od vreća, a rijetko kada iz dasaka, a to zato jer ne ostajamo uvijek na istom mjestu, već se kano nomadi neprestano selimo na nova bolja mjesta. Selimo se za mjesec dana ili pet do šest mjeseci, a vrlo rijetki su oni koji na mjestu ostaju godinu i više dana. U tim kućama stanujemo po dvojica zajedno, takvih šatora imade na okupu i do pedeset. Tako stanujemo zajedno kao u kakvom selu.«³

J. Alač sjećao se života s polja kauri-smole, navodeći kako su našim iseljenicima bile dostupne samo šumske pustare i močvare, gdje se je kopala smola. Zanata nisu imali, a kopati je svatko znao tko je imao jake mišiće. Alač kaže da se dućan najčešće nalazio nekoliko kilometara udaljen od ovih pustara. Vlasnici dućana bili su britanski doseljenici, koji su se počeli brinuti za potrebnu prehranu. Pri dolasku na ova mjesta dućandžija bi zadužio čovjeka hranom, oruđem i robom, pa bi nakon mjesec ili dva došao kupiti smolu koju su doseljenici is-

² »Trščanski Lloyd«, 21. siječnja 1905.

³ »Hrvatska« Zagreb, 19. veljače 1902.

kopali. Nije bilo pogodbe o cijeni. Moralo se primiti što je dao nakon odbitka za dug. Ako bi što ostalo, platio bi u gotovu. Novac se mogao položiti na poštansku štedionicu, što je često dućandija sam uradio.⁴

Vjerojatno najtužniji opis života kopača jest zapis kopača smole — pjesnika Ante Kosovića, o čijim je pjesmama hrvatska spisateljica Amelia Batistich govorila u radio-emisiji, a objavljen je u listu »New Zealand Listener« 5. kolovoza 1966. Kosović opisuje nalazišta smole kao »pakao na zemlji (...) psihički i fizički«. Kopači su ustajali s prvim suncem — primjećuje Kosović — palili vatre, pekli kruh na improviziranim ognjištima, na brzinu pojeli slabi doručak — najčešće čaj i komadić kruha. Zatim su se prihvaćali teškog svakidašnjeg posla, tegleći neprestano sa sobom svoja oruđa. Nakon povratka u tabor, natovoreni smolom, opet su palili vatre, kuhali čaj, meso i krumpire. Uz vatru, noć je prolazila u čišćenju smole. To su radili svi, dok i posljednje snage nisu napustile umorna tijela. A što bi imali od svega toga? Gotovo ništa ili vrlo malo. Kupac smole najčešće bi ih izrabio. Amelia Batistich je s nepovjerenjem primila Kosovićev opis života na poljima kauri-smole. Ona se sjećala priča svoga oca koji je govorio o tim teškim danima, ali je njegovo pričanje bilo prožeto humorom i nostalgijom. Amelia Batistich je zaključila: »Možda Anti nisu uopće ležali takvi poslovi. A možda je njegov opis i točan prikaz (...) U međuvremenu je prošlo pedeset godina, a godine su prekrile uspomene i sjećanja.«⁵

U memorandumu Jugoslavenskog odbora u Londonu iz 1916. o životu naših na Novom Zelandu kaže se između

⁴ J. Alač, *Kratki historijski skeč...* Zavod za migracije i narodnosti, Zagreb, 10.

⁵ A. E. Batistich »No Bells — No Bell Towers: the life and works of Ante Kosovich, New Zealand Listener, 5. kolovoza 1966.« Amelia Batistich, kćerka naših doseljenika, bavi se literarnim radom opisujući život naših ljudi i probleme njihove integracije u novozelandsko društvo. Objavila je »An Olive Tree in Dalmatia and other Stories, London, 1963.

Ante Kosovich rodom iz Zaostroga; pisao je pjesme u desetercu, narodnim stihom, o životu naših ljudi na poljima kauri-smole. Objavio je zbirku pjesama pod naslovom *Dalmatinac iz tudine, Pjesmarica u različitim pjesman, doživljena Inozemstva, Vajarin 1. rujna 1907.* — NZ. Pjesme je štampala »Splitska društvena tiskara« 1908.

ostaloga: »Ovaj posao, kopanje smole, nije naporan, kao onaj u rudokopima ispod zemlje, a kako je do prije rata bio prilično unosan, bilo je od njega velike koristi. Naši su se iseljenici iz Nove Zelandije redom vraćali doma poslije par godina rada i svaki je donio sa sobom dobrih uštednja. Treba naglasiti da se naši iseljenici iz Nove Zelandije vraćaju doma tjelesno zdravi (dok Sjeverna Amerika grdno eksploatiše fizičku snagu naših iseljenika) i duševno razvijeniji, jer ne rade u tvornicama, nego na otvorenom polju, i jer su i društvene prilike u Novoj Zelandiji kudikamo bolje od onih u Sjevernoj Americi.«⁶

Većina smolonosnih polja bila je krunsko vlasništvo, ali su znatne površine pripadale pojedincima, doseljenim kolonistima i maorskim zajednicama. Za kopanje smole plaćala se odšteta, čija je visina znatno varirala, već prema tome kojoj grupi vlasništva je koje polje pripadalo. Zarada je ovisila o količini smole na polju do visine plaćene odštete. Naši su kopači bili marljiviji od svojih britanskih kolega i mjesečno su u prosjeku zaradili funtu više. Godine 1898. prosječna zarada hrvatskih kopača iznosila je tjedno 1 funtu, 11 šilinga i 6 penija. Uzmemo li da je minimalna čista tjedna zarada kopača iznosila barem 1 funtu, to bi 3.000 kopača zaradilo oko 156.000 funti. Podatke o zaradama naših ljudi na poljima kauri-smole nalazimo u izvještaju Kraljevske komisije gdje se navodi da su, prema iskazima kopača, Englezi i Maori zaradivali 26 šilinga tjedno, dok su Dalmatinci zaradivali 31 šiling i 6 penija.⁷ Komisija također spominje izjave nekih vlasnika polja prema kojima su engleski kopači zaradivali prosječno 5 do 6 funti mjesečno, a za hranu su trošili 3 funte, dok su naši kopači zaradivali 7 do 8 funti, a za hranu su trošili 2 funte.⁸

Iako se u izvještaju Komisije govori o dosta dobrim zaradama naših ljudi, T. Tikvanović je mislio drukčije, navodeći da je gotovo svaki naš čovjek nakon dolaska u Novi Zeland tek poslije šest mjeseci ili godine slao kući putni trošak od 25 do 30 zlatnih lira, što ga je uzeo kad je otišao od kuće. Tikvanović spominje kako nije bilo lako

⁶ AJAZU — AJO, sv. 53.

⁷ Izvještaj Kraljevske komisije H-12, str. 27.

⁸ Isto, 45.

plaćati 10 posto kamata za dobiveni zajam u domovini i još uz to za 600 kruna vratiti 30 zlatnih lira. Radi toga su se mnogi naši ostavili duhana i pića. Kupovali su malo robe. Svaki ju je donio od kuće. Tikvanović tvrdi: »Ali mislim, da našeg čovjeka ne ima u New Zealandu, koji je kući poslao putni trošak, a da je u njegov od njegovog novca ostala i jedna crna pena (peni). Naprosto, svaki zapinje, tko manje, tko više. Znam one koji posudiše 20 lira, a da pošalju kući 25 lira? A onda? Dvije godine sjedi se u crnom dugu. Istina je da mnogi zasluže lijepu nadnicu. Ali ih opet ima na stotine koji rade samo za dućan i za trgovca. Pa ipak, zapitate li kojeg od mladeži, svaki će Vam reći da radi dobro. Kako čujem od naroda, što iz domovine dolazi amo, naša mladež, kad iz New Zealanda dođe svojoj kući, hvali se, da je zasluživala i zlatnu liru dnevno. Vjerujte mi da su ovdje rijetki dani za zlatnu liru. Jer prije 11 godina mogo je vrijedni smolokopac iskopati dvije do tri tone smole, a sad je posve dobar onaj koji iskopa tonu ili srednji koji iskopa 10—20 stolitara.«⁹

Naši su ljudi svojom marljivošću i ustrajnošću izazivali pažnju Novozelanzana. O tome svjedoči i knjiga A. H. Reeda *Kopači — priča o kauri-gumi* (The Gumdiggers — The Story of the Kauri Gum), što je tiskana u Dunedinu 1972. Spomenuti doajen novozelandske historiografije posvetio je cijelo poglavlje svoje knjige hrvatskim doseljenicima (The Croats on the Gumfields), zabilježivši mnoge pojedinosti iz prvih godina njihova života u Novom Zealandu. Tako Reed spominje da je H. T. Parry iz Aucklanda zabilježio neka svoja sjećanja na Hrvate koji su 1891, kad je George Dennis otvorio svoje nalazište smole u Pukapukau, postavili svoj logor na njegovu zemljištu. Vođa doseljenika Marin Šegedin dosta je dobro govorio engleski, dok ostala trojica — inače njegovi rođaci — nisu znali ni riječi. Svaki od njih plaćao je 30 šilinga za pravo kovanja. Brzo su naučili posao kopača. Premda je to zemljište ranije već iskorištavala obitelj Dennis, oni su ipak dobili goleme količine smole. Kad je nalazište bilo iscrpljeno, otkupili su pravo na korištenje zemljišta Rauwai, čiji je vlasnik bio Georg Jamieson. Iako su ga već bila

⁹ »Trščanski Lloyd«, 21. siječnja 1905.

prekopala braća McElre, naši su ovdje iskopali još dvije tone.¹⁰

F. R. Lysner dao je podroban prikaz rada onih skupina hrvatskih doseljenika koje su radile na načelu kooperacije, najčešće na privatnom zemljištu — zakupljenom ili uz naknadu prema postignutom učinku. Lysner kaže da su vidjeli skupinu Hrvata kako rade na bogatom nalazištu. Najprije su iskopali jarak dubok šest ili sedam stopa, pa su odatle kopali zemlju pred sobom. Radili su to tako sistematski da je svaki komad smole morao biti nađen. U suhoj zemlji, kao što je bila ova, smola se obično pojavljivala već nekoliko stopa ispod površine. Nakon iskopavanja raspoređivali su dobivenu smolu prema kvaliteti — prva klasa na jednu stranu, a ostale već prema veličini.¹¹

Opće je priznata činjenica da su Hrvati bili dobri radnici. U iskazu Komisiji 1898. George Gosdin je rekao da su, za razliku od britanskih kopača koji su imali osamsatni radni dan, Hrvati radili od zore do mraka, čisteći smolu ponekad do dva ili tri sata izjutra idućeg dana. U izvještaju Komisije stoji da je 1.500 hrvatskih kopača smole uštedjelo na nalazištima najmanje 1500 funti tjedno, te da je veći dio tog novca poslan u njihovu domovinu. Ovim se novcem omogućio dolazak drugih, premda su se neki kopači, ovladavši poslom i uštedjevši ono što su planirali, vraćali u zavičaj. Troškovi puta u to vrijeme bili su tri-deset funti. Mnogi su poslali po svoje žene i obitelji, dok je većina, pretežno mladih i neoženjenih muškaraca, sklapala brakove s kćerkama britanskih doseljenika. Mišljenje sviju bilo je da su Hrvati poštovali zakon i da su općenito imali dobar karakter, premda je, naravno, bilo i izuzetaka. Radi nepoznavanja nepisanog zakona po kojem nitko nije smio raditi na manje od 50 do 60 stopa udaljenosti od drugoga, neki su pridošlice imali dosta neprilika. »Uzeo sam nešto smole« — priča Frank Urwin iz Houhora — »kadli me okružuje četrnaestorica Austrijanaca. Dobro su me isprebijali (. . .)«¹²

¹⁰ Reed, n. d., str. 75.

¹¹ Isto, str. 76.

¹² Izvještaj Kraljevske komisije, H-12, str. 46.

Selwyn Hayward iz Te Kaoa rekao je u iskazu Komisiji da su Austrijanci predstavljali pravu opasnost za njegovu nalazište zbog svog ponašanja prema Maorkama. Jedan Maor priča: »Moja se žena jako bojala Austrijanaca. Ona je običavala kopati smolu, ali se sada ne usuđuje izaći bez mene.«¹³

Međutim, ovakvi su slučajevi bili prava rijetkost. U almanahu iz 1899. R. A. Lochore ovako opisuje Hrvate: »Oni su snažni, ozbiljni i poštuju zakon. Dalmacija nam je dala najbolji tip južnoevropskog doseljenika.«¹⁴

Joseph Evans, trgovac iz mjesta Waipapakauri, posvjedočio je Komisiji kako je prije sedam mjeseci kupio u Te Kaou smolu od Hrvata. Platilo je šest stotina funti u zlatu. Ubrzo zatim oni su poslali svojim kući oko osam tisuća funti. S njima je Evans sklopio poslove u vrijednosti od nekoliko tisuća funti i naši su svoje obaveze izvršili prema dogovoru. Evans naglašava da Britanci, općenito govoreći, nisu tako poštteni kao Hrvati.¹⁵

Opće je mišljenje da su Hrvati bili zahvalni i ponosni zbog povjerenja koje su u njih imali trgovci. U izvještaju Komisije iz 1898. kaže se o Hrvatima da su radišni, poduzetni, dobrog ponašanja i uvijek spremni na suradnju. F. W. Sanderson iz Whangareija zastupao je pred Komisijom mišljenje da bi se Hrvati mogli vrlo brzo stopiti sa sredinom u Northlandu i postati dobri doseljenici i građani.¹⁶

U svibnju 1971. W. R. Betts, rođen u Aucklandu 1882, opisao je svoje iskustvo s novopridošlim Hrvatima. Kao dječak on je neko vrijeme radio u radionici čizama u Aucklandu. U to je vrijeme stiglo u Auckland nekoliko stotina Hrvata. Većinu njih prihvaćao je Joseph Franich, vlasnik pansiona u ulici Durham. Čim bi se ljudi smjestili, Betts bi otišao do njih s nepropusnim čizmama koje su rabili pri kopanju smole. Kako je nosio preko ramena dosta čizama, jedva bi nekako uspio dotegnuti i sebe i čizme do pansiona. Gotovo su svi Hrvati imali velike cipele. Kad bi došao u pansion, odmah su ga okružili i pregleda-

¹³ Isto, str. 44.

¹⁴ Reed, n. d., str. 78.

¹⁵ Izvještaj Kraljevske komisije, H-12, str. 38.

¹⁶ Isto, str. 48.

vajući čizme govorili svojim jezikom. Uskoro bi se pojavio Franich vičući: »Mučite, mučite«, uz još nekoliko riječi koje bi uspostavile mir. Betts bi predao Franichu svoj teret.¹⁷

Naši su ljudi svojim vladanjem i radom stekli poštovanje ostalih kopača, trgovaca i farmera. Pa ipak je njihova prisutnost na poljima kauri-smole dovela do negodovanja i otpora domaćih radnika i novozelandske vlade protiv njihova dolaska. Već je 1890. Unija kopača zahtijevala istragu nad strancima i u tom smislu zatražila pomoć vlade, ali bez vidljivijih rezultata. Vlada je 1893. bila formirala Komisiju da ispita stanje na poljima kauri-smole, ali bez uspjeha.

Unija kopača smole za područje Wairoa upozorila je Vijeće pokrajine Hobson u srpnju 1894. kako im nekoliko ugovora s Dalmatincima omogućava posao na račun britanskih radnika.¹⁸ »New Zealand Herald« je pisao da nešto nije u redu u novozelandskoj ekonomskoj politici kad se dopustilo strancima da se usele i požanju bogatstvo za koje su se Anglosaksonci teško borili. U spomenutom listu je pisalo da na Novom Zelandu neće moći biti izgrađeno demokratsko društvo, jer u nekim dijelovima žive stranci koji ne mogu prihvatiti demokratski način življenja.¹⁹ Takvih članaka bilo je mnogo u listovima »New Zealand Observer«, »Auckland Star« i »New Zealand Herald« sve do prvoga svjetskog rata.

Otvarajući raspravu u parlamentu, premijer Seddon je 1898. rekao: »Kako stvari stoje (...) svi će stanovnici u nekim dijelovima sjevernog Aucklanda biti istjerani sa svojih posjeda (...) Tko ih na to nagoni? Oni su ovdje samo za stanovito vrijeme, krstare zemljom ostavljajući za sobom pustoš. Uzimaju od zemlje sve što mogu, a plodove svoga rada šalju izvan zemlje. Nakon potpunog opustošenja napuštaju koloniju i tek se po toj pustoši zna za njihov boravak u ovim krajevima.«²⁰

Joel Sundberg u svojim *Sjećanjima* kaže kako su Hrvati podizali svoje naseobine na nalazištima smole na sjeveru. Bili su marljivi radnici, pa su za jedan dan prekopali ve-

¹⁷ Reed, n. d., str. 79.

¹⁸ Trlin, n. d., str. 74.

¹⁹ »New Zealand Herald«, Auckland, 13. veljače 1893.

²⁰ Reed, n. d., str. 44.

like površine nalazišta. U potrazi za smolom iskopali su tisuće tona, a smolu su najčešće prodavali vlasnicima nalazišta. Kad bi uštedjeli nekoliko stotina funti, vraćali su se u svoju domovinu, a na njihova mjesta dolazile su nove skupine. Tako se radilo godinama. »Žalosno je«, kaže Sundberg, »da im se dozvolilo iznositi iz zemlje tisuće funti, a da im se nije naplatio nikakav porez. Trebalo je od ovih ljudi naplatiti bar određeni iznos, što se poslije moglo upotrijebiti za gradnju cesta.«²¹

Jedan od razloga zbog kojih se u odnosu prema Hrvatima pojavila opozicija domaćih radnika u Novom Zelandu leži i u samom načinu, tj. metodi kojom su oni radili na nalazištima. Nakon dolaska u Novi Zeland oni uopće nisu govorili engleski, pa je prirodno da su se zbog toga grupirali, radeći na načelu suradnje. Novozelandski kopač je individualist, radnik koji bi »zabadao« lopatu sad tu sad tamo, već prema svom nahođenju i procjeni, a Hrvati su običavali sistematski prekopavati zemlju, metar po metar, nakon čega bi nalazište bilo gotovo cijelo iscrpljeno. Seddon misli na ovu metodu rada kad kaže da su doseljenici bili »istjerani« sa svojih imanja. Mnogi su doseljenici, naime, ovisili o prihodima s nalazišta smole kao pripomoći za obrađivanje vlastite zemlje.

Vlada je nekako sa zakašnjenjem uočila ozbiljnost situacije, pa je tek 1898. imenovala drugu Komisiju. U sastav te Komisije imenovani su Eduard Traeger i Gerhard John Mueller. Komisija je od 19. siječnja do 21. veljače 1898. obišla oko četrdeset logorišta. U toku obilaska ispitivala je oko 200 zaprisegnutih svjedoka. Potrebno je istaknuti objektivnost te Komisije. Ni jednom prilikom njezini članovi nisu pokazali pristranost u korist kopača bilo koje narodnosti, kao ni želju da iznude izjave u korist kolonijalne vlade.

U izvještaju Komisije ističe se kako pod Austrijancima treba razumjeti iseljenike iz Dalmacije, Istre i unutrašnje Hrvatske, od kojih velika većina pripada rimokatoličkoj vjeri, a mali broj grkokatoličkoj. Većina doseljenika je vrlo mlada, a mali broj njih doveo je sa sobom žene i djecu. Govore slavenskim dijalektom, a ne njemačkim jezikom. Stariji su ljudi nepismeni, a mlađi znaju čitati i pi-

²¹ Isto.

sati. Svi oni imaju osjećaj porodičnih veza i šalju novac kući da bi pomogli svojim obiteljima ili isplatili dug za putne troškove.

Poslije obilaska logorišta Komisija je u izvještaju na 60 stranica pod naslovom *Raport and Evidence of the Royal Commission on Kauri-Gum Industry* istakla ove prijedloge: Prisutnost hrvatskih kopača na smolonosnim poljima mora biti predmet diskusije parlamenta, ali samo takve koja će dovesti do ispravnog rješenja. Zahtjev da se hrvatski kopači posebno taksiraju, odnosno da im se odredi veća uplata odštete nije vrijedan ni spomena. Dužnost međunarodne suradnje i dobri odnosi s Austro-Ugarskom uopće isključuju mogućnost takvog rješenja. Nemoguće je odvratiti val strane imigracije na smolonosna polja, ali je ovu moguću korisno kanalizirati. Hrvati su radini, energični, puni inventivnosti, dobrog vladanja i kao takvi bili bi farmeri kakvi se samo mogu poželjeti. Potrebno je tek iskoristiti kvalitete koje su pokazali. Potrebno je izdvojiti blokove dobre zemlje, i to jednako za Hrvate kao i za kopače ostalih narodnosti. Mnogi hrvatski kopači primijenili bi svoje znanje uzgajanja vinove loze i masline. Površine od 20 akri bile bi sasvim dovoljne za njihove farme. Za Hrvate valja izdvojiti zemlju uz obalu, gdje bi se mogli koristiti svojim iskustvom u ribolovu i obalnom pomorstvu. Bilo bi od velike koristi da se Hrvatima, zbog nepoznavanja jezika, stvaranja dobrog susjedstva i međusobne pomoći, dodijele zemljišta na okupu i tako ih se grupira. U tom bi slučaju dvije trećine hrvatskih kopača ostalo u Novom Zelandu kao farmeri.

Uspriko zaključcima Komisije, nakon sjednica obaju domova parlamenta izglasan je 5. studenoga 1898. Kauri-Gum Industry Act koji je nekim svojim odredbama pogodio naše doseljenike. Prema tom zakonu Sjeverni otok je podijeljen na smolonosna polja tako da su neka polja u blizini naselja proglašena rezervatima. Kopanje smole u tim rezervatima bilo je dozvoljeno samo uz posjedovanje specijalne dozvole, koje su davale lokalne vlasti vlasnicima okolnih farmi, zakupcima zemlje, domorocima, kopačima na radu barem tri mjeseca prije donošenja spomenutog zakona te naturaliziranim britanskim državljanima i britanskim državljanima po rođenju. Dozvolu kopanja smole na krunskim zemljištima izvan rezervata davalo se vlasni-

cima redovne dozvole, koja se mogla dobiti pod uvjetom da je molitelj do podnošenja molbe proboravio u koloniji barem tri mjeseca. Britanski državljani po rođenju i naturalizirani britanski državljani bili su oslobođeni ovog uvjeta. Djelovanje zakona bilo je porazno upravo za naše ljude, jer je zakon donesen u vrijeme njihova najjačeg useljavanja. Mnogi su bili na putu, a da nisu znali za teškoće koje ih čekaju već na samom dolasku u luku Auckland. Koliku je važnost taj zakon imao za naše doseljenike vidi se i po tome što je bio preveden na hrvatski jezik i objavljen u listu »Bratska sloga« u Aucklandu 15. svibnja 1899.²²

Glavna svrha Kauri-Gum Industry Acta 1898. bila je pomoć domaćim radnicima u konkurentskoj borbi sa strancima. To je bio pokušaj da se obuzda bujica doseljenika iz Hrvatske. Još jedan propis — Immigration Restriction Act — 1899, koji je pretpostavljao poznavanje jednoga evropskog jezika, odnosno provjeravanje školske spremne, ima je istu svrhu. Ozbiljna restrikcija doseljavanja naših ljudi nametnuta je 1900, kada je četrdesetorici Dalmatinaca dopušteno da se iskrcaju u Aucklandu tek pošto je broderska kompanija položila jamčevinu od deset funti po osobi, kao garanciju da oni neće pasti na teret državi. Daljnje restriktivne mjere doseljavanja donesene su u Kauri-Gum Industry Actu 1908. i amandmanu 1910.

Komentirajući novozelandsku imigracionu politiku i zakonodavstvo, W. T. Roy je naglasio da je utjecaj doseljenika u ekonomskom životu zemlje određivao smisao te politike i zakonodavstva, posebno njihova nacionalnost i broj doseljenih. Restriktivne imigracione mjere često su bile rezultat pritiska javnog mijenja bez obzira da li je to bilo opravdano ili ne. Domaći radnici bojali su se došljaka, koji su zapravo predstavljali jeftinu radnu snagu, pa su na taj način obarali cijenu kauri-smole na tržištu.²³

²² Tekst zakona glasi: »Dopuštanja davaju mjesne vlasti u kotarima određenim za kopanje gume, koje su za to osobito ovlaštene i naznačene. Ako su ispunjeni dolje naznačeni uvjeti, ne može se zaniijekati dopuštanje, osim ako se radi o inostrancu koji se je doselio, pošto je stupio u život ovaj zakon.« (»Bratska sloga«, 15. svibnja 1899.)

²³ W. T. Roy, profesor sa Sveučilišta u Waikatu objavio je članak *New Zealand's Immigration Policy and External Affairs*,

Koliko su restriktivni imigracioni propisi imali negativan učinak na život i rad naših ljudi u Novom Zelandu, najbolje se vidi iz brojnih dopisa što su ih slali našim listovima u domovini i u kojima su tražili zaštitu. Tako je R. Klarić pisao »Pučkom listu« u Splitu o stradanjima naših iseljenika u Novom Zelandu, koji nisu ozbiljno shvaćali restrikcije useljavanja. Klarić spominje mnoge naše što su došli u Sydney i tu morali ostati bez ikakvih sredstava za život, jer u Novi Zeland nisu mogli ući. Neki su to pokušali učiniti ilegalno pod lažnim engleskim imenom, ali su bili uhvaćeni i odvedeni u Wellington u zatvor. Tu su tek na intervenciju našega starog doseljenika A. Vele bili oslobođeni. Klarić je preporučio »Pučkom listu« da upozna naše ljude sa stvarnim stanjem u Novom Zelandu i da ih odgovori od iseljavanja.²⁴

»Pučkom listu« obratio se i N. Radović, pišući kako su se zbog Vinske klauzule Hrvati počeli seliti iz svoje domovine širom cijelog svijeta, tražeći sebi i svojim obiteljima koru hljeba. U tom iseljavanju mnogo je Hrvata došlo na Novi Zeland. »Videći ingleska vlada da se naši ljudi danomice doseljavaju amo, te bojeći se možda da Hrvati ne poplave cijelo ovo ostrvo, zabrani ona ulazak Hrvata u New Zealand.« Našim ljudima, naglašava Radović, posao je dobro išao, jer su mogli kopati smolu na vladinim zemljištima, gdje god ih je bila volja. »Marljivi je naš domorodac, radišan kao crv, radio, a tad je bila dobra cijena smoli, tako da su Hrvati slali u svoju domovinu mnogo novaca. Nijedna druga zemlja kroz to vrijeme nije dala našoj domovini toliko novca kao što je ovo ostrvo New Zealand.« Međutim, vlada je zabranila kopati kauri-smolu na svojim zemljištima, pa tako i »vlada ingleska učini Hrvatima klauzulu«. Klarić navodi kako su poslije te odluke naši iseljenici morali kupovati zemlju ili je uzimati u najam pod veoma nepovoljnim uvjetima. Naveo je slučaj četrdesetorice Hrvata koji su unajmili jednu parcelu za tisuću funti. Ova bi svota i te kako, kaže

The International Migration Review New York, vol. I, No. 1, 1966. U knjizi K. W. Thomson and A. D. Trlin, *Immigrants in New Zealand*, Palmerston North, 1970, dao je prikaz novozelandske imigracione politike pod naslovom »Immigration Policy and Legislation«.

²⁴ »Pučki list«, Split, 18. listopada 1900.

Klarić, dobrodošla njihovima kod kuće, ali svemu je kriva ta »blažena klauzola. Za nas je Hrvate svugdi klauzola, toli u inozemstvu, toli u našoj domovini: iz doma nas je ona potiskala u svijet, a ovdje nas je opet dočekala. Hrvati, koji su na ovoj ostrvi, sveđer se nadaju, da će se naša domovina oslobodit vinske klauzole (...) Hrvati na ovoj ostrvi sveđer se ufaju u svoju braću domorodce, da će se žilavo i dalje odupirati proti ljutom biću obnove klauzole, te da ćemo se i mi Hrvati na ovoj ostrvi sretno moći povratiti k miloj našoj domovini, u zagrljaju svojih roditelja domorodaca, rodbine i prijatelja da provedemo daljnji vijek na kućnom pragu do cilja našega života.«²⁵

Diskriminacija Hrvata u Novom Zelandu uznemirila je našu javnost, osobito u Dalmaciji. Prevladalo je mišljenje da za njih treba nešto učiniti. Najgorljiviji u tome je bio Juraj Bijankini, urednik zadarskog »Narodnog lista«, narodni zastupnik u Saboru u Zadru i Carevinskom vijeću u Beču. Bijankini je još od 1892. na stranicama »Narodnog lista« upozoravao na posljedice iseljavanja iz Dalmacije. S grupom poslanika podnio je 22. studenoga 1899. u Carevinskom vijeću interpelaciju u kojoj je upozorio kako već duže vremena dolaze iz tuđine pritužbe o zapuštenosti naših iseljenika, osobito iseljenika iz primorskih krajeva, koji žive u Sjevernoj i Južnoj Americi, u Australiji i Južnoj Africi. Iseljeničke naseobine, koje bi uvelike mogle koristiti vanjskoj trgovini, prepuštene su same sebi i ne nalaze nikakve zaštite tamošnjih vlasti, jer je samo malo mjesta gdje se nalaze konzuli, a i oni su, uz male iznimke, tuđinci koji ne razumiju hrvatski jezik. Bijankini je interpelaciju završio ovim riječima: »Na temelju tužba iseljenika, osobito onih iz Dalmacije — odkud uslijed ekonomske krize zadnjih godina izseljavanje vanredno raste — zastupnici Hrvatske stranke prava, jur više puta, bilo u dalmatinskom saboru, bilo u ovome parlamentu, upozoriše vladu kako je nužno za sve veće naseobine imenovati konzula, ali zaludu, jer do danas veći dio naših naseobina nema nikakva konzula, niti se vlada za njih brine.«²⁶

²⁵ Isto, 18. srpnja 1901.

²⁶ Upit zastupnika Jurja Bijankinija i družine na ukupno ministarstvo u jednici dne 22. studenog 1899. zastupničke kuće Carevinskog vijeća u Beču. (»Narodni list«, 2. prosinca 1899.)

Bijankini je 17. ožujka 1900. uputio još jednu interpelaciju Carevinskom vijeću, optužujući vladu Novog Zelanda da je već dvije godine jednim nepravednim zakonom, protivnim međunarodnom pravu, zabranila pristup hrvatskim iseljenicima iz Dalmacije u Novi Zeland, gdje su oni već više godina kopajući smolu nalazili rad i prihode.²⁷

O restriktivnim imigracionim mjerama novozelandske vlade govorilo se u Carevinskom vijeću ponovno u travnju 1901, kada je grupa poslanika, također na Bijankinijevu inicijativu podnijela interpelaciju u kojoj se naglašavalo kako je iseljavanje posljedica teške ekonomske situacije u Dalmaciji iz koje su već 1892. mnogi njeni žitelji iselili u Novi Zeland gdje su zarađivali poprilično za život kopanjem kauri-smole. Od 1900. ovim je doseljenicima novozelandska vlada pravila teškoće, zabranjujući ulazak nepoželjnih stranaca u zemlju. Premijer Seddon je zabranio parobrodarskim kompanijama da prevoze Hrvate u Novi Zeland. Na taj način austrijski su se građani našli u istom položaju kao i Kinezi, tj. pod udarom Immigration Restriction Acta od 30. srpnja 1900. U interpelaciji su poslanici postavili pitanja:

1. Da li je austrougarskoj vladi poznat ovakav položaj Dalmatinaca?

2. Namjerava li austrougarska vlada poduzeti korake kako bi njeni građani imali jednak položaj kao i građani ostalih evropskih država.²⁸

Novozelandskoj vladi nije bila po volji brojna strana imigracija. Ona je željela smanjiti useljavanje, objašnjavajući to slabijim ekonomskim prilikama na poljima kauri-smole. Našim kopačima prigovarala je slijedeće:

— brzo iscrpljivanje rezerve smole zbog načina kopanja »na lice«;

— povećana proizvodnja snižavala je otkupnu cijenu smoli;

— nepoznavanje engleskog jezika priječilo je naše ljude da prate tržišne cijene smole, zbog čega su je, navodno,

²⁷ Upit Jurja Bijankinija i družine na N.P. gospodina ministra predsjednika i upravitelja ministarstva unutrašnjih posala dra. plem. Korbera u sjednici dne. 13. ožujka 1900. zastupničke kuće Carevinskog vijeća u Beču.

²⁸ Ministarstvo vanjskih poslova Velike Britanije, Public Record Office.

prodavali pod svaku cijenu i slanjem novca kući iscrpljivali bogatstvo kolonije, a zauzvrat joj ništa nisu ostavljali.

Iako su problemi postojali, oni se nisu mogli svesti na prekobrojan dolazak naših kopača. Iznijete optužbe demantirali su sami britanski kopači, trgovci i farmeri. Međutim, kolonijalna vlada ništa nije učinila da se našim kolonistima omogući stalno naseljavanje davanjem zemlje na obradu. Zbog svega toga, a pod pritiskom naših zastupnika u Carevinskom vijeću, došlo je do diplomatske prepiske između vlada Austro-Ugarske, Velike Britanije i Novog Zelanda.

Predsjednik vlade Novog Zelanda predložio je 3. siječnja 1899. guverneru da se austrougarskom konzulu u Aucklandu javi kako se na smolonosnim poljima sjeverno od Aucklanda već nalazi oko 2.000 Hrvata, a od razgovora predsjednika vlade s austrougarskim konzulom prigodom donošenja Kauri-gum Industry Acta došlo je još 120 Hrvata. Kolonijalna vlada spremna je dozvoliti iskrcavanje hrvatskim doseljenicima koji se očekuju brodovima Waihora i Makioa, ali pod uvjetom da svaki od njih posjeduje barem 10 funti sterlinga ili uz garanciju austrougarske vlade da došljaci neće pasti na teret kolonije.

Njemački generalni konzul u Sydneyju, koji je zastupao i austrougarske interese, javio je 5. siječnja austrougarskoj ambasadi u Londonu da je u Sydney stiglo 60 Hrvata, jer im je vlada Novog Zelanda zabranila iskrcavanje. Zbog istog razloga u luci Sydney očekivao se dolazak još jedne skupine od 35 Hrvata. Foreign Office je javio 9. siječnja britanskom Ministarstvu za kolonije kako je austrougarska ambasada intervenirala zbog zabrane iskrcavanja skupine hrvatskih doseljenika u Novi Zeland. Ministarstvo za kolonije javlja 13. siječnja Ministarstvu vanjskih poslova kako se kolonijalnu vladu ne može prisiliti da izda dozvole za iskrcavanje »ovoj klasi doseljenika, jer su već i onako postali teret koloniji«. Ali, ako austrougarska vlada garantira troškove izdržavanja tih osoba tako dugo dok nađu zaposlenje, Ministarstvo za kolonije će »informirati guvernera Novog Zelanda o prestanku potrebe zabrane iskrcavanja«.

Ministarstvo vanjskih poslova izvještava 14. siječnja austrougarsku ambasadu da je od guvernera Novog Ze-

landa primljen brzogjav u kojem javlja da je skupini hrvatskih doseljenika dozvolio iskrcavanje, pošto je od austro-ugarskog konzula u Aucklandu primio traženu garanciju. O tome nas nešto više informira list »Hrvatska domovina« na osnovi dopisa jednog našeg iseljenika iz Mangarave. Taj kaže kako je strancima već duže vremena zabranjeno dolaziti u Novi Zeland, i to ne samo Hrvatima, nego i pripadnicima drugih evropskih država. Ni grupa naših iseljenika ne bi smjela ući u zemlju da austrijski konzul nije položio za njih jamčevinu od 700 funti i da im nije našao posao i zaradu od jedne funte tjedno i hranu. Ti će ljudi nakon tri mjeseca dobiti dozvolu kovanja kauri-smole uz plaćanje pristojbe državi u visini jedne funte godišnje. Ako bi netko od naših otišao kući, više se ne bi mogao vratiti u Novi Zeland. Osim toga, nitko nije mogao postati engleski državljanin ako nije boravio barem tri godine u Novom Zelandu te ako nije znao čitati i pisati i barem nešto govoriti engleski. Spomenuti dopisnik iz Mangarave tražio je od naših novina da objave njegov dopis, kako naši ljudi ne bi uzalud dolazili do Novog Zelanda.²⁹

Austro-ugarska ambasada u Londonu upozorava 1. veljače 1889. Ministarstvo vanjskih poslova na situaciju u Novom Zelandu do koje je došlo donošenjem Kauri-gum Industry Acta. Ambasada je istakla da je novi zakon naročito pogodio Hrvate koji čine glavnu grupu kopača, pa je zatražila da Ministarstvo za kolonije ponovno utječe na kolonijalnu vladu da ublaži odredbe spomenutog zakona. Posebno je navela da se zakon ne primjenjuje na one naše ljude koji su se već nalazili na poljima prije njegova donošenja, ili su se pak nalazili na putu za koloniju. Ministarstvo za kolonije upoznao je 3. siječnja Ministarstvo vanjskih poslova da je predloženo guverneru Novog Zelanda korisnost donošenja zakona u smislu Immigration Restriction Acta. U tom prijedlogu se navodi kako je točno da ni jedan stranac nema prava nasilnog iskrcavanja na britansko tlo, ali je onemogućavanje useljavanja iz jedne prijateljske zemlje nešto drugo i može se pogrešno shvatiti. Zakon općenitijeg značenja koji bi isključivao nama nepoželjne doseljenike, a ne bi pružao nikakve osnove za pritužbe bilo koje strane, djelovao bi sasvim drukčije,

²⁹ »Hrvatska domovina«, 7. travnja 1899.

kao što je bio slučaj u Novom Južnom Walesu i Queenslandu u Australiji. Radi toga se u spomenutom prijedlogu sugerira da kolonijalna vlada podnese kolonijalnom parlamentu na odobrenje novi zakon, koji ne bi davao nikakav povod da se prema doseljenicima jedne prijateljske zemlje primjenjuje specijalni odnos. Guverner Novog Zelanda javio je 23. ožujka Ministarstvu kolonija da će dopustiti iskrcavanje onim budućim doseljenicima koji će posjedovati barem 10 funti sterlinga, ali samo ako su pošli na put prije stupanja na snagu novoga zakona. Dobivanje dozvole za kopanje smole bit će uvjetovano stanovitim vremenskim boravkom u koloniji. Tog uvjeta bit će oslobođeni samo oni koji se tamo žele stalno naseliti.

Kolonijalna vlada izvijestila je 8. kolovoza 1900. Ministarstvo vanjskih poslova o brzojavu guvernera Novog Zelanda u kojemu je ovaj tražio da se izvijesti austro-ugarska ambasada kako su polja kauri-smole već prenatrpana kopačima i da se na njima nalazi oko 3.000 kopača Hrvata, pa je zbog toga položaj stalnih naseljenika ugrožen. Radi toga nitko više neće dobiti dozvolu za iskrcavanje. Austrougarska ambasada postavila je 14. kolovoza pitanje Ministarstvu vanjskih poslova da li se odluka kolonijalne vlade o isključenju svih Hrvata kao imigranata može ponovno razmotriti. Ministarstvo za kolonije tražilo je 30. listopada od Ministarstva vanjskih poslova da izvijesti austrougarsku ambasadu kako se zabrana ulaska u Novi Zeland ne odnosi na sve građane Austro-Ugarske, niti se zabranjuje ulaz Hrvatima kao takvima, već samo onima koji bi u skoro vrijeme mogli postati teret koloniji. Ministarstvo kolonija uputilo je 30. listopada guverneru povjerljivo pismo u kojem ga obavještava da se zabrana ulaska u Novi Zeland ne može odnositi na sve Hrvate, već samo na one bez novca, ali kako u Novom Zelandu ne postoji zakon koji bi omogućavao isključivanje takve kategorije ljudi, tu zabranu može provesti samo egzekutivna vlast. Ta je akcija legalna, ali daje osnove za žalbe sa zakonodavnog stajališta. Nema sumnje da je s gledišta zakona ispravno da se u slučaju potrebe i zbog specijalnih razloga stanoviti stranci egzekutivnim putem isključe. Ali u slučaju Hrvata, egzekutivan se put primjenjuje na cijelu klasu ljudi kojima nije dana mogućnost priziva na sud.

Takav bi put mogao dovesti do nesuglasica s državom čiji su oni državljani.

Austrougarska ambasada je 20. prosinca tražila od Ministarstva vanjskih poslova garanciju da će se onim doseljenicima, koji će moći dokazati posjedovanje sredstava za život kroz tri mjeseca, a koje je vrijeme potrebno za dobivanje dozvole za kopanje smole, dati dopuštenje ulaska u koloniju. Konzul u Aucklandu javlja 30. prosinca austrougarskoj ambasadi u Londonu da je parlament kolonije donio Immigration Act koji vrijedi od 1901. a prema kojem svaki doseljenik mora znati čitati i pisati jedan evropski jezik i sastaviti molbu za ulazak u Novi Zeland. Ta se molba sastojala od formulara čiji se oblik i sadržaj s vremenom mijenjao. Formulari su bili tiskani na engleskom, francuskom, njemačkom i hrvatskom jeziku. Tako je konačno bio donesen zakon koji je kolonijalnoj vladi sugeriralo Ministarstvo za kolonije iz Londona i time je bila stvorena zakonska osnova po kojoj je upravo našim ljudima bio otežan dolazak u Novi Zeland.

Ministarstvo za kolonije odgovorilo je 10. siječnja 1901. Ministarstvu vanjskih poslova, kako je austrougarska vlada u zabludi ako misli da tromjesečni boravak u Novom Zelandu automatski ovlašćuje doseljenika na dozvolu za kopanje smole. Tek poslije tri mjeseca stiče se pravo dobivanja dozvole koja se, uostalom, ne mora dobiti. Austrougarska ambasada 12. veljače ponovno postavlja pitanje Ministarstvu vanjskih poslova o sudbini onih budućih doseljenika koji će imati sredstva za tromjesečni život u koloniji i prema tome joj neće pasti na teret. Ministarstvo za kolonije informira 2. ožujka Ministarstvo vanjskih poslova da kolonijalna vlada Novog Zelanda više ne izdaje dozvole za kopanje smole nikome osim britanskim građanima, i da, prema tome, posjedovanje minimuma od 10 funti sterlinga ne predstavlja garanciju da oni doseljenici koji dolaze kopati smolu neće pasti na teret kolonijalnih vlasti. Austrougarska ambasada žalila se 9. travnja Ministarstvu vanjskih poslova, na osnovi izvještaja konzula iz Aucklanda, na nejednako tretiranje doseljenika i zatražila je garanciju da će austrougarski građani ubuduće biti jednako tretirani kao i ostali. Engleski ambasador iz Beča napisao je pismo 11. travnja Ministarstvu vanjskih poslova u kojem moli da se položaj naših doseljenika ponovno

prouči, zato što je to pitanje unijelo nemir u unutrašnju političku situaciju u Hrvatskoj. Pismu su priložene interpelacije iz Zadra i Beča. Ambasador tvrdi da bi diskriminacija Hrvata u Novom Zelandu mogla postati razlog širenju antibritanskog raspoloženja u Austro-Ugarskoj. Osobito je upozorio na one u Hrvatskoj koji su simpatizirali stvar Bura u bursko-engleskom ratu, i koji bi premijeru Goluhowskom mogli spočitavati njegovu naklonost prema Englezima. Goluhowski je tražio odgovor od engleske vlade do mjeseca svibnja, prije sastanaka delegacija na kojima je očekivao oštre proteste zbog stanja naših ljudi u Novom Zelandu. Na koji je način kod nas bilo povezivano pitanje Bura i Hrvata u Novom Zelandu, vidi se iz članka objavljenog u listu »Hrvatska domovina«, u kojem je pisalo da je zbog energičnih predstavi zemaljskog odbora i pokrajinske vlade, Ministarstvo vanjskih poslova jedva postiglo od novozelandske vlade da dopusti iskrčavanje Hrvata iz Makarskog primorja. Dozvola je vrijedila za 170 ljudi, dok se 30 ipak moralo vratiti natrag. »Hrvatska domovina« je naglasila da time nije ništa riješeno, jer se na putu za Novi Zeland nalazi još mnogo Hrvata iz raznih krajeva Dalmacije, pa se boji, ako se za ove vlada energično ne zauzme — što je njena dužnost — da će biti odbijeni i vraćeni u domovinu. List ističe kako engleska vlada ima obaveza prema Austro-Ugarskoj, koja zatvara oba oka na Rijeci, gdje se neprestano ukrcavaju konji za Južnu Afriku, protiv načela međunarodne neutralnosti. Zato i engleska vlada može zatvoriti jedno oko i dopustiti našim ljudima da se iskrcaju i pošteno rade u Novom Zelandu, iako ne mogu udovoljiti svim zahtjevima nepravednog zakona prema iseljenicima.³⁰

U zadarskoj interpelaciji koju je potpisalo devetnaest poslanika bilo je istaknuto kako se zbog zabrane izdavanja karata na brodovima Sydney—Novi Zeland, u luci Sydney iskrčalo 160 naših ljudi. Dio njih morao se naseliti u Novoj Kaledoniji i Queenslandu u Australiji. Jedan dio vratio se kući na vladin trošak. Istaknuto je još da ispunjavanje jezičnih formulara predstavlja samo formalnost. Oni koji znaju jezik ne mogu ispuniti formulare jer ih brodovi ne smiju prevoziti do kolonije. Ministarstvo

³⁰ Isto, 31. kolovoza 1900.

za kolonije dostavilo je 11. travnja 1901. Ministarstvu vanjskih poslova brzojav guvernera Novog Zelanda u kojem ovaj pobija postojanje različitog tretiranja Hrvata i ostalih doseljenika. Zabrana useljavanja odnosi se na sve koji dolaze kopati smolu. Budući da građani ostalih država ne dolaze kopati smolu, to se pretpostavljeni različiti postupak može odatle zaključiti. Novozelandski guverner uputio je 23. srpnja Ministarstvu za kolonije memorandum u kojem kaže kako je velik broj hrvatskih došljaka izigravao kolonijalne vlasti i kršio dana obećanja da neće ići na polja kauri-smole. Međutim, mnogi su kratko vrijeme nakon useljenja kriomice kopali smolu. Guverner je istodobno obećao da će se prema hrvatskim doseljenicima postupati isto kao i prema doseljenicima ostalih naroda.³¹

Položaj Hrvata u Novom Zelandu nije se poboljšao ni poslije opširne diplomatske prepiske. Austrijski znanstvenik-istraživač Erich Pistor boravio je 1902. u toj zemlji, pa je zapisao kako naši ljudi rade više od Novozelanzana. Navečer sjednu i čiste smolu, ne brineći pri tome ni za vrućinu ni za osamu. Zbog toga su konkurenti britanskim kopačima gume, pa ih oni mrze više nego Kineze. Zato je u sindikatu organiziranih radnika Sjevera vladalo prema Hrvatima takvo raspoloženje koje se moglo usporediti s najradikalnijim antisemitizmom na evropskom kontinentu. Pistor navodi da se pri prosuđivanju pitanja kopanja kauri-smole ne smije zanemariti kako je ova grana privrede u početku i samo privremeno služila onima koji se nisu mogli zaposliti ili onima koji iz bilo kojih razloga više nisu mogli obavljati redovan posao. Tako se uvrijedilo mišljenje da su nalazišta kauri-smole tako rekavši rezerve za period besposlice, gdje bi suvišna radna snaga mogla naći zaradu sve do poboljšanja radnih prilika. To da su se hrvatski kopači smole takvom energijom bacili na iskopavanje, po mišljenju Radničke stranke, ugrožavalo je jedan vrijedni rezervni fond. Zbog toga je Radnička stranka nastojala da Hrvati budu što dalje od kopanja smole. Tome je još više pridonijelo mišljenje posebne komisije, utemeljene za razmatranje ovih pitanja,

³¹ Dokumentacija o prepisci nalazi se u arhivu Ministarstva vanjskih poslova Velike Britanije. Public Record Office. Prepisku je prvi obradio i objavio I. Crkvenčić, n. d.

koja je Hrvate nazvala »ustrajnim, marljivim i skromnim ljudima, koji se pridržavaju zakona«. Pistor primjećuje kako je žalosno da austrijski građani, koji su čak na području jedne njima nimalo naklonjene vlade stekli takvo slavno priznanje, u svojoj domovini ne mogu dobiti ni približno istovrijedno zaposlenje.

U vezi s postupkom prema Hrvatima Pistor je imao razgovor s premijerom Seddonom. U toku razgovora premijer je izjavio da nema ništa protiv dalmatinskih doseljenika, jer su veoma marljivi ljudi. Samo što vlada ne može dozvoliti da se oni tako povuku od novozelandskih građana, da žive u malim posebnim kolonijama i da se nakon višegodišnjeg rada sa stečenim novcem vrate u domovinu. Takva privrženost domovini služi, dakako, na čast takvim doseljenicima, no iz razumljivih razloga to ne odgovara novozelandskoj vladi. Pistor je nekoliko puta razgovarao i s guvernerom, lordom Ranfurlyjem, kojemu je iznio dokaze da se s našim doseljenicima u Novom Zelandu izuzetno loše postupa, i da zato valja podržati napore austro-ugarskog konzulata u Aucklandu da se ukinu važeći propisi o doseljavanju. Kasnije je u svojoj knjizi Pistor predložio da se i u Wellingtonu imenuje profesionalni konzul, koji bi u sjedištu vlade mogao mnogo bolje štititi interese doseljenika od onoga u Aucklandu.³²

Austro-ugarska vlada, očito pod pritiskom javnosti, uputila je 1905. krstaricu »Panther« u Novi Zeland radi istraživanja stvarnog položaja naših doseljenika. Sa spomenute krstarice bio je upućen izvještaj Geografskom društvu u Beču u kojem je stajalo kako se Dalmatinci u Novom Zelandu bave kopanjem fosilne smole, i kako je taj posao veoma unosan, pa neki zarađuju tjedno 180 kruna. Ta je okolnost uzrokovala zavist prema Dalmatincima, kojima je domaće stanovništvo predbacivalo da godišnje šalju u domovinu milijun i pol kruna, te da se pošto uštede novac, vraćaju u domovinu. Zbog toga Novi Zeland gubi mnogo kapitala. U izvještaju s »Panthere« dalje stoji kako je novozelandski parlament imenovao komisiju, koja je ustanovila da su Dalmatinci ustrajni i marljivi ljudi i da poštuju zakone. Ali kad je rad Dalmatinaca na poljima

³² Erich Pistor, *Durch Sibirien nach der Südsee*, Wien und Leipzig 1905, str. 304.

kauri-smole još jednom izazvao proteste domaćih žitelja, novozelandska vlada poduzela je veoma oštre mjere, zabranjujući ulazak našima u zemlju, na što iseljenike nisu bili upozoravali u Trstu pri odlasku za Novi Zeland, iako su već za putne troškove platili 384 krune. U izvještaju s »Panthere« upozorava se i na zaštitne mjere koje je poduzela austrougarska vlada, ali koje su ostale bez učinka, jer je Novi Zeland imao autonoman status prema Velikoj Britaniji i nije bio obavezan provoditi naredbe njene vlade.³³

Očito je da su s krstarice »Panther« precijenili zarade naših, jer je iz Novog Zelanda »Narodnom listu« stigao protest što je list bez komentara prihvatio podatak iz izvještaja s krstarice »Panther« da naši zarađuju 180 kruna tjedno. To može biti u samo najboljem slučaju kad se zakupi najkvalitetnija zemlja koja do tada nije bila eksploatirana. Ali toga u praksi nema. Takve vijesti iz Novog Zelanda mogu samo ponukati naše ljude da sele, jer bi za njih i tjedna zarada od 90 kruna mnogo značila. Ovaj dopis završava riječima: »Gospodine uredniče! Budite tvrdo uvjereni da je to samo mašta i ništa drugo — ili kakva podlost onih agenata što deru kožu jadnoj sirotinji koja mora svojim krvavim trudom sve da ispašta.«³⁴

Sumnje i prigovori na rad naših kopača smole trajali su godinama. Tako su 1913. tjedne novine »The N. A.« u svom uvodniku pod naslovom *Smola i industrija*, zastupale mišljenje da profiti dobiveni od kopanja kauri-smole moraju ostati u Novom Zelandu. L. Skansi, urednik lista »Zora« u Aucklandu, zatražio je od urednika »The N. A.« da objavi njegov odgovor na spomenuti članak, koji je netemeljit i tendenciozno napisan protiv hrvatskih kopača smole. Skansi napominje: »Najprije Vi zapažate da industrija smole nije ni za penu dohodka donijela korist državi, direktno valjda ne, ali je bila uzrokom da je na milijune stranoga kapitala došlo u zemlju. Priznajemo da smola pod zemljom pripada državi, ali tu treba uložiti truda i napora za iskopati je i pripremiti za prekomorska tržišta. Smola pod zemljom, praktično govoreći, malo je vrijedna. Najveća njezina vrijednost dok se nalazi pod

³³ »Narodni list«, 5. listopada 1905.

³⁴ Isto, 9. prosinca 1905.

zemljom ne smije se smatrati većom od 7,5 posto; dok mnoga polja nisu vrijedna ni uložena truda. Stavljati veće namete od dva posto na iskopanu smolu od stranaca, a jedan posto na onu engleskih podanika ozlovoljilo bi smolokopače, što bi urodilo posljedicom da bi izvoz smole spao uprav na niske grane.« Skansi dalje prigovara uredniku lista »The N. A.« što je ustvrdio da su Hrvati potisnuli Engleze s njihovih zemljišta smole, što, uostalom, nije kompliment za Engleze. Ako se jedan Englez ne može usporediti s hrvatskim radnikom, onda je za nj bolje da ostavi rad na polju, a otiđe tražiti posao koji može raditi. Hrvatski radnik radi sistematično, odijeva se kao pravi građanin i hrani se pedeset puta bolje negoli urođeni Englez. Obavještavanje čitaoca, da su Hrvati ptice selice i tvrdnja da ih se ni jedan posto ne udomljuje u Novom Zelandu je neistina koja zaslužuje da je se pobije. Valja znati, kaže Skansi, da svaki Hrvat želi postati engleski podanik i nastaniti se u Novom Zelandu. Ako pak koji nije tome sklon, pogreška je države koja mu ni najmanje ne pomože. Skansi kritizira takvu politiku ovim riječima: »Ova je kolonija u tom pogledu sasvim nazadna; veoma se malo brine da udomi jake i radne sile. Austrijska vlada nastoji na svaki način zaustaviti ove ljude koji predstavljaju snagu države. U mnogim selima Hrvatske i Dalmacije upravo je nestalo valjanih radnika, a ostala je samo starčad, koja su jedino na teret pokrajine.«³⁵

U svibnju 1914. novozelandska je štampa još jednom oštro kritizirala naše kopače smole i Skansi je ponovno morao polemizirati. Polemiku je izazvao list »Luminary« koji je u svibnju 1914. objavio članak *The lot of the Gumidigger* (Zgoditak kopača smole), u kojem je prenio izjavu Unije kopača smole prema kojoj je od 4.000 kopača smole bilo tek nekoliko stotina učlanjeno u Uniju. Skansi je na to odgovorio da je Unija kriva, jer svojim programom ne zna privući kopače smole u svoje redove. Skansi naglašava kako se od hrvatskih kopača smole ne može zahtijevati da stupe u Uniju, kad se članovi te Unije zalažu da se zemljište smole rezervira samo za Engleze. Dakle, radnik nije kriv, već je krivo rukovodstvo Unije. Neka se s radnicima postupa kako se ima postupati, i neka

³⁵ »Zora«, Auckland 8. studenoga 1913.

ih se ne smatra nezalicama. Tada će »hard class« dušom i tijelom prigrliti Uniju. Skansi govori da hrvatski kopači smole nisu po volji gospodi oko Unije kad postavljaju pitanje kao što je: Nije li novac koji su Hrvati poslali u Austriju osiromašio Novi Zeland gore negoli je bio prije? Britanski kopači smole ostave stečeni novac u zemlji, dok veoma škrti saveznik, »the more thrifty alien«, šalje znatnu svotu ušteđenog novca u Evropu. Gledajući tako smola se ne može nikad nadoknaditi; svaka litra iskopane smole znači litru manje u zemlji. To gledište Unije kopača smole i zaključci da se zemljišta smole rezerviraju za domaće žitelje, dovelo je do toga da je Novi Zeland postao jedina zemlja imigracije, koja se boji da će je doseljenici osiromašiti, pa Skansi upozorava: »Neka sutra parlament odobri stvoreni zaključak Gumdiggers Uniona, tržišta smole mogla bi se zatvoriti, jer bi nestalo radnih sila, krepkog i stasitog hrvatskog radnika.«³⁶

Unija kopača smole očito nije štitila interese naših doseljenika — kopača smole. Međutim, postavilo se još jedno pitanje na koje se Skansi osvrnuo u listu »Zora« pod naslovom *Tko crpi korist od smolovne industrije?* Skansi je upozorio čitaoce »Zore« da je smola glavno pitanje za Hrvate u Novom Zelandu. Kopanjem kauri-smole stotine njih otkupilo je imetak od teškog duga u koji su pali njihovi kod kuće radi nesnošljivih nameta austrijske vlade. Milijune sterlinga ostvario je hrvatski radnik u Novom Zelandu, baveći se kopanjem i preradom smole, ali ipak nije dostojno isplaćivan za svoj teški trud. Istina, kad se usporedi radnička zarada u drugim zemljama sa zaradom kopača smole u Novom Zelandu, onda je ovo jedan od najunosnijih poslova na svijetu. Ali, ako su povoljne nadnice, to je i težak rad, pa zato uloženi trud nije dovoljno isplaćen. Dalje Skansi tvrdi kako glavnu korist od smole imaju kapitalisti i manji trgovci, dok su radnici u mnogo čemu zakidani. Skansi je analizirao njihove zarade, tvrdeći kako se zarada od 20 ili 30 sterlinga mjesečno, prema cijenama seoskih ili gradskih trgovaca, čini golemom svotom za onoga koji gleda sa strane, dok je cijena iste smole u Evropi ili Americi najmanje dvostruka. Ako se ovome doda dilema oko prodaje smole i sumnja bi li

³⁶ Isto, 23. svibnja 1914.

se prepustio poštenju trgovca, slijedi da dotični često puta izgubi čitav tjedan ili dva bez zarade. Trgovac, dakako, mora imati priličan dobitak na uloženi novac, inače ne može živjeti. Ali ima trgovaca, upozorava Skansi, koji počnu kupovati smolu s kojom stotinom sterlinga. Za kratko vrijeme oni kupe pristale konje za jahanje, kasnije kola i kočiju, pa veliku oranicu, raznu stoku, napokon sagrađe palače itd., do čega se ne bi nikad vinuli kad bi kopali smolu. To je slika malog trgovca koji posreduje između kopača smole i trgovca u gradu. Ima oko stotinu većih i manjih trgovaca koji se bave kupovanjem smole, dijelom Engleza, a dijelom i Hrvata. Svaki od njih, osim spomenutih zarada, mora imati i svoje prihode za uzdržavanje, najmanje prosječno deset sterlinga mjesečno. Ta svota iznosi na mjesec 1.000 sterlinga i mora se zaraditi prije nego što smola stigne u Auckland, bez obzira na drugu dobit ili kupovanje. Veći trgovci u gradu, kao i svagdje nastoje što je moguće bolje ucijeniti malog trgovca i tako ga prisiliti da kupuje što jeftiniju smolu na selu. Oni žele što veću dobit — mnogo veću negoli je treba mali trgovac, jer trgovci na veliko i žive raskošnije. Upravitelji raznih tvrtki, baveći se prodajom smole između Novog Zelanda, Amerike i Evrope, imaju velike prihode — od 10 do 12 sterlinga tjedno — ili 40 do 50 mjesečno, a to samo zato što vrše prekup smole od raznih prodavača i manjih trgovaca. Njih dvadesetak, po Skansijevu proračunu, zarađivalo je 730 sterlinga svakog mjeseca. Zamjenici upravitelja primali su 20 sterlinga mjesečno, a bilo ih je 20. Njihove nadnice iznosile su 400 sterlinga. Za knjigovođe, uredsko osoblje, koji su bili zaposleni u spomenutim tvrtkama, trošilo se mjesečno 400 sterlinga. Najamnina za kuće iznosila je još 400 sterlinga. Oko 100 radnika pripremalo je i pakiralo smolu, a troškovi njihova rada iznosili su mjesečno 1.100 sterlinga. Troškovi većih i manjih prodavača (Gum Brokers) kojih je bilo u Aucklandu 18, iznosili su mjesečno do 900 sterlinga. Skansi je izračunao da se za pokriće raznih troškova mora izdvojiti 5,930 sterlinga još prije negoli će se smola otpremiti iz Aucklanda.

Analizirajući spomenute troškove mora se istaknuti da je gotovo svu tu smolu iskopao hrvatski radnik i da su 5,930 sterlinga plodovi njegovih žuljeva. Osim toga,

svojim radom hrvatski je radnik uzdržavao znatan broj osoblja, na žalost ne svoga, već tuđega, primijetio je Skansi. Žuljevima hrvatskog radnika oklandske tvrtke posjedovale su vlastite zgrade u gradu, kuće i imanja u okolici grada, čija se vrijednost računala na milijune sterlinga. Samo jedna građevina u gradu, građena zaradama od smole, vrijedila je više od milijun sterlinga ili oko 27,000.000 austrijskih kruna. Ove goleme svote novca mogle su ostati u rukama radnika da su bili bolje organizirani.

Skansi je također analizirao troškove i prihode koji su se javljali s izvozom smole iz Novog Zelanda, a služio se službenim statističkim podacima. Prema državnom računu izvoz smole iz Novog Zelanda iznosio je 41,875 sterlinga mjesečno. To je službena svota što su je trgovci stavili na znanje državi, dok je stvarna svota iznosila više od 46.000 sterlinga, od čega su radnici primali 20.000 sterlinga mjesečno. Od ostalih 26.000 sterlinga potrošilo se 6.000 za vođenje trgovine, dok je 20.000 sterlinga ostajalo mjesečno kao čisti dobitak malog i velikog trgovca i prodavača. Radnik, tj. svi kopači smole, primali bi drugih 20.000 bez obzira na svoju muku.

Vršeći analizu o tome tko crpi korist u industriji smole, Skansi je došao do zaključka o potrebi stvaranja naše zadruge u kojoj bi naši ljudi bili dioničari, a zadruga bi preuzela otkup i prodaju smole u svim fazama. Skansi je pisao: »Svakako, naše je mnijenje da, po mogućnosti, bude sve hrvatsko. Hrvatski su dioničari, hrvatskoga su radnika novine, hrvatsko će biti i upraviteljstvo, te umoljavamo sve hrvatsko općinstvo da se složi i stupi u ovu organizaciju, koliko trgovce, toliko i radništvo. Odložimo razmirice, stupimo u kolo bratstva i ljubavi, da nam jednom prestane tuđinac krv sisati.«³⁷

L. Skansi je uspio osnovati dioničarsko poduzeće Hrvatska zadruga i sam je o tome napisao: »Bilo je muke i napora dok se je Zadruga osnovala — prijetilo je sijaset raznih zapreka. Odlučna i krepka volja i jaka desnica s jedne strane, odaziv rodoljuba s druge, pomogli su osnivanje Hrvatske zadruge. Hrvatski radnik otkidao je od svoga zaloga da uštedeni novac uloži u kupovinu dionica,

³⁷ Isto, 21. ožujka 1914.

zanosom duše i tijela pratio je njezin razvoj, s neustrpljivošću je čekao rezultat svega. Uspjelo se je, narod se raduje.«³⁸

U Aucklandu je 18. travnja održan sastanak zadrugara na kojem je donesen Pravilnik zadruge, izabrana je uprava i donesena odluka o osnivanju Odsjeka za smolu (Gum Department). Predviđalo se da će djelovanje odsjeka biti razdijeljeno na više ogranaka. Tako su neki trebali upravljati trgovinom smole u Novom Zelandu, a drugi izvozom smole u inozemstvo. Planiralo se da će Zadruga kupovati smolu od dioničara i slati je u inozemstvo, a također će otkupljivati zemljišta smole. Na taj način vlasnici neće imati kome prodavati svoja zemljišta za kopanje smole osim Zadruzi, a ona će ih moći kupiti mnogo jeftinije negoli pojedinac.³⁹

Skansi je želio da Zadruga preuzme potpuni monopol nad kopanjem i prodajom smole, pa je zbog toga vodio agitaciju za kupovanje dionica Zadruge, pozivajući u njene redove i one koji se nisu slagali s njegovim pogledima, a one skeptične je uvjeravao u uspjeh. Agitacija za Zadrugu vođena je u vrijeme prvoga svjetskog rata, pa je Skansi upozoravao na potrebu jedinstva i organizacije s obzirom na nastale ratne prilike i na položaj u kojem su se naši ljudi našli u to vrijeme. Pisao je: »A sva daljnja javna sazivljanja na naš narod da se organizira u ovu protuaustrijsku Zadrugu od sada prekidamo, jer prateći ono što se oko nas zbiva, potiče nas da budemo oprezni, gajeći nadu da će nas narod razumjeti.«⁴⁰

Hrvatska zadruga je u početku imala dosta uspjeha, što pokazuje i činjenica da je imala 41 zastupnika u 26 mjesta širom Novog Zelanda.⁴¹ Skansi je također nastojao

³⁸ Isto, 4. travnja 1914.

³⁹ Isto.

⁴⁰ Isto, 30. siječnja 1915.

⁴¹ Povjerenici i izvjestitelji Zadruge: Stjepan Čović, Silverdale — Joseph Franić, Henderson — Marko Rakić i Ante Domanizić, Papakura — Ivan Jelavić, Papakura — Toma Blašković, Kumeu — Luka Šarić, Kawakawa — G. P. Klinac, Papakura — Petar Katavić, Auckland — George I. Curin, Taupaki — Visko Cvitanović, Mangawai — Lovre Petričević, Waihapo — F. Lusić, Awanui — G. M. Erceg, Auckland — George Banović, Waiharara — Ivan Erceg, Hikuai — Antun S. Barbarić, Hikuai — Ivan D. Alač, Kawakawa — Josip Bulog, Awanui — Jure Klinac Ivanov, Waipu

aktivirati naše trgovce i radnike, pozivajući ih da oglašavaju u listu »Zora«. Ipak njegov pothvat nije imao dugotrajnijih rezultata. J. Alač u svojim sjećanjima govori kako je nakon prvih financijskih uspjeha Zadruga doživjela krah. To je i razumljivo, jer Novozelandani, koji su otežavali rad našim ljudima čak na iskopavanju smole, nisu dozvolili da se razvije i uspije takav pothvat iza kojeg su stajali stranci.⁴²

Naši su ljudi rad na poljima kauri-smole smatrali privremenim zanimanjem. Malo je tko mislio taj posao raditi godinama. Kao prvo, rad u močvarama bio je nezdrav. Osim toga kopač smole u takvim okolnostima nije mogao organizirati dom i uspostaviti normalan obiteljski život. Doduše, neki su živeći pod šatorima odgojili svoju djecu. Ipak su to bili rijetki slučajevi. Naši su se došljaci nakon prvih godina oženili, ostavljali smolu i tražili zemljište gdje bi izgradili kuću i bavili se drugim zanimanjima.

Jedno od prvih zanimanja kojim su se naši počeli baviti, osim kopanja smole, bilo je vinogradarstvo. Povijest naših iseljeničkih naseobina ispisana je dobrim dijelom — vinom. Vinova loza i vinogradarstvo činili su osnovu privređivanja najvećeg broja tih naših ljudi u starom kraju, pa takvu tradiciju oni nastavljaju i u iseljeništvu.

Postoji mišljenje, čak dosta rasprostranjeno, da su upravo hrvatski doseljenici iz Dalmacije donijeli vinovu lozu u Novi Zeland, te da njima pripada prvenstvo u novozelandskom vinogradarstvu. Međutim, to nije točno. Škotski, engleski i francuski vinogradari pretekli su naše za nekoliko desetaka godina, ali unatoč tome činjenica je da su dalmatinski vinogradari imali vrlo istaknutu ulogu u toj važnoj grani novozelandskog gospodarstva.

— Mate Peko, Aranga — Mate Maras, Netherton — Josip T. Radić, Dargaville — Ante Vezić, Aranga — Luka Grbavac, Te Kaporu — Toma Aleric, Tikinui — Ante Antunović, Lower Ruakaka — Mate Maršić, Maropui — Petar Herceg, Maropui — Joze Radić Matin, Dargaville — Frank Martinović, Te Kaporu — Peter Marinković, Te Kaporu — Ivan Vodanović, Northern Wairoa — Gosp. J.M. Curin, za Kauaeranga i okolicu — Gosp. J. C. Botica, za Kaikohe i okolicu — Andrija S. Erceg, za Morrinsville i okolicu. Putujući povjerenici bili su Petar Katavić, L. Sarich.

⁴² J. Alač, *Kratki historijski skeč* (...) ZMIN.

To nam potvrđuje i zanimljiva knjiga Dicka Scotta, *Winemakers of New Zealand*, Auckland, 1964, koja predstavlja prvi cjelovitiji prikaz povijesti vinogradarstva u Novom Zelandu. Autor je svoje djelo posvetio »pionirima koji su vinarsko umijeće prenijeli iz Staroga svijeta u Novi Zeland«, među kojima poimence spominje i našega Ivana Vellu. I inače je Dick Scott dosta stranica svoje knjige posvetio hrvatskim doseljenicima, objelodanivši obilje manje poznatih ili nepoznatih podataka o našim vinogradarima u Novom Zelandu.

Povijest novozelandskog vinogradarstva počinje dolaskom škotskog doseljenika Jamesa Busbyja. Godine 1823. iselio je on u Australiju, a deset godina kasnije prelazi u Novi Zeland te u okolici mjesta Waitanga uzgaja prve sadnice vinove loze. O Busbyju i njegovu vinogradu ostavio je zabilješku i poznati francuski istraživač i moreplovac Doumont d'Urville, koji je 1840. jedrenjakom »Astrolabe« posjetio Novi Zeland. D'Urville je imao pravo kad je prognozirao da će se »vinogradi vrlo brzo proširiti po pjeskovitim brežuljcima tih otoka, te će novozelandska vina doskora biti eksportirana u britanske posjede u Indiji«. Jer Busbyja su slijedili britanski doseljenici William Powditch i Charles Levet, Španjolac Jose Sole (poznatiji kao Joseph Soler), neki francuski misionari, pa Libanonac Assid Abraham Corban i mnogi drugi. U prtljazi doseljenika iz Evrope sve su se češće mogle naći i sadnice vinove loze, pa ova kultura postaje sve raširenija na novozelandskom tlu.

Naši se vinogradari u Novom Zelandu — kako navodi Dick Scott u spomenutoj knjizi — prvi put javljaju u jednom izvještaju Agricultural Departmenta 1896. Škrta zabilješka o njima doslovce glasi: »U području Pahi (sjeverna Kaipara) veći broj Austrijanaca počinje uzgajati vinovu lozu na sve većim površinama.«⁴³ To će potvrditi i talijanski vinarski stručnjak Romeo Bragato, rođen na Malom Lošinju. Pozvan da u Novom Zelandu ispita mogućnosti uzgoja vinove loze u pješčanim područjima, Bragato je oko 1900. godine susreo i neke naše iseljenike. O tome je ostavio bilješku: »Među onima koji se u velikom

⁴³ Dick Scott, *Winemakers of New Zealand*, Auckland, 1964, 56.

broju počinjju uključivati u vinogradarske poslove i pre-
radu vina, nalaze se mnogi austrijanski emigranti koji su
se prije bavili kopanjem kauri-smole. Mnogi od njih ku-
puju zemlju i sade grožđe. Ulažu velike napore i veoma
pažljivo pristupaju pripremi zemljišta za sađenje. Vrlo su
ponosni na održavanje vinograda u kojima dozrijevaju
vrsne sorte grožđa. Kopanje smole pruža im dovoljno pri-
hoda, pa tako mogu živjeti do prvih berbi koje im onda
omogućuju da posve napuste prijašnji posao i da se pot-
puno posvete poboljšanju vinograda. Na ovaj način mnogi
od ovih ljudi, na koje se prije gledalo sa sumnjom i koje
se smatralo nepoželjnim imigrantima postaju osobe na
koje se računa kao na sposobne i marljive doseljenike koji
su pronašli sebe i svoje mjesto u adaptiranoj domovini
(...) U Pahata naseobini neki austrijski doseljenici već
užívaju plodove svoje marljivosti i poduzetnosti. Prostrane
površine zasadili su vinovom lozom, a izgradili su i male
podrume koji su dobro radili tijekom protekle godine.
Dobiveno je vrlo dobro vino (...)»⁴⁴

Ovi »Austrijanci« nisu bili nimalo oduševljeni Austri-
janci — kako ispravno zaključuje i Dick Scott — nego
»ljudi iz Dalmacije, na jadranskoj obali današnje Jugo-
slavije, koji su radije iselili nego da trpe siromaštvo u
Austro-Ugarskoj carevini«.⁴⁵

Jedan od razloga zbog kojeg su se naši počeli baviti
vinogradarstvom bila je diskriminacija na poljima kauri-
smole, a i sugestije nekih Novozelánđana da im se ponu-
de i druga zanimanja. Takve okolnosti nagnale su naše
sunarodnjake, da se okrenu vinogradarstvu, poslu kojeg
su dobro poznavali još iz domovine.

U kraju Arkles Bay na poluotoku Whangaparaoa, 25
milja sjeverno od Aucklanda, već 1899. godine trojica
braće Franković uzgajali su lozu. Podatak o tome ostavio
je putujući trgovac Ivan Šegedin, također naš iseljenik,
koji je te godine obilazio svoje sunarodnjake na sjeveru.
U jednom intervjuu pedeset godina kasnije Šegedin je re-
kao: »Može se reći da su Frankovići bili prvi Dalmatinci
koji su uspjeli u vinogradarskoj industriji u Novom Ze-
landu.«⁴⁶

⁴⁴ Isto, str. 56.

⁴⁵ Isto, str. 44.

⁴⁶ Isto, str. 57.

Među prvim našim uspješnijim vinogradarima ističe se svakako i John Vella. U Novi Zeland je došao vjerojatno oko 1880, a prvih desetak godina radio je kao ribar u Paremati, sjeverno od Wellingtona. Vinogradarstvom se počeo baviti 1899. u Otakiju, na zapadnoj obali, ali je brzo zaključio da podneblje u tom kraju nevalja. Zato se Vella preselio bliže Aucklandu, u mjesto Oratia, gdje je 1903. započeo sa skromnih šest akri vinograda. Bio je jedan od prvih uspješnijih vinogradara u tom kraju, danas poznatom vinogradarskom središtu. Vella će kasnije, nezadovoljan prohibicionim mjerama vlade, odustati od uzgoja vinograda. Andrija Sinković također pripada skupini naših prvih vinogradara u Novom Zelandu. Došao je u tu zemlju 1897, a vinogradarstvom se počeo baviti 1900. U isto vrijeme lozu uspješno uzgajaju Nikola i John Silić, otac i sin, vinogradari i trgovci vinom još iz starog kraja. Kad su austrijske vlasti počele na veliko uvoziti talijanska vina, nije im preostalo drugo nego da isele preko oceana. Vinograd Nikole i Johna Silića imao je površinu od deset akri u Hukateri. Kad im je filoksera uništila vinograd, vratili su se kopanju smole, ali je Nikola kasnije ponovno podigao vinograd u Taingaeheu, južno od Dargavillea.

U nizu zanimljivih likova tih naših pionira, po mnogo čemu se izdvaja lik Stipana Jelića, utemeljitelja i danas poznatih »Pleasant Valley Vineyard« u blizini Aucklanda. Jelić je u Novi Zeland došao 1890. kao dvadeset dvogodišnjak. Započeo je kao kopač kauri-smole, pa poslije pet godina provedenih na sjeveru kupuje s jednim ortakom 80 akri brežuljkasta zemljišta u podnožju Waitakere — s namjerom da tu nastave zajednički kopati. Međutim, 1896. partnerstvo se raspalo, a zemlju su podijelili ždrijebom (»pismo-glava«). Stipan Jelić postao je vlasnik kraja poznatog pod imenom Valley Road. Tu će niknuti njegove prve loze, ali ne odmah. Nemirni duh odveo je našeg Stipana čak u Kaliforniju, gdje će provesti tri godine tragajući za zlatom. Čini se da u tome nije imao uspjeha, jer se vraća na svoj posjed u Novi Zeland i počinje sve iznova kao vrtlar. Skromni prihodi od povrtlarstva nisu zadovoljili Jelićeve ambicije. Nakanio je pokušati s vinogradom, pa sadi na pola akra lozu crnog hamburgera i bijelog muškata. Posao je krenuo i od 1902. godine Stephen Yelas se bavi isključivo vinogradarstvom. Njegov

posjed nije bio velik (samo 7 akri), a vinograd se obrađivao gotovo bez ikakvih tehničkih pomagala.

Naši vinogradari bili su posebno zapaženi u pokrajini Henderson, u blizini Aucklanda. Među zaslužnima za širenje vinograda u tom kraju spominje se i Josip Balić. U Novi Zeland došao je prvih godina ovog stoljeća, pošto je dezertirao iz austrijske vojske, a 1912. počeo se baviti vinogradarstvom u Hendersonu. Danju je radio na posjedu Libanonca Corbana, a noću bi uz svjetlost baklje obrađivao vlastitu lozu. Zabilježeno je da je Balić pomogao i svojim zemljacima da podignu vinograde po Hendersonu, dajući im beskamratne zajmove i jamstvo za bankovne kredite.

Prohibicija 1910-ih godina pogodila je i mnoge naše vinogradare u Novom Zelandu. Oni su se našli na udaru, posebno za vrijeme vlade premijera W. F. Masseyja. Ali i u vrijeme takvih kriza, oni najuporniji su se održali. Jedan od njih je i Paul Groshek. Nema podataka kada se iselio, ali se zna da je prije dolaska u Novi Zeland radio kao rudar u SAD i Africi. Rudarski posao nastavio je i u Novom Zelandu, u rudniku Waikato na zapadnoj obali, a vinograda se prihvatio upravo onda kad su mnogi digli ruke od njih — u vrijeme krize.

Pionire vinogradarstva spominje također Bartul Šoljan, pišući kako mu je poznato da su prvi na Novom Zelandu započeli ovaj posao u većem opsegu prije 45 godina šest doseljenika iz Starigrada. Iako su to bili ljudi iz boljih vinogradarskih obitelji, ipak nisu uspjeli i to zato što vino nije bilo tada popularno, a osim toga imali su vinograde na kraju Sjevernog otoka, udaljene od potrošnih centara. Iako je njihov vinograd uspijevao, morali su ga napustiti, a kasnije su ih i ostali vinogradari slijedili.⁴⁷

Godine 1913. bilo je u Novom Zelandu 70 proizvođača vina, koji su proizvodili oko 90.000 galona godišnje.

⁴⁷ »Napredak«, Sydney, 5. svibnja 1947. Trlin spominje naše doseljenike koji su se bavili vinogradarstvom prije 1913. i od toga odustali. To su: Andrija Bilish — Waiuku, Joe Botica — Awanui, Lovre Erstich — Kaitara, Mate Leutich — Auckland, Mate Radojkovich — Waimate North, Jakov Stanich — Herekino i Nikola Vidosevich — Mangawai. Braća Šulenta imali su vinograd u Waipapakauri. (Trlin n. d., 91.)

Od ovih je 25 bilo hrvatskog porijekla s trećinom od ukupne godišnje proizvodnje.⁴⁸

Teškoće za vinogradare nastupile su tek 1905. kada je na nekim dijelovima Sjevernog otoka zavedena prohibicija. Uvoz australijskih i južnoafričkih vina, uz malu carinu, također je otežavao proizvodnju vina. Godine 1912. »Udruženje vinogradara« tražilo je ukidanje prohibicije, zaštitu za domaća vina i da se vino ne smatra »štetnim proizvodom«. Tada su u Odboru Udruženja vinogradara bili Stephen Vella, tajnik, John Vella, Stephen Kokich i Lovre Marinovich, članovi. Ali dvije godine kasnije oštro se postavilo pitanje »patvorenih vina« i dalmatinski su vinogradari radi toga bili optuženi. Izvještaj o prodaji vina razmatrao se 21. srpnja 1914. u novozelandskom parlamentu. Konstatirano je da se otvaraju gostionice u blizini polja kauri-smole i da se pojavljuje pijanstvo, naročito među Maorima, posebno među njihovim ženama. Često se smola prodaje za vino, isticalo se u tom izvještaju. Parlamentu je preporučeno da provede strožu kontrolu proizvodnje i prodaje vina, osobito tamo gdje žive urođenici. Na sjednici parlamenta premijer W. F. Massey oštro je napao proizvodnju tzv. austrlijskih vina. Na njegov prijedlog bio je prihvaćen amandman prema kojem se vino moglo proizvoditi na osnovi posebne dozvole. Za prekršitelje bila je predviđena financijska kazna. Na osnovi spomenutih propisa bilo je tijekom 1915. podijeljeno 35 dozvola za proizvodnju vina.⁴⁹

Do prvoga svjetskog rata nastala su tri relativno stabilna zemljoradnička naselja naših ljudi, i pored toga što su još uvijek u velikoj većini kopali smolu. Prvo naselje bilo je u mjestu Herekino, smještenom 15 milja južno od Kaitaie. Tamo su naši počeli kupovati zemlju još 1899. List »Bratska sloga« piše kako su četrnaestorica naših doseljenika uzeli zemlju te da i drugi čekaju priliku da učine isto, ali prije moraju zaraditi novac na smoli, i to 50 do 60 sterlinga.⁵⁰

U mjestu Herekino 1907. bilo je 14 vinograda koji su opskrbljivali vinom naše ljudi na susjednim poljima smole.

⁴⁸ Trlin, n. d., str. 89.

⁴⁹ Isto.

⁵⁰ »Bratska sloga«, Auckland, 15. svibnja 1899.

Ovi vinogradi davali su oko 2.000 galona vina godišnje, a galon se prodavao po 10 šilinga. Herekino je tada bilo glavno zemljoradničko naselje naših ljudi na sjeveru Aucklanda. Poslije prvoga svjetskog rata razvoj proizvodnje mliječnih proizvoda i uzgoj stoke za meso od strane naših oko Kaitaia-Awanuili i Waiharara privuklo je u ovo zanimanje i na ovo područje mnoge, pa je Herekino počeo pomalo gubiti svoju prvotnu važnost.

Drugo naše naselje bilo je Red Hill-Te Kapor u pokrajini Aratapu, pokraj Dargavillea. Opis života naših ljudi i njihovih farmi u Te Kaporu nalazimo u listu »Zora«. Poslije posjeta tamošnjim farmama Juraj Skansi je zapisao: »Te Kaporu je omanje mjestance položeno uz rijeku Wairoa. Krasni položaj mjesta i bogata okolica jamči bolji procvat i sjajniju budućnost Te Kaporu. Za moga boravka u mjestu bili su mi vazda pri ruci g. M. P. Marinković, A. i F. Martinović u čijem sam društvu i obišao cijelu kaporsku okolicu. Počamši od mjesta pak put Red Hilla nalazi se dobičak naših Hrvata, koji se ozbiljno počese baviti poljodjelstvom i stočarstvom. Od Te Katora do zapadnoga mora mogao bi ići po posjedu hrvatskih posjednika bez da stupiš na ičiju tuđu zemlju. Prvi posjednici, odmah kraj mjesta, nalaze se Marinkovići, baveći se stočarstvom. Dandanas spomenuta gospoda gaje do 80 glava krupnijega zuba na veoma prostranoj livadi od kojih 200 hektara krasne zemlje. U blizini spomenute braće nalazi se vlasništvo g. Maića od kojih 33 hektara, a do njega g. Jovanovića. Jedva što odmakosmo kojih 200 koraka, ustavi me moj suputnik i upozori na zemlje koje su se redale s jedne i druge strane puta. Jedna je vlasništvo g. Antuna Dragičevića, a druga brata mu Mate. Dok su se nekoliko puta kola okrenula, dospjesmo do divno uređenoga zemljišta na kojem se je marva veselo koprcala, koje je vlasništvo g. Maića. Sad smo već na Red Hillu, prijeti mi drug. Ustavismo se pred dućanom g. Martinovića. Časkom se odmorismo i prosljedismo svoj put dalje. Do g. Marinkovića, koji posjeduje zemlju od kakvih 180 hektara, nalaze se vlasništva gospode Ujdura, M. Radića, I. Marušića, Kumrića i tri ograde g. Glamuzine i sinova mu, kao i ona g. A. Hauptmana.

Vozili smo se polako. Moj suputnik po prijateljsku razlagao mi je pojedina pitanja. U ugodnom razgovoru

dovezozmo se do doma g. Ivana Oršulića. Trenom sađosmo sa kola, da se priupitamo za zdravlje. Moj kratki posjet bio mi je veoma ugodan. Pri rastanku g. Oršulić donese mi hrpu novozelandskog duhana. Akoprem mi nije vrijeme dopuštalo da se potanko informiram o uspjehu gojidbe duhana, reče mi da uspijeva sasvim dobro. Njegovu primjedbu zabilježio sam u svoju knjižicu i odredio, na svoje vrijeme upraviti nekoliko riječi na naše domorode. Stisak ruke i hrvatski 'do vidova' prikratio je naš i onako kratki razgovor (. . .) Oprostivši se s njima, krenusmo put Te Kapora. Buduć je noć spustila svoja crna krila, nisam bio moguć najaviti se domorodcima na Scarrott. Vozismo se poljem po svježem večernjem zraku. Za vrijeme vožnje upozoru me suputnik na prostrano zemljište od jedno 100 hektara g. I. Ravlića, koje se nalazi uprav na divnom položaju. Na prolasku posjetim gospodu Kurtu, Sumića i Jakića, koje nadoh čitajući (. . .) U večernje doba dospjesmo do vlastitoga doma moga prijatelja i suputnika g. P. M. Marinkovića u Te Kaporu, kod kojega sam bio i gostom. Slijedećega dana u društvu g. Marinkovića, dospjesmo u Aratapu. Tu prođosmo ravne livade braće Banovića prostorom od 190 hekt. Ovom prigodom posjetismo i gospodu Kuluza i Šarića, koji se bave slikanjem. Njihov dobro provideni atelier jako me je zanimao, te mi učestljivo pokazao sve potankosti svoje slikarske radionice.⁵¹

Kada su se naši ljudi početkom 20-ih godina počeli sve više seliti u Dargaville i oko njega, i Red Hill je doživio sličnu sudbinu kao i Herekino.

Naše naselje Henderson Oratia, na zapadu Aucklanda, osnovao je Stipan Jelić, koji je kupio zemlju 1895. i zasadio prve vinograde oko 1902. Gotovo istodobno je John Vella, čiji su vinogradi propali kod Otakija, preselio na sjever u Oratiju i tamo je 1903. zasadio 6 akri vinove loze. Stvaranju naših naselja pridonijeli su i braća Franković na poluotoku Whangaparoa, Andrew Sinković na Kerikeriju i braća Silić na Hukaterei. Ta mala vinogradarstva proizvodila su vino za određeno tržište, najviše za naše kopače smole u susjedstvu.

I neka druga zanimanja kojima su se naši počeli baviti bila su isključivo bazirana na potrebama naših kopača

⁵¹ »Zora«, Auckland, 11. srpnja 1914.

smole. Spomenut ćemo ukratko da su u Aucklandu Ivan Bilić i Josip Franić imali svratište »Sydney House«, odnosno »Old Club«, Lujo Kinkela, Nikola Lukić, Vinko Rokić gostionice, N. Bradanović trgovinu duhana i parfumeriju, Ivan Srnjar trgovinu voća i ostriga, a Petar Frančšković, Ante Kocijan, Ivan Lupis, Stipe Matutinović i Frane Mihaljević imali su trgovine mješovite robe. Ante Lupis imao je trgovinu ostriga.

U Te Kaporu trgovine su imali Jure Banović, Ante Matutinović i Stipe Mustafić. U Kanerangi Dinko Brčić i Ivan Ćurin također su se bavili trgovinom. U Awanuu je naš trgovac bio Luko Bakalić. U Aratapu obrtom se bavio Ante Cvitanović. Trgovinu u Kaukapakapa imao je Marijan Pivac. Simić i Skopinić imali su tvornicu ribljih konzervi u Otametea. U Waipapakauri trgovinom su se bavila braća Šulenta. Marijan Vella bio je farmer u Paremata.⁵²

Vlasnici gostionica ili »saloon« i prenoćišta ili »boardinghouses« imali su posebnu ulogu u životu naših iseljenika i iseljeničkih naseobina. Držanje »saloon« i »boardinghouses« bilo je u to vrijeme najunosniji i najsigurniji put do prosperiteta. Onome koji je izabrao taj posao pružila se prilika da stekne velik ugled među svojim sunarodnjacima, tako da su »salooni« i »boardinghouses« postali važni centri u privatnom životu iseljenika. Njihovi vlasnici u Novom Zelandu, uz svoj redovan posao, vršili su i mnoge druge poslove, prihvaćajući iseljenike i šaljući ih na polja kauri-smole, obavljali su i mnoge novčarske usluge, a činili su također usluge parobrodarskim kompanijama, koje su se bavile prijevozom iseljenika. Budući da je za obavljanje spomenutih poslova bilo potrebno znanje engleskog jezika, oni su ga prvi naučili i prvi su dobivali novozelandsko državljanstvo.

Danas postoje kontroverzna mišljenja o ulozi tih »saloon« i »boardinghouses« među našim iseljenicima. Neki su ih prikazali u veoma crnom svjetlu kao mjesta opijanja i kockanja, traćenja vremena itd. Tako T. Tikvanović piše: »Ima nekoliko gostionica, što ih drže naši

⁵² Adresar trgovaca, obrtnika i drugih uglednijih pripadnika iz Hrvatske, Dalmacije i Istre naseljenih u Americi, Africi i Australiji, Zagreb, 1902, str. 27.

Hrvati u Aucklandu. Da Vam rekнем pravo, to su i gostionice i bolnice. To su zloglasne kuće. Najgore igračnice. Ili, kako ono vele naši kartazi: 'Večeras ćemo u klub! Tada i tada nađimo se tamo!' Tamo vam vodi rođak rođaka, pa ti ga opije pivom ili rakijom, a onda ti ga očisti od njegovih težkom mukom i znojnim licem stečenih novaca.«⁵³

Potrebno je istaknuti da su »salooni« i »boardinghouses«, osim negativnih strana, imali i pozitivnu ulogu u životu iseljenika. To su bila, pogotovo u ranijem razdoblju, mjesta masovnog okupljanja iseljenika. Tu su oni izmjenjivali najnovije vijesti o zbivanjima u starom kraju, osobito o političkim događajima. Vlasnici »salooni« i »boardinghouses« poticali su osnivanje iseljeničkih društava. Nešto više o njihovoj ulozi možemo doznati iz oglasa što su ih objavljivali u iseljeničkim novinama. Tako u listu »Bratska sloga« nailazimo oglase kao što je oglas Luje Kinkele, vlasnika »boardinghouse« u Hobson Streetu: »Vlasnik gore spomenute kuće jest vrlo dobro poznat od našeg hrvatskog naroda kao prvi od Hrvata koji je postavio gostionu u gradu Aucklandu. Dakle, neka svak k svomu ide.« Ivan Bilić, vlasnik »boardinghouse« na uglu ulica Wyndham i Albert u Aucklandu, oglasio je: »Vlasnik poznaje dobro engleski jezik te služi kao tumač našim Hrvatima za svaku njihovu potrebu, a poznat sam između trgovaca od gume«. Josip Franić, vlasnik »Austrian-Croatian boardinghouse« u Princes Streetu u Aucklandu, objavio je pod naslovom »Svak ka svomu«, ovaj oglas: »Vlasnik gore spomenute kuće daje na znanje svim Hrvatima i dalmatinskim primorcima da ima veliku kuću od prvog reda, na spavanje može uzeti preko 60 osoba. Jelo i služba jest također u najboljem redu. Svaki Hrvat može naći ostale njegove potrebe za opremanje svake privatne stvari koliko u gradu toliko izvan grada.«⁵⁴

»Boardinghouses« su sačuvali svoju važnost i petnaest godina kasnije, što vidimo u listu »Zora«, u kojem smo našli ove oglase. J. M. Totić iz Dargavillea objavljuje: »Želim upozoriti sve hrvatsko občinstvo da sam kupio mjesto tik uz moju sadašnju gostionu sa velikim brojem

⁵³ »Trščanski Lloyd«, 21. siječanj 1905.

⁵⁴ »Bratska sloga«, 15. svibanj 1899.

soba, te da sam moguć podpuno obskrbiti više od 30 osoba. Osobita udobnost i podvorljivost naći će se kod moje gostione za sve moje zemljake.« Mate Vrsaljko oglašio je: »Domorodci k nama! Posjedujemo izvrstno svratište za hrvatski narod. Kod nas će gosti dobit izvrstnu hranu, podvorbu i savršenu čistoću. U svim vašim poslima biti ćemo vam pri ruci uz najbolje vaše zadovoljstvo. Cijene su veoma umjerene, pače umjerenije nego igdje u gradu uzevši u obzir sve pogodnosti.«⁵⁵

Iz lista »Napredak« saznajemo da se njegov vlasnik i urednik Mate Ferri bavio veoma širokim sadržajem poslova korisnih za naše ljude. U listu je iz broja u broj bio ovaj oglas: »British and Croatian Agency — Auckland — M. A. Ferri — Upravitelj i tumač: Prodaja, kupovina i najam zemlje za kopanje smole. Isto tako nahodjenje zemlje za kopanje smole. Posuđujem gotov novac za svako vlastito imanje, nalazim rabotu za svakog Hrvata. Poslujem sa svakim trgovačkim stvarima između hrvatskih i britanskih podanika. Zastupam uz najpotpunije zadovoljstvo hrvatski narod kao najbolji tumač na Velikom i Malom sudu po cijeloj ovoj zemlji.«⁵⁶ Ovaj posrednički posao Ferrijeve »British and Croatian Agency« kasnije će nastaviti Juraj Skansi, urednik lista »Zora«.

Za organizaciju ekonomskog, društvenog i političkog života među iseljenicima u Novom Zelandu važnu ulogu imale su iseljeničke novine, koje su tamo počele izlaziti potkraj prošlog stoljeća. Kod naših je iseljenika postojala, što je i razumljivo, stalna želja da doznaju što se zbiva među njima, u društvu u kojem žive i svakako u njihovoj staroj domovini. Sve im je to omogućavao iseljenički tisak. Došavši iz Austro-Ugarske, gdje nije bilo slobode štampe, u Novom Zelandu mogli su imati svoje novine koje su slobodno pisale o svemu što se u domovini zbivalo. Listovi su bili sadržajno veoma raznoliki i objavljivali su članke o mogućnostima rada i zarade na poljima kauri-smole,⁵⁷ obavještavali su i upućivali naše ljude kako će

⁵⁵ »Zora«, 11. srpnja 1914.

⁵⁶ »Napredak«, Auckland, 1. svibnja 1907.

⁵⁷ Važnu ulogu u tome imao je oglasni dio novina. Navest ćemo jedan oglas iz lista »Zora« u kojem piše: »Svaki od vas dobro zna, da bi u kojoj trgovini dobro poslovali treba oglašavanja: treba da obznanite narod gdje se nalazite i što radite: treba

se odnositi prema restriktivnim propisima i negostoljublji-
vom ponašanju Novozelanzana u vezi s proizvodnjom
smole, bavili se pitanjima integracije naših ljudi u novo-
zelandsko društvo,⁵⁸ pisali o kulturno-prosvjetnim i po-
litičko-nacionalnim problemima. Listovi su obavještavali
iseljenike o političkim i drugim zbivanjima u svijetu, a
osobito u domovini.

Prvi naš list u Novom Zelandu bio je »Bratska sloga«. Pokrenuo ga je 1899. A. Bulat. Izlaženje lista u Novom Zelandu izazvalo je pažnju našeg tiska pa je »Obzor« donio ovu obavijest: »Hrvatski list u Novom Zelandu! 15. 5. 1899. počeo je u Aucklandu izlaziti list 'Bratska sloga'. Urednik je Antun Bulat. Svrha je lista braniti in-

da kažete svrhu vaše trgovine, a potom treba da opomenete svoj narod, da se k vama obrati (...) pa kad vide pred sobom vaš lijepi i veliki oglas, onda se odmah odluči i pošalje svoju smolu na vas, ili otide u Auckland pa vas posjeti. Ovo pripada svim onima koji trguju u smoli ili u kojem drugom poslu, bilo to u gostioni ili u kojem salunu; kod kojega svoga zanata ili kod agencije (...) Ako smo ovdje zamolili trgovce da oglašavaju u 'Zori', sada nam je dužnost da preporučimo i radniku da i on oglašuje. Možda će netko reći, 'ja kopam smolu, pa što ću ja da oglašujem'. To je sve lijepo i dobro, ali smolokopac, ne samo što kopa smolu, nego ju i prodaje (...) Svaki radi da preživi, bilo ovako ili onako, pa ako smolokopac ima dosta smole zar je grijeh da oglasi kroz novine — 'imam lijepe smole za prodaju, vrsti takve i takve, neka me trgovac posjeti s novcem u ruci, prodati ću uz povoljniju cijenu' itd. — od onda je siguran da će više trgovaca doći da kupe njegovu smolu, ili mu javiti po uzorke i onda ju kupiti (...) Nadalje, novina treba za oglašivanje za mnoge razne stvari kao tražiti prijatelja, prodavati zemljište ili kupovati ili zamijeniti. Novina je, pako, potrebna za opći savez, bilo u trgovačkom ili u narodnom obraćaju. S novinom narod dolazi u bliži doticaj, a bez novine se narod otuđuje. Svakomu su otvorene da tako svak može poslati plaću za oglas, koji želi da mu se iznese, pa za koliko puta hoće. Kada bi koji oglasitelj poslao sliku od svoje kuće i farme, da mu se iznese kao oglas za prodaju, onda za učiniti od slike block mora da plati onoliko koliko block za-
padne za učiniti.« (»Zora«, 28. listopada 1916.)

⁵⁸ »Bratska sloga« je pisala: »Nedostatak simpatije u mnogo slučajeva proizlazi iz nesporazuma. Mislimo da se upravo o tome radi. Kad bi Englezi bolje razumijeli Austrijance, onda bi ih i više cijenili. Kada bi Austrijanci poznavali engleski, više bi željeli da se priključe Englezima na radu i u naseljima. Želja je naša, pomoću ovoga lista promicati zajedničko razumijevanje i pripremati put za bratimljenje između dva naroda u Koloniji.« (»Bratska sloga«, 26. lipnja 1899.)

terese naših hrvatskih radnika u tom dalekom kraju svijeta.«⁵⁹ Izašlo je samo nekoliko brojeva, a T. Tikvanović spominje: »Ali ne znam zašto je prestao. Mislim, zbog slabih financija. Jer, kad čovjek uzajmi da tiska prvi broj, taj izvor mora da prestane jedan dan.«⁶⁰

U isto vrijeme pojavio se i list »Danica«, i to kao konkurencija, pa je vjerojatno radi toga »Bratska sloga« prestala izlaziti. Tikvanović je napisao da su taj list dobro prihvatili čitatelji i da je imao dosta pretplatnika. Na žalost, urednik lista I. Šegedin zanemario je svoj posao, pa je list prestao izlaziti.⁶¹

Petar Lukšić pokrenuo je u kolovozu 1903. list »Hrvatsko glasilo«. Lukšić je uskoro zatim umro i list je prestao izlaziti. O ovom listu Tikvanović je napisao: »'Hrvatsko glasilo', ako se ne varam, primali ste ga. A bit ćete se načitali članaka koji se štampaju u zemlji gdje je štampa slobodna. Ne žalim što urednik 'Hrvatskog glasila' nije pisao o demonstracijama u Hrvatskoj. Al' je barem mogao kazivat ih i tumačit usmeno narodu, kad je po taborima (camps) kupio pretplatnike. Bile su i pretplatne cijene 'Hrvatskog glasila' lijepe. Za 24 broja na godinu jedna zlatna lira. Dakle, malne 1 šelin svaki broj.«⁶²

U prosincu 1906. M. Ferri je pokrenuo list »Napredak« koji je izlazio do 1909. List je neko vrijeme imao čak 500 pretplatnika, a od 1907. i vlastitu tiskaru. Uglavnom je pisao o novozelandskim prilikama i životu naših ljudi. Međutim, pošto je list »Hrvatska« iz Zagreba u rujnu 1907. pišući o našima u Novom Zelandu, kritizirao urednika što ne piše više o prilikama u domovini, list je počeo u posebnoj rubrici objavljivati dopise iz naše zemlje.⁶³

T. Suvaljko je 1908. pokrenuo u Dargavilleu list »Glas istine«,⁶⁴ a iste je godine u Aucklandu M. Šulenta pokrenuo »Hrvatsku trublju«.⁶⁵

⁵⁹ »Obzor«, Zagreb, 26. VI 1899.

⁶⁰ »Trščanski Lloyd«, siječnja 1905.

⁶¹ Isto.

⁶² Isto.

⁶³ »Hrvatska«, Zagreb, 24. rujna 1907.

⁶⁴ »Napredak«, 29. siječnja 1908.

⁶⁵ Isto, 24. lipnja 1908.

Potkraj 1913. Juraj Skansi počeo je izdavati u Aucklandu list »Zora«. Na osnovi sačuvanih brojeva lista može se zaključiti da je »Zora« bila jedan od najbolje uređivanih naših iseljeničkih listova uopće.

Radikalna u svojim zahtjevima za priznavanje prava hrvatskom narodu u domovini, ova »jedina hrvatska novina u cijeloj Australaziji« kako je napisano u njezinu zaglavlju, aktivno je zagovarala težnje južnoslavenskog ujedinjenja. Godine 1916. u zaglavlju lista čak se ističe da izlazi »uz pomoć Jugoslavenskog odbora«, a u impresumu se poimence navode svi članovi tog odbora — kao da su istodobno i članovi uredničkog vijeća »Zore«.

Glas »Zore« dopirao je do naših iseljeničkih naseobina na ostalim kontinentima, a i do domovine. Uz neke druge listove u domovini, izlaženje »Zore« zabilježio je 1914. i sarajevski dnevnik »Sarajevoer Tagblatt«, naglasivši da je ta »novina bogato snabdjevena i zadatak joj je krijepiti ideju hrvatstva u Australaziji.«⁶⁶ Zanimljivo je spomenuti i pismo nekog sveučilištarca iz domovine upućeno uredniku Jurju Skansiju, objavljeno u broju od 7. ožujka 1914. On hvali »Zoru« da je »prava hrvatska radikalna novina« i javlja uredniku da je domovinski list »Hrvat« pretiskao iz sedmog broja »Zore« članak s naslovom *Hrvatskim zastupnicima u domovini*, te da je zbog toga bio zaplijenjen.⁶⁷

Izdavanje i financiranje iseljeničkih novina za svakog je urednika bio pothvat. O financijskim teškoćama svoga lista Skansi je pisao: »Mi hoćemo da nas dobro narod razumi, što se tiče troškova izdanja 'Zore', pa nam je milo naglasiti da ekonomiziramo što možemo bolje, to jest ne plaćamo ništa za ured, ne plaćamo ništa za poslužnika niti plaćamo sedmičnu plaću za izdavanje 'Zore', nego samo 3 funte za uređivanje svakoga broja — pet šilinga jednoj pisačici za adresiranje svakoga broja, 11 funti za tiskanje svakoga broja, i 19 šilinga poštarine; ukupno 16 funti i 4 šilinga.

U prošlom smo broju javili da nam g Wilkinson naplaćuje 10 funti za svaki broj, ali nakon što je izdao prvi broj i uvidio koliko mu toga slaganja ima, izjavio nam

⁶⁶ »Zora«, 2. ožujka 1914.

⁶⁷ »Zora«, 7. ožujka 1914.

je, da nam ne može izdavati svaki broj za manje od 11 funti, tako nas svako izdanje dolazi 16 funti i 4 šilinga (...). Od kad je prošli broj izašao, neki su nam poslali za potporu izdavanja 'Zore', pa ćemo njihova imena u idućem broju iznijeti.«⁶⁸

Financijske teškoće, a i političke prilike o kojima ćemo govoriti bile su razlog da je »Zora« 1916. prestala izlaziti. Međutim, J. Skansi i već prokušani novinar M. Ferri pokušali su još jedanput 1918. i počeli izdavati »Novi svijet — New World«. U zaglavlju lista je stajalo: »'Novi svijet' zalazi svakamo gdje ima naroda našega, u svaki kraj Australije, Sjedinjenih Država Amerike, Kanade, Meksika, Južne Amerike i Evrope«. Urednici su nastojali da u člancima na engleskom jeziku upoznaju Novozelance s jugoslavenskim pitanjem i da u njima razviju simpatije za novostvorenu državu Srba, Hrvata i Slovenaca. Na žalost izašlo je samo nekoliko brojeva.

Hrvati su na Novom Zelandu imali svoje »salooone« i »boardinghouses« i svoju iseljeničku štampu. Međutim, na koji su način organizirali svoj društveno-zabavni i društveno-prosvjetni život u rijetko slobodnim satima nakon napornog rada? Prve vijesti o tome nalazimo kod T. Tikvanovića: »U večer svake nedjelje, a i u druge dane, ako ne ima mnogo posla, pjevaju se hrvatske pjesme i one narodne iz Kačića. Ako koji zna u gusle, to se brzo skupi društvo. Onda guslar gudi i pjeva stare hrvatske junačke pjesme, a ostali slušaju. Naravska stvar, na Božić, na Uskrs i na druge velike blagdane bolje se živi i veselije provada. Tada se uz gusle priloži i lyra, kojom se zvoni. A onda mladež zaigra hrvatske narodne plesove, među kojima se najradije igra 'Igra kolo naokolo'. — Ali sve je mrtvo ako nema naše mile hrvatske trobojnice. Ne ima u Novom Zelandu ama nijednog hrvatskog tabora (croatian camp), e da u njemu ne bi lepršale new-zealandskim zrakom hrvatske trobojnice.«⁶⁹

Dakako, to su bile spontane zabave. Međutim, da bi zadovoljili svoje potrebe za društvenim životom i okupljanjem kao i za uzajamnom pomoći, naši ljudi počeli su osnivati svoja društva tamo gdje su bile veće naseobine.

⁶⁸ »Zora«, 28. listopada 1916.

⁶⁹ »Trščanski Lloyd«, 21. siječnja 1905.

Prvi takav pokušaj seže još u 1902. godinu, kada se na inicijativu austrougarskog konzula pokušalo osnovati »Austro-Hungarian Club«. Naši su se iseljenici usprotivili osnivanju tog kluba čije ime nisu htjeli prihvatiti i Ferri je zapisao da su naši napredni iseljenici »od tada prekrčili put Nijemcu u svakoj njegovoj namjeri«. ⁷⁰

Bilo je mnogo pokušaja osnivanja društava i u »Napretku« se spominje »da su se više puta osnivala razna udruženja i 'javna glasila', ali je sve u zrak poletjelo«. Prvi uspješan pokušaj osnivanja iseljeničkog društva zbio se 1907. kada je osnovano »Društvo sjedinjene hrvatske omladine« u Aucklandu. U »Napretku« piše: »Ovomu je ime postavljeno da usplamćuje krvcu u žilama hrvatskih sinova, te srcem i dušom da svaki hrli u krilo svome bratu Hrvatu.« ⁷¹ To je bilo dobrotvorno društvo, koje je pomagalo svojim ljudima u slučaju bolesti, besposlice i drugog. Bavilo se i kulturnim aktivnostima, imalo je svoju biblioteku, a »Društvo sv. Jeronima« poslalo mu je nekoliko kompleta knjiga. »Hrvatsko radničko dobrotvorno društvo« bilo je osnovano 1907. i u Dargavilleu. U povodu osnivanja društva »Napredak« je pisao: »Hrvatski radnik uvidio je da bez sloge i ljubavi jednog prema drugome nema nam nikakva opstanka u ovoj stranoj zemlji.« ⁷² Nakon osnivanja spomenutih društava bila je pokrenuta akcija za njihovo ujedinjavanje, ali bez uspjeha.

Godine 1909. na inicijativu austrougarskog konzula i nekolicine proaustrijski orijentiranih iseljenika pokušalo se osnovati »Austro-Ugarsku ligu«. Planovi su bili veliki, mislilo se na dvije tisuće članova, ali je i ovaj pokušaj propao iz istih razloga kao i onaj 1902. ⁷³

Od 1914. do 1918. djelovao je u Dargavilleu »Slavonian Football Club«. Tajnik mu je bio J. Totić. Cilj kluba bio je okupiti mlade iseljenike oko sporta (rugby) u nadi da će »taj korak pridonijeti boljem prijateljstvu i suradnji između Engleza i Hrvata«. Još jedno sportsko društvo osnovano je 1919. pod nazivom »Sokol — Jugoslavenski klub za fizičku i psihičku kulturu«. Iako su u upravu ovog

⁷⁰ »Napredak«, 21. listopada 1907.

⁷¹ »Napredak«, 6. listopada 1907.

⁷² »Napredak«, 30. listopada 1907.

⁷³ »Napredak«, 4. listopada 1909.

kluba ušli gotovo svi naši istaknutiji iseljenici, on se ipak nije duže održao. Bilo je nekih primjedbi da se klub pretvorio u »leglo boljševizma.«⁷⁴

Na žalost, ni jedno naše društvo u Novom Zelandu osnovano prije i u toku prvoga svjetskog rata nije se duže održalo. Iz podataka kojima raspoložemo može se zaključiti da je jedan od razloga bio neslaganje i netrpeljivost pojedinaca u upravama. Međutim, važniji razlog bio je što su naši došljaci prije prvoga svjetskog rata mahom bili mladi i neoženjeni ljudi bez namjere da se tamo stalno nasele. Godine 1901. na sto naših iseljenika bio je 91 muškarac i 9 žena. Od 1.374 naša iseljenika, koji su 1916. bili upisani kao osobe sa stalnim boravkom, bilo je oženjeno 417. Između 1897. i 1920. upisan je ukupno 5.471 naš iseljenik, a popisom stanovništva iz 1921. izbrojen je 1.571 sa stalnim boravkom u Novom Zelandu.⁷⁵ U uvjetima ovako velike fluktuacije nije se moglo pomišljati na trajnije članstvo i aktivirati pojedince, pa su društva zbog toga bila osuđivana na neuspjeh.

Nedostatak društava nepovoljno se odrazio na život naših ljudi u Novom Zelandu. L. Šarić je u »Zori« pisao kako Hrvati u SAD imaju svoju »Narodnu hrvatsku zajednicu« sa 60 tisuća članova i kako će uskoro graditi »Hrvatski dom«, kao skrovište za bolesne članove te organizacije. Jednom riječju, tvrdi Šarić, Hrvati u SAD imaju sve ono što inače imaju napredni iseljenici, dok Hrvati u Novom Zelandu nemaju ništa. Neki su od njih izgubili nogu, ruku, oko, a neznajući zakon i jezik, dobivali su neadekvatne odštete. Šarić navodi slučaj kada je Englez za istu nezgodu koju je imao i Hrvat dobio dvaput veću odštetu. Šarić je završio svoj apel riječima: »Ruke na posao i osnujmo jedno dobrotvorno društvo, kojeg bi bio cilj podpomagati bolesnu braću: braniti naša prava, podpomagati domovinu, kao što i naša braća u Americi čine.«⁷⁶

Naši u Novom Zelandu imali su teškoća i pri organiziranju vjerskog života. Početkom stoljeća među njih je

⁷⁴ Trlin, n. d., str. 173.

⁷⁵ A. Trlin, *Jugoslaveni na Novom Zelandu*, zbornik *Iseljništvo naroda i narodnosti Jugoslavije* (...) ZMIN, Zagreb, 1978.

⁷⁶ »Zora«, 6. prosinca 1913.

došao svećenik Josip Zanna, rodom iz Južnog Tirola, koji je znao tek nekoliko hrvatskih riječi, pa nije uspio stvoriti kontakte s našim narodom. U vrijeme rusko-japanskog rata Zanna je bio na strani Japanaca, što je revoltiralo naše ljude i dovelo do zaoštrene situacije. Zbog toga je T. Tikvanović pisao: »Po mom mišljenju nitko ne bi pomogao bolje ovdašnjem našem hrvatskom narodu, što jedan dobar i ljubazan hrvatski svećenik. On bi ovdje mogao učiniti prava čudesa, a na najveću korist naše nesretne domovine. Takav hrvatski svećenik mogao bi evo baviti se ovdje, skupljajući narodne pjesme i priče; biti povjerenikom svih dobrih hrvatskih novina. 'Matice Hrvatske' i 'Svetog Jeronimskog društva'. Morao bi tumačiti narodu što su Hrvati bili i što biti moraju. Morao bi narodu ovdje tumačiti glagolicu. Morao bi upućivati ovdješnji hrvatski narod čemu služi 'Družba sv. Ćirila i Metoda u Istri'. Morao bi izvjestiti ovaj naš hrvatski narod što su i za što su 'Sokolaši' i 'Sokoli' u našoj hrvatskoj domovini?! Sve to mogao bi vršiti taj hrvatski svećenik bez ikakvog napora. I, čim bi bolje vršio te dužnosti, tim ljepše bilo bi njemu među nama.«⁷⁷ Naši ljudi su inače uspostavili kontakt i s domaćom crkvom, pa u »Napretku« 1907. nalazimo kako su oni dobrovoljnim prinosima nabavili lijepu sliku za crkvu sv. Patricka u Aucklandu, na čemu im se tamošnji biskup u domaćoj štampi zahvalio posebnim pismom.⁷⁸

Neuspjesi u organiziranju većih i trajnijih nacionalnih društava, teškoće u obavljanju vjerskih obreda na vlastitom jeziku poticale su, među ostalim, proces integracije i asimilacije naših u novozelandskoj sredini, a na indirektan način tu je pojavu i podržala iseljenička štampa. U »Bratskoj slozi« čitamo: »Dakle, još jednom većina 'Austrijanaca' u ovoj koloniji želi biti s nama za stalno u dobru i zlu (. . .) Ima nekoliko važnih razloga koji su utjecali na njihovu odluku. Između ostalog, oni žive ovdje slobodnim životom što nije bio slučaj u njihovoj domovini u Evropi, i oni koji sada žive ovdje ne bi više htjeli mijenjati svoj socijalni položaj koji je bolji od onog što su ga ostavili u Dalmaciji.«⁷⁹ Ferri je u »Napretku« pisao:

⁷⁷ »Tršćanski Lloyd«, 21. siječnja 1905.

⁷⁸ »Napredak«, 20. studeni 1907.

⁷⁹ »Bratska sloga«, 15. svibnja 1899.

»Mi nipošto ne želimo da naš čovjek napusti svoj mili materinjski jezik (...) Valja ostati dobrim pravim čeličnim Hrvatom, ali kraj toga ipak valja prigriliti i jezik ove zemlje, jer samo na taj način može naš čovjek doći u položaj da si na lakši način stiče kruh, nego li to većina našeg naroda čini (...) Valja štovati narod među kojim živimo, valja mu se za boravka ovdje prilagoditi i trsiti se, da ga stekneš za prijatelja.«⁸⁰

Potrebno je istaknuti da su se naši doseljenici nastojali približiti novozelandskoj sredini. Međutim, oni su to najviše radili tijekom prvoga svjetskog rata, kad su željeli upoznati Novozelance s idejom jugoslavenskog jedinstva, o čemu će biti riječ u idućem poglavlju.

⁸⁰ »Napredak«, 12. veljače 1908.

POLITIČKI POLOŽAJ I RAD NAŠIH ISELJENIKA U NOVOM ZELANDU ZA VRIJEME PRVOGA SVJETSKOG RATA

Iako su se doselili na Novi Zeland radi ekonomskih razloga, naši su iseljenici uvijek osjećali i javno pokazivali da im je u njihovoj staroj domovini učinjena nepravda. U mnogobrojnim prilikama oni su na to upozoravali i Novozelandane. Nikad se u Novom Zelandu nije uspjelo osnovati niti jedno društvo s austrougarskim imenom. U iseljeničkim listovima često su bili objavljivani članci i dopisi u kojima se pružala puna podrška narodu u starom kraju u borbi za slobodu. Godine 1907. Ferri je u »Napretku« pisao: »Braćo Hrvati! Na ovaj grijeh ustanimo i odbacimo ono gnusno ime 'Austrijans', već prikažimo Englezima (...) da smo mi slobodni i nezavisni hrvatski narod (...) Zbog kojeg uzroka imamo se nazivati 'Austrijanci'? Vidimo na svoje oči kako nas štiti Austrija i Austrijanci. Ne bi bila potreba iseljavanje Hrvata da nije uzrok Austrija. Naša stara domovina Hrvatska ima dosta prostora, ali uzrokom Austrije protjerani smo po dalekom svijetu da tamo prištedimo koju paru da nam domaći ne skapaju od gladi.«¹ Nakon aneksije Bosne i Hercegovine 1908, list »Napredak« donosi sve više članaka o potrebi zajedničke borbe Hrvata i Srba za slobodu. U jednom članku piše: »No hrvatski i srpski narod osvijestio se je. Oni danas znaju što Mađari hoće i misle. Oni znaju da su od Beča želi samo crnu nezahvalnost i najgori prezir.«² Napadajući mađarski imperijalizam u Hrvatskoj, »Napredak« je pisao: »Velebna borba hrvatskog i srpskog naroda u Hrvatskoj primiče se svome kraju.«³ Nakon atentata Luke

¹ »Napredak«, Auckland, 6. veljače 1907.

² »Napredak«, 19. veljače 1908.

³ »Napredak«, 21. listopada 1908.

Jukića na bana Cuvaja u Zagrebu 1912, novozelandski Hrvati pridružili su se ostalim Hrvatima u svijetu, pruživši podršku Jukiću. Poslali su i 300 kruna »Riječkom novom listu«, koji je uređivao Frano Supilo. Novac je bio namijenjen Jukićevoj majci.⁴

U vrijeme balkanskih ratova, na inicijativu J. Skansija, u Aucklandu je osnovano društvo za pomoć »Crvenom krstu« u Srbiji. Pošto su u Novi Zeland stigle vijesti o atentatu u Sarajevu, Skansi je u »Zori« napisao: »(..) prava je to želja za borbom koja nas nuka da poletimo tamo gdje su naša braća Srbi, da tamo brat uz brata, rame uz rame, stupimo u boj (..). Ako pak se vreli potoci balkanske krvi još nijesu ohladili, mi želimo obnovu hrvanja (..) Naša su se braća rješila Turčina, a sad su već nastavila da nama pomognu riješiti se Habsburgovaca (..). Rastavljaju nas Habsburgovci od naše braće s neprohodnom umjetnom ogradom i beskrajnim ropstvom (..) trznimo se iz kandža habsburškog orla, bacimo pod noge sve ono što nam priječi ujedinjenje.« Skansi dalje apelira na novozelandske Hrvate da se okupe, izaberu između sebe jednog povjerenika u svakom mjestu i počnu sakupljati novčanu pomoć za borbu protiv Austro-Ugarske. Skansi oduševljeno piše: »Sve je gotovo, sve se je već uzburkalo, naša braća u domovini trebaju pomoći, složimo se i budimo spremni (..) Djelo naše braće Srba, Principa i Čabrinovića, nazivat će naši dušmani ludilom, ali mi ćemo to nazvati junaštvom i svetinjom, nama je to zora koja nas iz dubokog sna budi. Veselimo se jer se primiće dan spasenja, dan velike Jugoslavije.«⁵

Tek što su stigle vijesti o izbijanju rata, naši su u Aucklandu izveli protuaustrijsku političku demonstraciju. O tome je izvijestio 1. kolovoza list »Auckland Star« pod naslovom: *Slavs and the War: Lijepa Naša Domovina: Croatian War Songs in Auckland*. List piše kako su 30. srpnja 1914. Hrvati održali sastanak u Federal Streetu, u jednoj gostionici, najvjerojatnije na inicijativu tek osnovane »Croatian-Slavonian League of Independence«. Mnogi od prisutnih predložili su demonstracije pred austro-ugarskim konzulatom u ulici Customs i tražili da se tom

⁴ ZMIN, Iseljenički arhiv.

⁵ »Zora«, 11. srpnja 1914.

prilikom spali austrougarska zastava. Neki su nastojali smiriti situaciju, ali bez uspjeha. Policija je saznala o tom sastanku, pozvala predsjednika »Hrvatsko-slavenske lige« Skansija i upozorila ga da demonstracije neće biti dozvoljene. Skansi je o tome obavijestio naše ljude, ali oni su ipak odlučili demonstrirati. U dva sata poslije podne 31. srpnja, oko stotinu naših iseljenika našlo se ispred austrougarskog konzulata. Policija je spriječila demonstriranje, pa nisu uspjeli zapaliti zastavu, iako su je poderali na komade i gazili nogama. O ovoj akciji oklandskih Hrvata saznali su naši iseljenici širom svijeta. List »Pokret« iz Čilea zabilježio je kako je 31. srpnja 1914. Skansi organizirao jugoslavensku manifestaciju. Povorka naših iseljenika uputila se ispred uredništva »Zora« do austrijskog konzulata, gdje je i pored ometanja policije, gazila austrijsku zastavu uz urnebesne poklike na engleskom jeziku: »Down with Austria.« Odanle je povorka krenula ulicama Aucklanda pjevajući *Lijepa naša domovina, Hej Slaveni, Malena je Dalmacija.* »Pokret« dalje piše kako je Skansi odmah u početku rata zatražio od novozelandske vlade da prizna naše iseljenike kao protivnike Austrije, koji žele slobodu i ujedinjenje sa Srbijom i Crnom Gorom.⁶

Već prvih dana rata na Skansijevu inicijativu načelnik Aucklanda osniva »Mayor of Auckland's Serbian Relief Fund«, prvi ratni fond osnovan u vrijeme prvoga svjetskog rata. Skansi je bio sekretar fonda. Do početka 1915. fond je sakupio 9.000 sterlinga. U Dargavilleu je bila osnovana »Hrvatsko-slavenska liga«, pa je i tamo skupljeno 1.000 sterlinga.

List »Zora« preuzeo je težak zadatak da objasni našim iseljenicima i novozelandskoj javnosti težak položaj Hrvata i ostalih Slavena u ratu. U listu je pisalo kako se više od 25 milijuna Slavena iz Austro-Ugarske mora boriti protiv svoje braće Srba i Rusa. Oni koji su na slobodi, imaju zbog toga veću odgovornost. List upozorava novozelandske Hrvate da su sretni što su slobodni i što mogu slobodno raditi. Hrvati u Austro-Ugarskoj moraju se boriti, jer im je u leđa uperen bodež, i jer ne čuju glas svojih vođa koje je Austrija pohvatala početkom rata i bacila u tamnice. Govoreći o dužnostima Hrvata u Novom

⁶ Arhiv JNO iz Južne Amerike, Zagreb, VII, 1937—1938, 796.

Zelandu, »Zora« je pisala: »Ne možemo perom napisati, jer su velike, pa nastojimo i činimo sve što možemo; žrtvujemo sve ono što imamo za spas naše braće; položimo naše nakite na sveti oltar oslobođenja naše domovine; polagajmo svak svoj obol za našu narodnost, složimo se i radimo jer je nužda. U domovini nemamo tko će za nas raditi (...) mi moramo da se sami znamo snaći; moramo odavle bar donekle raditi, na onoj bazi kojoj su oni radili i na kojoj bi sada radili da su prosti (...) Moramo se organizirati svi u jednu zadrugu, jer ovako nesložni ne možemo ništa vrijedna uraditi (...) Potpora novca je veoma potrebna, ali im mi možemo i još bolje potpore dati osim novca, samo ako se složimo i dogovorimo.«⁷

Milijuni slavenskih iseljenika u raznim zemljama svijeta razvijali su tijekom prvoga svjetskog rata jaku protu-austrijsku političku akciju, jasno se opredjeljujući za rušenje Austro-Ugarske i stvaranje slobodnih nacionalnih država. To je postao težak problem za političke krugove u Beču, pa je austrougarska vlada prešla u protuakciju, razvijajući jaku propagandu među svojim iseljenicima. Imala je u tome i uspjeha. Tako je među hrvatskim iseljenicima uspjela pridobiti nekoliko listova, osobito »Narodni list« u New Yorku, koji su, zbog uloge što ju je preuzeo, rodoljubni iseljenici posprdno nazvali »Narodno trovilo«. Odjaci austrougarske propagande osjetili su se i u Novom Zelandu. Odmah 30. srpnja 1914. austrougarski konzul E. Langguth uputio je premijeru Masseyju pismo u kojem je tražio osudu rada »Croatian Publishing Company« i zabranu izdavanja lista »Zora«. Langguth je naveo kako taj list napada zemlju koju on predstavlja, kako najgore napada kraljevsku kuću, kako zagovara ustanak i revoluciju u Austro-Ugarskoj. Optužio je Skan-sija da je nihilist i anarhist i da je povezan sa socijaldemokratskim listovima u Evropi i Americi.⁸ Konzulova akcija ostala je bez uspjeha, jer je uskoro Velika Britanija navijestila rat Austro-Ugarskoj.

U svojim uspomename J. Alač spominje kako su neki stariji iseljenici simpatizirali borbu Austro-Ugarske. I Skan-

⁷ »Zora«, 19. prosinca 1914.

⁸ Trlin, *New Respected once Despised* ... 168.

si u pismu uredništvu lista »Jugoslavenska država«, koji je izlazio u Antofagasti u Čileu, spominje kako ne prima njihove novine, ali »Narodni list« iz New Yorka redovito stiže. Skansi je upozorio da je naš narod željan novosti iz inozemstva, pa čita sve što mu dođe pod ruku. Nitko ne naručuje »Narodni list«, ali već tri godine Zotti šalje iz SAD velik broj primjeraka besplatno. Nitko ne zna kako je dobio adrese naših ljudi.⁹ Suzbijajući austrougarsku propagandu, list »Zora« je pisao: »Mi, kako rekosmo, moramo biti svjesni i da već jednom stanemo na kraj austrijskoj lukavosti. Svaki čovjek koji nije odviše plitka mozga zna da što Austrija dobiva, mi gubimo; ako pomažemo Austriju, time slabimo sami sebe; što je danas pod austrijskom vlasti, ono nije naše, pa su i ista naša braća austrijska, dok su joj vjerni — i što se oni hrabrije za Austriju bore, tim se snažnije mi moramo boriti protiv njih; mi ih moramo spasiti — pa se upravo zato moramo protiv njih boriti (. . .) Ne smijemo zalutati kao neki naši novinari u Americi, i veseliti se hrvatskim pobjedama, jer se onda veselimo našoj propasti (. . .) Mi u Evropu ne možemo, a da i možemo, malo nas je pa od nas ne bi bilo velike koristi, a opet moramo živjeti da radimo i pomažemo našoj braći ratovati i osnovati Jugoslaviju.«¹⁰

Jadransko pitanje, tj. opasnost da naši primorski krajevi pripadnu Italiji, uznemirilo je naše iseljenike, a »Zora« je pisala kako Hrvati u Novom Zelandu i u Australiji ne smiju zaboraviti da su gotovo svi iz Dalmacije, iz one zemlje koja evropskim vlastima služi za pogodbu i koju obećavaju s jedne i s druge strane Italiji kao nagradu ako stupi u rat. Saveznici su joj obećali dio Tirola i Pulu. To je Italiji bilo malo, pa su joj napokon obećali Trst i Rijeku, ali i to je bilo malo. Austrija i Njemačka obećavaju još mnogo više, tj. dio Tirola, Istru i Dalmaciju do Trogira, no ona ni time nije zadovoljna. Italija hoće polovicu Tirola, Istru, Dalmaciju do Splita i grad Split te sve jadranske otoke. »Zora« je to komentirala ovim riječima: »Dakle, ta krasna ali nesretna zemlja, naša domovina Dalmacija, dobacuje se Italiji kao cijena za njezinu odluku, — a mi to dopuštamo. Ima li ikoga na svijetu

⁹ Jugoslavenska država, Antofagasta, br. 115, str. 2.

¹⁰ »Zora«, 19. prosinca 1914.

da se javi za slobodu nesretne Dalmacije? Oni heroji koji bi se javili za našu slobodu su ili ubijeni ili utamničeni, Austrija se za sve ovo pripremila i uklonila s puta one koji bi joj njezine pute poremetili — a nitko drugi neće da čuje plač majke Dalmacije. Naša braća Srbi čuju i dolaze u pomoć, ali im se ne dopušta osloboditi nego samo jedan mali dio naše domaje Dalmacije. Tuđinci je bez milosti kidaju na komade i dobacuju drugome.«¹¹

Skansi je smatrao da se naši iseljenici u Novom Zelandu moraju bolje i uspješnije organizirati. Apelirao je na sve naše u Novom Zelandu, a osobito na one iz Northern Wairoa i iz Northa, koji su oduvijek bili poznati kao pristaše narodnog jedinstva, koji su pokazali spremnost da održe javne skupštine i upozoravaju narod na potrebu jedinstva i zajedničkog rada, da se pismeno jave i da se utvrdi centralno mjesto gdje će se sastati i razmatrati zajednički rad.¹²

Osim nastojanja da se postigne što bolja organiziranost iseljenika u jugoslavenskom pokretu, postavilo se još jedno važno pitanje: kako upoznati i pridobiti Novozelandane za program jugoslavenskog ujedinjenja? Skansi je još prije rata 1913. shvatio važnost takvoga rada. Tada je u »Zori« objavio članak R. W. Seton-Watsona pod naslovom *New Phases of the Balkan Question*. Taj je članak prethodno bio štampan u Londonu u časopisu »The Contemporary Review«. O svrsi objavljivanja članka u »Zori« je zapisano da je tiskan na engleskom s namjerom da se Novozelandani upoznaju s prilikama u našoj domovini, da vide kako mi nismo Austrijanci, već Slaveni — Hrvati, da želimo imati svoju autonomiju od Austro-Ugarske i da želimo biti slobodni kao što su i naša braća Srbi. Članak je tiskan i u hrvatskom prijevodu, kako bi se i naši upoznali s nepristranim pisanjem Seton-Watsona, koji pokazuje prijateljske osjećaje prema našem pitanju, osuđujući tlačenje Južnih Slavena u despotskom carstvu Austro-Ugarske.¹³

U članku je Seton-Watson konstatirao kako su Slaveni u Austro-Ugarskoj opčinjeni pobjedama Srba u balkanskim ratovima i »svaki koji se usudi vezivati Hrvate

¹¹ »Zora«, 31. prosinca 1914.

¹² Isto.

¹³ »Zora«, 6. prosinca 1913.

i dalje uz Monarhiju, pobrat će ruglo i prezir«. Ako Austrija bude podržavala ideju nacionaliteta na Balkanu, mora prisiliti Mađare da u Ugarskoj provedu istu politiku, jer su Mađari predstavnici nasilne asimilirajuće politike u Evropi. Seton-Watson je ustvrdio kako će glavni rezultat budućeg rata biti političko oslobođenje Hrvata, Srba, Rumunja, Slovaka, Nijemaca i Rusina u Ugarskoj. »Glavni će problem Austrije ubuduće biti — hoće li Srbija postati Pijemont Jugoslavije?«¹⁴

Na samom početku rata neki novozelandski listovi pisali su o jugoslavenskom pitanju i o držanju naših iseljenika. Tako je »The Auckland Star« napisao da je ulazak Austro-Ugarske u rat izazvao veliko uzbuđenje među Hrvatima u Aucklandu i nepodijeljene simpatije za Srbiju. Hrvati se nisu odazvali pozivu austrougarskog konzula da se prijave kao vojni obveznici konzulatu. Dapače, oni su na inicijativu G. L. Skansija održali zbor na kojem su donijeli rezoluciju u kojoj se odbija poziv konzula i izražavaju simpatije za borbu Srbije. Bio je formiran i odbor za skupljanje pomoći. Upućena je i rezolucija novozelandskoj štampi u kojoj se govori da će svi Jugoslaveni Australije i Novog Zelanda tražiti putove za potpuno oslobođenje svih Jugoslavena. S tog sastanka upućeni su brzojavi u sve veće naseobine naših na Novom Zelandu i u Australiji, radi stvaranja jedinstvene organizacije. Dopisniku lista »The Auckland Star« Skansi je izjavio da će svota od tisuću funti odmah biti skupljena i poslana kao pomoć u Srbiju. Skansi je nadalje opširno informirao dopisnika lista o slavenskim narodima i o teškom položaju Slavena u Austro-Ugarskoj.¹⁵

Neki su listovi pisali i negativno o nama. Tako je aucklandski list »Herald« u svom uvodniku *The Sarajevo Murders* atentatore nazvao ubojicama i veoma se grubo izražavao o Slavenima uopće. Nasuprot tomu, za Germane i Anglosaksonce našao je mnogo pohvalnih riječi. Skansi mu je poslao pismo koje je također objavio u listu »Zora« i u kojem je pobijao tvrdnje urednika »Heralda« navodeći, između ostalog, da je nemire u Evropi od 1908. izazivala Austro-Ugarska, koja nije oklijevala pogaziti Ber-

¹⁴ Isto.

¹⁵ »The Auckland Star«, 29. srpnja 1914.

linski ugovor. Od kada se Franjo Ferdinand počeo miješati u vanjsku politiku, povećani su troškovi naoružanja, porasli su porezi, a time i nezadovoljstvo stanovništva.¹⁶

Skansijev odgovor nije objavljen u »Heraldu«, ali je Skansi sa zadovoljstvom konstatirao da je urednik »Heralda« promijenio mišljenje i nekoliko dana kasnije u uvodniku pohvalno pisao o Slavenima. Skansi zaključuje: »Drago nam je da će ubuduće urednik 'Heralda' biti oprezniji pišući o balkanskoj i austrijskoj politici, znajući da nas ima u ovoj zemlji koji nećemo mimoći njegovu pogrešku.«¹⁷

Na početku rata dva najvažnija pitanja za naše ljude bila su upravo upoznavanje novozelandske javnosti s jugoslavenskim pitanjem i što uspješnije organiziranje unutar jugoslavenskog pokreta. Trebalo je to ostvariti i u sklopu veoma širokog programa Jugoslavenskog odbora u Londonu, koji je tražio da se svi jugoslavenski iseljenici širom svijeta organiziraju, a da njihove organizacije i odbori budu zapravo ispostave Odbora u Londonu. Na taj je način Jugoslavenski odbor htio steći legitimitet kao predstavnik iseljenih Jugoslavena. U kontekstu takve politike treba gledati i pismo predsjednika Jugoslavenskog odbora Ante Trumbića, što ga je uputio A. S. Mazoniju u Te Aroha, a objavio ga je list »Star«. Trumbić govori o progonima i teroru u Austro-Ugarskoj, osobito nad našim življem, od čega su mnogi pobjegli u inozemstvo. Mnogi mladići pobjegli su u srpsku i crnogorsku vojsku. Oni koji su bili sretni i pobjegli u strane države, smatraju svojom dužnosti da informiraju sve rodoljube kako je došlo vrijeme da svi vrše svoju dužnost i ispune zavjet prema domovini i svom narodu. Trumbić dalje ističe kako je došlo vrijeme kad treba učiniti sve za našu slobodu. Poziva Hrvate u Novom Zelandu da se organiziraju i ujedine, upozoravajući da »oni što su doma ne mogu mnogo učiniti pod sadanjim okolnostima; zato je onih koji su van ka svoje kuće podignuti svoj odlučni glas u obranu našeg narodnog pokreta«. Trumbić dalje informira kako su Hrvati u Americi održali svoje skupštine u raznim krajevima i kako moralno i financijski pomažu Odbor. U svakoj

¹⁶ »Zora«, 11. srpnja 1914.

¹⁷ Isto.

državi, naglašava Trumbić, naš narod živo pridonosi i upi-
suje se u dobrovoljce za Jugoslavensku legiju, koja će s
vremenom, kao predstraža pred srpskom vojskom, krenuti
u naše pokrajine pod Austrijom. Dalje govori kako je za-
datak Jugoslavenskog odbora da upozna Saveznike sa
željom naših naroda da se ujedine. Apelira na novo-
zelandске Hrvate da pomognu zajedničku borbu tim više,
što će rat dugo potrajati. Pomoć bi se trebala sastojati
u skupljanju dobrovoljaca, i to uz pomoć novozelandske
vlade, koja inače upućuje svoje vojnike u Egipat ili Ev-
ropu. Trumbić na kraju sugerira da se sazove opća skup-
ština svih narodnih predstavnika, na kojoj bi se usvojio
najdjelotvorniji program.¹⁸

Iako su naši iseljenici u Novom Zelandu bili spremni
postupiti prema Trumbićevim uputama, ipak su nesloga
i nejedinstvo otežavali njihov rad. Posljedica toga bila je
osnivanje dvaju jugoslavenskih odbora. Jedan se zvao
»Jugoslavenski odbor« (The Yugoslav Committee) u Au-
cklandu, a predsjednik mu je bio L. Skansi. Drugi se
zvao »Novozelandski ogranak Jugoslavenskog odbora«
(N. Z. Branch of the Southern Slav Committee), s pred-
sjednikom Šimunom Ujdurom.

O nesuglasicama koje su vladale među iseljenicima na
Novom Zelandu, Jugoslavenski odbor u Londonu oba-
vijestio je sam Skansi, navodeći kako već dugo vremena
među našim ljudima vlada razdor. Skansi je pokušao raz-
mimoilaženjima dati i političko obilježje, optužujući svoje
protivnike da prikriveno simpatiziraju Austro-Ugarsku, a
javno istupaju kao Jugoslaveni, od straha da ih novo-
zelandске vlasti ne bi internirale.¹⁹ Ali i Ujdur je u su-
kobu nalazio političke razloge. On je poslije rata napisao
da je Skansi u ratu vodio velikosrpsku politiku.²⁰

Jugoslavenski odbor u Londonu najprije je prihvatio
Skansijeve navode, pa je došlo do intervencije, i to putem
pisma što su ga Hinković u ime predsjednika i tajnik
J. Jedlowski uputili 20. srpnja 1916. na adresu »N. Z.
Branch of the Southern Slav Committee«. U pismu su
tražili da spomenuti odbor obustavi rad i da ne istupa u

¹⁸ »Zora«, 28. kolovoza 1915.

¹⁹ AJAZU-AJO, sv. 122/5.

²⁰ »Hrvatska riječ«, 1926, br. 15.

javnosti kao organ Jugoslavenskog odbora u Londonu, jer ovaj neće snositi odgovornost za eventualne pogreške koje nisu isključene. U pismu se dalje navodi da je Jugoslavenski odbor preko novozelandskog komesara u Londonu predložio Skansija novozelandskoj vladi kao referenta za pitanje naših ljudi u Novom Zelandu, jer se iz njegova rada razabiralo da je on dobro viđen od tamošnjih javnih ljudi, pak ga ne treba mimoilaziti u budućim koracima kod vlade za naše zemljake. Pismo završava opomenom: »Ako su vas do sada dijelile sitnice, neka vas od sada lijepo sveže zajednički rad za dobro naroda.«²¹

Međutim, do Jugoslavenskog odbora u Londonu došle su informacije i s druge strane. Dobrovoljci u novozelandskoj vojsci, koji su se našli u Londonu, upoznali su predstavnike Odbora s radom š. Ujdura i njegovih pristaša i pohvalili ga. Zbog toga je tajnik Odbora J. Jedlowski u pismu Skansiju i Ujduzu upozorio da treba prestati s osobnim prepirkama, koje se uz malo dobre volje mogu izgaditi. Konačno je Ujdur prihvatio sugestije Odbora iz Londona i 28. XII 1916. podnio ostavku. Tako je i »Novozelandski ogranak Jugoslavenskog odbora« prestao djelovati.

Skansi je u listopadu i studenom 1916. proveo neku vrst izbora za svoj odbor, i kako je sam naveo, dobio podršku iseljenika. Nakon toga odlučio je da list »Zora« postane službeno glasilo »Jugoslavenskog odbora« u Aucklandu i da polovica lista bude pisana hrvatskim, a polovica engleskim jezikom. List se trebao financirati dijelom novca koji se skupljao u »Narodni fond«. Ostatak novca iz Fonda slao bi se Jugoslavenskom odboru u Londonu.

Iako su nesuglasice i netrpeljivost mnogo štetile radu naših ljudi, mnoge su se njihove aktivnosti odvijale uspješno. Kada je list »Herald« pokrenuo kampanju skupljanja pomoći za Belgiju i Srbiju, mnogi su se naši uključili u tu kampanju. U povodu toga Skansi je pisao da je bolje skupljeni novac za »Herald« slati listu »Zora«, pa da se potom uruči »Heraldu«, »jer time poštujuete ono što je vaše, i oni nas onda za skladniji narod drže i da imamo

²¹ »Zora«, 28. listopada 1916.

ambicije za naša narodna poduzeća«. Skansi je tražio da se uz pomoć pošalju i imena te da se objave u »Heraldu«. ²²

Godine 1915. »Fond srpskog crvenog krsta« (Serbian Relief Fund) promijenio je ime u »Fond jugoslovenskog crvenog krsta« i u sklopu te organizacije do lipnja 1915. skupljeno je 1.200 funti sterlinga. Novac je bio poslan Srpskoj i Crnogorskoj ambasadi u Londonu. Skansi je u »Zori« odštampao imena darovatelja, što jasno svjedoči o širokom angažiranju naših ljudi u jugoslavenskom pokretu. ²³

Međutim, važne političke aktivnosti među našima na Novom Zelandu u toku rata, vršile su se kroz dobrovoljačku akciju za novozelandsku i srpsku vojsku. Odmah pošto je Velika Britanija objavila rat Njemačkoj, 4. kolovoza 1914, Skansi se u ime »Hrvatsko-Slavenske lige za nezavisnost« (Croatian-Slavonian League of Independence) obratio premijeru Masseyju s pitanjem, mogu li se naši dobrovoljci za srpsku vojsku pridružiti novozelandskom ekspedicijskom korpusu. Massey je Skansijev zahtjev uputio ministru obrane Jamesu Allenu. Vojni štab u Wellingtonu poslao je 23. kolovoza okružnicu da će svim članovima »Hrvatsko-Slavenske lige za nezavisnost« biti dopušteno da se uključe u vojne jedinice. Međutim, 29. kolovoza ministar obrane Allen izvijestio je Skansija da je ekspedicijski korpus popunjen, ali će zahtjevi članova Lige biti razmotreni, ako se vojne jedinice budu dalje popunjavale. Kasnije, u toku 1915, neki su naši iseljenici bili primljeni u novozelandsku vojsku, ali to su bili samo novozelandski građani. ²⁴ Pojavile su se teškoće pri unovačivanju stranih državljana. Zbog toga je Petar Šulenta predložio da se formira posebna hrvatska jedinica i da se

²² »Zora«, 27. veljače 1915.

²³ »Zora«, 5. lipnja 1915.

²⁴ U srpnju 1915. nekolicina dobrovoljaca vratila se s ratišta u Auckland. Poslije razgovora s njima Skansi je za zadovoljstvom napisao da oni hvale »engleške časnike« koji ih sasvim dobro gledaju, bolje nego engleske vojnike. To je pozitivno utjecalo i na ostale naše iseljenike, pa su se neki mladi također prijavili u dobrovoljce. Zbog toga je Skansi zaključio: »Mnogo smo radosni i zahvaljujemo na njihovom dičnom odlikovanju između engleskih vojnika te želimo da se istaknu svojom srčanošću kad sretnu Turčina, Nijemca ili Austrijanca koji su tako kruto zatrli jugoslavenski narod kroz vjekove.« (Zora«, 24. srpnja 1915.)

je pošalje blizu srpskog teritorija, gdje bi se priključila srpskoj vojsci. Drugi su, kao Ivan Sokolić i Josip Rudelj, predlagali da se naša jedinica smjesti iza borbenih linija u Francuskoj i Belgiji, kad joj već nije dopušteno da se bori u prvim redovima.²⁵ Iako je ministar Allen cijeno te ponude, ipak je odgovor bio negativan.

Godine 1915., 12. listopada, Saveznici su izjavili da će pružiti svu pomoć Srbiji. Naši su u Novom Zelandu vidjeli u tome priliku. Bartul Mihaljević je pisao vladi da se četrdeset pet Hrvata u Whangarei prijavilo kao dobrovoljci za srpsku vojsku. List »Auckland Star« izvjestio je 25. listopada kako hrvatskoj jedinici valja omogućiti da se uključi u Legiju stranaca. Ali je i ovaj put odgovor ministra rata Allena bio negativan. On je pisao uredniku »Auckland Star« kako u tom času ne bi bilo praktično preuzeti hrvatski kontingent. Njegov odgovor uslijedio je nakon sjednice Ministarstva obrane 6. prosinca 1915. I glavni zapovjednik novozelandskih oružanih snaga general C. M. Cibon bio je protiv uzimanja doseljenika u novozelandsku vojsku.

U listopadu 1916. Skansi je upozorio ministra Allena da se čak i onim našim iseljenicima koji su novozelandski državljanji ne dozvoljava uključivanje u novozelandsku vojsku. Već idući mjesec ta su ograničenja bila ukinuta.

²⁵ Zbog čega strancima nije bilo jedno vrijeme dopušteno da se bore u prvim linijama vidljivo je iz Memoranduma o jugoslavenskoj koloniji u Novom Zelandu, kojeg je Jugoslavenski odbor uputio Srpskom poslanstvu u Londonu 11. listopada 1916. U Memorandumu piše: »Nedavno su odstranjeni s fronte skoro svi naši ljudi, koji su se borili u redovima novozelandske vojske i bačeni u pozadinu. Tridesetak njih se sada nalazi u Sling Campu, Salisbury. Razlog je ovaj: Neki novozelandski vojnici, porijeklom Nijemac, predao se Nijemcima i otkrio im neke engleske pozicije. To je bilo dosta da vrhovna komanda otjera s fronte i naše vojnike, jer da imaju 'austrijska' imena i da zato ne mogu biti pouzdani. Ovi naši vojnici ne samo da su uvrijeđeni, nego su i ožalošćeni, što im se ne daje prilika da se bore protiv svojih dušmana. S nekima od njih smo govorili, te nas zamoliše da im isposlujemo prelaz u srpsku vojsku. Jedan od njih (Josip Sunjić) poslao nam je imenik svojih drugova (31 vojnika) te nam piše, da 'mnogi od njih imaju zemljišta u Novoj Zelandiji, ali bi sve prodali i vratili se pod našu zastavu i pošli na (srpsko) bojno polje'. Preporučujemo Kraljevskom Srpskom Poslanstvu, da preduzme shodne korake, kako bi se udovoljilo, opravdanoj i patriotskoj želji naših ljudi u Novozelandskoj vojsci.« (AJAZU-AJO, sv. 53/2).

Predstavnici naših iseljenika T. A. Petrie i G. M. Erceg bili su 10. veljače 1917. primljeni u Ministarstvu obrane u Wellingtonu. Vođeni su razgovori o regrutiranju naših iseljenika. Petrie i Erceg su zahtijevali da se novačenje povjeri Jugoslavenskom odboru u Aucklandu i da se u tom smislu dade izjava. Petrie je zahtijevao da se svakom našem čovjeku, koji stupi u vojsku, dodijeli državljanstvo, jer bi u protivnom, zarobljen od austrougarske vojske, bio strijeljan kao izdajica.

Pitanje plaćanja postavilo se također kao problem. Naši su tražili da budu jednako plaćeni kao i Novozelanci, bez obzira da li će služiti u novozelandskoj ili u srpskoj vojsci. Tražili su i jednaku zaštitu za svoje obitelji.

U Trgovačkoj komori u Aucklandu naši su iseljenici održali 29. listopada 1917. javni skup. Na tom skupu bila je usvojena rezolucija u kojoj se tražilo od vlade da ukine sva ograničenja za uključivanje Hrvata u vojsku, i da im dozvoli da se pridruže srpskoj vojsci u Solunu. Naši su također pokazali spremnost da se uključe u najpotrebnije industrijske i druge radove u Novom Zelandu, prema želji ministra unutrašnjih poslova, kao i da pomognu vladi u teškim ratnim prilikama, ali da pri tome sva naknada za to bude jednaka kao i ona za Novozelance.

Konačno je bilo riješeno da se Hrvati mogu uzimati ili u novozelandsku ili u srpsku vojsku, a oni koji ne budu išli na frontu mogli su biti uzeti u »domaću službu«. Novčane naknade bile su iste kao i za Novozelance. U tom je smislu ministar obrane Allen obavijestio predstavnike iseljenika, upozoravajući ih da će se oni koji su dobili novozelandsko državljanstvo moći pridružiti novozelandskim jedinicama na bojištu. Oni bez državljanstva moći će se pridružiti hrvatskom korpusu koji se formira u Australiji i koji će biti uključen u srpsku vojsku, a oni koji ostanu u Novom Zelandu, radit će poslove prema vladinim potrebama. Na sastanku u Grand hotelu u Aucklandu, Allen je 29. listopada 1917. o tome upoznao predstavnike iseljenika, predloživši im da novačenje obavljaju predstavnici novozelandske vlade.²⁶

²⁶ O aktivnostima oko dobrovoljaca usp. Trlin n. d., 103—107.

Iako je novozelandska vlada, u načelu, uspješno riješila pitanje novačenja, u praktičnom provođenju bilo je mnogo teškoća, izazvanih neslogom u iseljeničkim redovima. Mate Ferri optužio je Petrića da je promijenio svoje ime Petrić, jer se dugi niz godina nije htio družiti s našim ljudima. Ferri je podržavao Skansijeve inicijative kada je bilo riječi o novačenju. Nasuprot tomu, Simić, Ujdur, Herceg i drugi suprotstavljali su se i u ovom pitanju Skansiju. Novozelanci su bili dobro upoznati sa sukobima i borbom za prestiž među iseljenicima. Zbog toga je Allen i predložio da organiziranje novačenja preuzmu novozelandske vlasti. Iako je velik broj naših bio unovačen, ipak su svađe onemogućile pun uspjeh te akcije.

Aktivnosti oko skupljanja dobrovoljaca među iseljenicima u Novom Zelandu bile su poznate Jugoslavenskom odboru u Londonu, i to najviše iz korespondencije koju je od samog početka svog djelovanja Odbor vodio s iseljeničkim prvacima. U okviru općih nastojanja da postigne naklonost naših iseljenika u svijetu prema dobrovoljačkoj akciji, Jugoslavenski odbor je pitanje dobrovoljaca u Novom Zelandu pokrenuo kod engleske vlade i u tome imao uspjeha. Britanski državni sekretar za kolonije, Bonar Loa, uputio je 9. studenoga 1916. brzojav guverneru Novog Zelanda u kojem ga je upoznao s informacijama generala Mihajla Rašića, vojnog delegata pri Vrhovnoj komandi francuske vojske, kako u Novom Zelandu ima 1.000 Jugoslavena dobrovoljaca spremnih da pođu u srpsku vojsku. General Jofre je požurivao osiguranje njihova prikupljanja i prijevoz do Soluna. Sekretar za kolonije upozorio je guvernera Novog Zelanda da će Britanski vojni savjet biti zadovoljan ako novozelandska vlada prihvati skupljanje dobrovoljaca te ih što prije prebaci u Evropu. Pri tome će, dakako, morati paziti na dobronamjernost svakog pojedinca.²⁷

U Memorandumu o jugoslavenskoj koloniji u Novom Zelandu, što ga je Jugoslavenski odbor u Londonu uputio Srpskom poslanstvu u Londonu 11. listopada 1916, ističe se kako su se mnogi naši iseljenici htjeli odmah prijaviti u srpsku vojsku. Međutim, nisu mogli dobiti olakšice za put,

²⁷ Jugoslavenski dobrovoljci 1914/1918, Zbornik dokumenata, Priedrio: dr Nikola Popović, Beograd, 1980, 311.

pa se dio njih uključio u novozelandsku vojsku. Na početku rata uključilo ih se pedeset. Dalje se navodi pisanje listova »The Auckland Weekly Newsa« i »New Zealand Herald« o tome kako se 200 do 500 Hrvata ponudilo vladi da ih primi u vojsku kao dobrovoljce. Međutim, vlada je to odbila. Zbog toga je Jugoslavenski odbor predložio srpskoj vladi da pruži financijsku pomoć za prikupljanje dobrovoljaca za srpsku vojsku među iseljenicima u Novom Zelandu, s time da se to pitanje ne ostavlja za kasnije, jer su oni potrebni na fronti. Osim toga, novozelandska će ih vlada uzeti u svoje jedinice ili će raditi u domaćoj službi. Zbog toga, prema mišljenju Jugoslavenskog odbora, ne bi trebalo kasniti, već u okviru realnih mogućnosti pristupiti poslu. Najprije bi trebalo tamo uputiti izaslanika Jugoslavenskog odbora, koji bi organizirao prijevoz dobrovoljaca za Solun i brinuo se za zaštitu onih iseljenika koji ne bi mogli odmah oputovati. Srpska bi vlada morala kod engleske vlade isposlovati da naši dobrovoljci dođu u Evropu zajedno s transportima novozelandskih vojnika.

U Memorandumu se dalje upozorava da će se morati riješiti mnoga statusna pitanja dobrovoljaca: pitanje osiguranja njihove imovine, poslova i dr. Prema mišljenju Odbora, srpska vlada bi trebala zamoliti rusku da njen konzul u Wellingtonu preuzme zaštitu interesa naših iseljenika. »Naši ljudi imaju u bankama ili na pošti uložene svoje uštede. Neki imaju kredit, a pojedinci i svojih nekretnina. Prije nego pozovemo taj naš svijet na dužnost, pravo je i red je, da se pobrinemo za to da svi njegovi privredni interesi budu osigurani.«

Odbor je predložio za izaslanika Srđana Tucića, urednika »Southern Slav Bulletin«. Tucić je dobro poznavao engleski jezik, pa je i zbog toga bio prikladna osoba, koja je među Novozelancima mogla zagovarati jugoslavensko jedinstvo. Memorandum završava ovim riječima: »Preporučujemo kraljevskom srpskom poslanstvu, da preduzme shodne korake, kako bi se udovoljilo opravdanoj i patriotskoj želji naših ljudi na Novom Zelandu.«²⁸

Jugoslavenski odbor je isto tako uputio Memorandum i generalu Rašiću u Pariz. Ovaj je 22. studenoga 1916.

²⁸ AJAZU-AJO, sv. 53/2.

poslao pismo vojnom ministru B. Terziću u kojem ga je obavijestio da ima Odborov Memorandum o našima u Novom Zelandu, ali da s potpunijim podacima o tome raspolaže Poslanstvo u Londonu, koje je u vezi s Odborom. Zbog toga se Poslanstvo može više angažirati pri dovođenju dobrovoljaca. Rašić je informirao Terzića kako u Memorandumu stoji što sve treba uraditi, a u tome najviše može pomoći ministar vanjskih poslova, koji te stvari treba raspraviti s engleskom vladom. Zatim napominje kako je riječ o Hrvatima, ljudima vrijednim i valjanim, koji su dobri rodoljubi i žele stupiti u srpsku vojsku. Rašić moli Terzića da se angažira kod ministra vanjskih poslova, da stavi u zadatak srpskom poslanstvu u Londonu da zajedno s Jugoslavenskim odborom poradi na stvari dobrovoljaca iz Novog Zelanda. Rašić je, inače, dogovarao s engleskim generalom Boogerom, da se engleska Vrhovna komanda angažira oko njihova prijevoza, a predvidio je mogućnost da se prema potrebi angažira i francuska Vrhovna komanda. Također je zatražio da ga se informira o tome što je do tada na tom pitanju napravljeno.

O Rašićevu pismu ministar Terzić je 20. I 1917. obavijestio Pašića, koji je na cijelu stvar nepovoljno reagirao. Pašić je u to vrijeme težio za koncentracijom rada u emigraciji putem srpske vlade i nije odobravao samostalne aktivnosti Jugoslavenskog odbora. Zbog toga je 25. I 1917. zatražio da se o ovom slučaju upoznaju Vesnić, Jovanović i Terzić. Njih je trebalo upoznati kako se posao ne može obavljati dok postoje razni centri koji daju naredbe i primaju izvještaje. Sve aktivnosti, prema Pašiću, trebalo je provoditi putem Ministarstva vanjskih poslova, a koje u konkretnom slučaju nije raspolagalo s Odborovim Memorandumom.²⁹

Srpski poslanik u Londonu Jovanović odgovorio je 18. II 1917. na Pašićevu poruku i naveo mu, kako je na zahtjev generala Rašića Poslanstvo pregovaralo s Jugoslavenskim odborom da se pošalje u Australiju i Novi Zeland politički propagandist, koji bi se, između ostalog, angažirao i na prikupljanju dobrovoljaca. Poslanstvo se također zauzimalo kod engleske vlade da se 30 Jugoslavena, koji su u novozelandskoj vojsci bili prebačeni iz borbenih linija

²⁹ Jugoslavenski dobrovoljci ..., 313.

u pozadinu, pošalju u Solun i za bolji postupak prema našim iseljenicima u Novom Zelandu.³⁰

Jugoslavenski odbor u Londonu uputio je 20. studenoga 1916. »Jugoslavenskom odboru« u Aucklandu pismo i »Manifest na naš narod o skupljanju dobrovoljaca«. U pismu se tražilo da se s akcijom za skupljanje dobrovoljaca upoznaju svi naši ljudi u Novom Zelandu i Australiji, da se o tome kao i o radu Odbora u Londonu piše u domaćoj štampi.

Skansi je u ime oklandskog odbora odgovorio 2. veljače 1917, uvjeravajući Odbor u Londonu da je u Novom Zelandu mnogo učinjeno za jugoslavensko ujedinjenje i da novozelandska javnost podržava jugoslavensku stvar. Međutim, u skupljanju dobrovoljaca pojavile su se neke teškoće. Skansi je upoznao Odbor s odlukom novozelandske vlade da se svi Hrvati, koji su postali novozelandski državljani, prime u novozelandsku vojsku. Zbog toga bi objavljivanje Manifesta za skupljanje dobrovoljaca za srpsku vojsku moglo izazvati nezadovoljstvo vlade. Osim toga, u Novom Zelandu nije bilo srpskog konzula, kojem bi se dobrovoljci prijavljivali, kako je stajalo u Manifestu. Skansi kaže, kako su ipak uputili vladi Manifest i poruku Jugoslavenskog odbora iz Western Australije u kojoj je stajalo kako su tamošnji iseljenici bili spremni, skupa sa novozelandskim, formirati hrvatsku jedinicu dobrovoljaca.³¹

Jugoslavenski odbor u Londonu raspravljao je 7. svibnja 1917. o dobrovoljačkoj akciji i već idućeg dana uputio Skansiju pismo u kojem je iznesen stav Odbora o dobrovoljcima na Novom Zelandu. Skansi je upoznao predstavnike vlade sa sadržajem pisma, kao i sa naporima Odbora oko skupljanja dobrovoljaca.

I pored svih napora da upoznaju novozelandsku javnost s programom jugoslavenskog ujedinjenja i stvarnim raspoloženjem naših iseljenika i njihovom doprinosu ratnim naporima, ipak su naši ljudi cijelo vrijeme rata življeli u teškoj nezivjesnosti da ne bi bili smatrani građanima neprijateljske države. Posljedica toga bila je upućivanje u posebne kampove u internaciju.

³⁰ Isto, 314.

³¹ AJAZU-AJO, sv. 122/6.

Od samog početka rata u novozelandskom tisku počeli su se javljati članci koji su upozoravali na opasne posljedice koje bi mogli izazvati mnogobrojni iseljenici, građani država s kojima su Velika Britanija, pa time i Novi Zeland, bili u ratu.

Njemačka je bila jedan od glavnih kupaca novozelandske kauri-smole. Nakon izbijanja rata prestala je trgovina s Njemačkom. Mnogi naši iseljenici tada ostavljaju polja kauri-smole i zapošljavaju se na različitim radovima, rađeći na gradnji cesta i na izgradnji željezničkih pruga, što je izazvalo proteste domaćih radnika, jer su naši radili za niže nadnice. U toku 1915. i 1916. Hrvati su bili optuživani da su svojim radom iscrpli polja kauri-smole i da su stvarali zalihe kako bi postigli bolje cijene. Nakon teških gubitaka novozelandskih trupa kod Galipolja u drugoj polovici 1915, u Novom Zelandu naši su bili optuživani da su zauzeli mjesta onih koji ginu na bojnomo polju, da zarađen novac šalju svojim kući i na taj način pomažu neprijateljsku zemlju. Nadovezale su se na to optužbe da neki imaju i oružje i da ih potajno vježbaju oficiri njemačke narodnosti.³²

U siječnju 1915. list »Star« je pisao kako valja strogo paziti na ljude njemačke i austrijske narodnosti, koji rade kod parobrodarskih društava u Aucklandu. Njima ne bi trebalo dati zarade, a engleski radnici bi trebali odbiti da s njima rade, kao što su to učinili u Australiji. U »Staru« je pisalo da nitko ne želi povrijediti civilne osobe, ali istodobno se mora boriti za nacionalnu sigurnost. Zbog toga je potrebno svim državljanima neprijateljskih zemalja, bili oni radnici ili ne, dati četrnaest dana vremena da odu iz zemlje, ili da se interniraju. »Star« kaže da se ne smije učiniti greška, jer ako njemačka flota doplovi do Novog Zelanda, mogla bi naići na podršku austrougarskih građana protiv Novozelanda.³³ U nekom drugom članku upozoravalo se da su mnogi inozemci u Novom Zelandu postali podanici, ne za kakvu ljubav prema britanskoj narodnosti, nego za vlastitu ekonomsku korist. Da Njemačka sutra iskrci jaku vojsku u Novom Zelandu, polovica Austrijanaca (Hrvata) u Novom Zelandu združila bi se

³² Trlin, n. d., 101.

³³ »Zora«, 30. siječnja 1915.

s njima, jer da Hrvati imaju ambicije za svoju narodnost, ne bi danas bili pod austrijskom vlašću.

U to je vrijeme u Aucklandu bio formiran »Justices of the Peace«, čiji je zadatak bio ispitivanje ponašanja stranih građana u uvjetima rata. Međutim, naši su ljudi izbjegli nevolje u mnogim slučajevima, jer su imali svoje prijatelje među Novozeländanima, koji su ih štitili pred javnošću. Tako je W. H. Wharfe u »Staru« opširno objašnjavao kako su Hrvati neprijatelji Austro-Ugarske. Pa ipak je na prijedlog vlade ministar pravde, 13. srpnja 1916, imenovao Komisiju (George Eliot i J. W. Poyton) da ispita neke nesporazume oko položaja stranaca na Sjeveru. Komisija je trebala ispitati:

— Predstavlja li boravak velikog broja austrijskih državljana u predjelu sjevernog Aucklanda opasnost za zajednicu?

— Je li javno mišljenje takvo da je u interesu zajednice ili pak samih stranaca potrebno poduzeti mjere odvajanja ili interniranja stranaca, pojedinaca ili pak sviju?

— Hoće li odvajanje ili interniranje stranaca izazvati neke ozbiljnije neprilike u privrednom poslovanju u predjelima gdje stranci već žive ili tamo gdje moraju biti internirani?

— Da li predloženo interniranje neprijateljskih elemenata na polja kauri-smole u Parengi znači efektivno i zadovoljavajuće rješenje, koje neće izazvati nikakve teškoće?

— Koje korake valja poduzeti ako to bude zahtijevala situacija?

U vezi sa spomenutim pitanjima, Komisija je 21. kolovoza 1916. podnijela ovaj izvještaj:

Komisija je posjetila Dargaville, Kaihu, Whangarei, Kaikohe, Awanui, Kaitaia, Kaimaumu, Houhora, Te Hapua, a u samom gradu Aucklandu radila je u četiri navrata. Ukupno je preslušala 125 svjedoka i pročitala određenu literaturu kojom je raspolagala. Rad Komisije bio je javan i ranije su o njenim zadacima pisale novine u Dargavilleu i Whangarei. Komisija je podnijela ovaj izvještaj: Odlučno je podržavala mišljenje da boravak velikog broja austrijskih državljana u predjelima sjeverno od Aucklanda ne predstavlja nikakvu opasnost za zajednicu. Komisija je prethodnu tvrdnju objasnila činjenicama, da iako su ve-

lika većina stranaca austrijski državljani, po narodnoj pripadnosti oni su Dalmatinci. Samo su četvorica među njima druge narodnosti.

Komisija je s dosta poznavanja opisala aspiracije Južnih Slavena i njihova protuaustrijska raspoloženja, a što se tiče onih u Novom Zelandu, Komisija spominje njihovu protuaustrijsku demonstraciju nakon sarajevskog atentata, spaljivanje zastave i slanje pomoći Srbiji. Komisija je pobijala tvrdnje nekih da se naziv »Dalmatinci« upotrebljava tek nakon izbijanja rata, a da su sebe prije nazivali Austrijancima. Komisija se pozvala i na pisanje lista »Zore«, i to na spomenuti članak od 6. prosinca 1913, koji se osvrnuo na članak R. W. Seton-Watsona *Novo razdoblje balkanskog pitanja* i Skansijev komentar pri štampanju članka. Komisija dalje navodi kako se mora shvatiti da su ovi ljudi potpuno različiti od Austrijanaca, kako žele propast Austro-Ugarske, pobjedu Rusije, pa time i Velike Britanije. Do takvog uvjerenja Komisija je došla ne samo na osnovi izjava pojedinaca, nego i na osnovi literature koju su ovi Komisiji stavili na raspolaganje (Srđan Tucić, *The Southeren Slav Question*, Seaton-Watson, *The War and the Balkans*).

Kao dokaze lojalnosti naših iseljenika Komisija navodi ove primjere:

— Dalmatinci nude svoje usluge. U Dargavilleu je kapetan Bellamy ustvrdio da je mogao formirati regimentu od nekoliko stotina ljudi, a ima toliko povjerenje u Dalmatince da bi ih i sam vodio. U Houhorau je dr Power, koji je vršio regrutaciju, izjavio kako su mnogi dolazili k njemu da ih regrutira, ali on zbog službenih uputa to nije radio.

— Dalmatinci su potpuno dragovoljno skupljali pomoć za Srbiju.

— Komisija nije uspjela naći ma i jedan dokaz ne-lojalnosti.

Komisija je dokazala neistinitost svih glasina da Dalmatinci posjeduju oružje, koje su tobože i upotrebljavali protiv Novozelanda. Oružje koje su posjedovali, predali su novozelandskim vlastima da bude čuvano do kraja rata.

Komisija dalje navodi primjer zahtjeva, što ga je potpisalo 370 osoba, među kojima i neki članovi lokalnih uprava, »zaštitnika mira« i drugih koji su napali Dalma-

tince da su nepropisno dobili građanske papire, da vježbaju u baratanju oružjem i da bi u slučaju odlaska velikog broja Novozelاندana na ratište u Evropu, ovi »Austrijanci« mogli ugrožavati domaće stanovništvo. Međutim, mnogi potpisnici peticije povukli su pred Komisijom svoje tvrdnje. A organizatori peticije priznali su da su podnijeli peticiju u namjeri da polja kauri-smole budu rezervirana samo za domaće stanovništvo. Komisija dalje navodi kako ni deset posto Dalmatinaca nije izvršilo vojnu obavezu u Austro-Ugarskoj, već su upravo pobjegli da je izbjegnju.

Iako je Komisija sigurna da od Dalmatinaca nema nikakve opasnosti, ipak predlaže da se poduzmu neki koraci radi umirenja uznemirenih osoba i radi boljeg razumijevanja domaćeg stanovništva i Dalmatinaca. Iako Dalmatinci pokazuju veliku suzdržanost, ipak bi se mogli dogoditi neki incidenti, pa je u interesu sviju da se sumnjičavost ukloni. Zbog toga Komisija predlaže da se među Dalmatincima imenuju posebni službenici, koji bi se u naseobinama doseljenika brinuli da ne bi došlo do incidenata s domaćim stanovništvom. Premda Komisija vjeruje da ovi službenici ne bi imali nikakva posla, samo njihovo postojanje bila bi garancija sigurnosti. Spomenuti bi službenici mogli biti okupljeni u poseban Slavenski komitet.

Ako, možda, i ima po koji neloyalni Dalmatinac, ne mora se zbog toga provesti internacija ni odjeljivanje od domaćeg stanovništva, a na ove pojedince mogu paziti predloženi službenici. Osim toga, internacija velikog broja Dalmatinaca, koji su poslovni ljudi i dobri proizvođači, mogla bi ekonomski pogoditi predjele u kojima oni žive.

Komisija naglašava kako su Dalmatinci protiv bilo kakve internacije, pa ako bi neke i trebalo internirati, Parengarenga bi bila najpogodnija. No i tu bi Maori bili pogodeni njihovim dolaskom, jer bi se na taj način brže iscrpila polja kauri-smole, koja je jedini prihod tamošnjih Maora.

Razlog neraspoloženja prema Dalmatincima na Sjeveru jest i taj što su oni vinogradari, pa žene Maora uzimaju kod njih rakiju kojom se opijaju. Iako je na osnovi »Licensing Act« iz 1914. prodaja rakije ograničena, njome je ipak nastavljeno. Zbog toga je Komisiji savjetovano da ovi vinogradari prodaju svoja vina samo hotelima i nakućima na veliko. Po mišljenju Komisije, Dalmatinci će

se s time složiti, jer je i njima stalo da doprinesu čuvanju zakonitosti.

Komisija navodi kako se ni jedna skupina stranaca ne ponaša tako dobro kao Dalmatinci. Potvrde za dobro ponašanje i lojalnost služile bi im za uklanjanje sumnji u pogledu njihove privrženosti Velikoj Britaniji i Saveznicima. Komisija nije prihvatila ideju da se polja kauri-smole rezerviraju samo za britanske državljane, ali je podržala zahtjev da se zabrani kopanje kauri-smole onima koji tek dolaze u Novi Zeland.

Kao rezultat veoma iscrpnog istraživanja Komisija je preporučila:

— Prisutnost većeg broja Dalmatinaca u sjevernim predjelima Aucklanda ne predstavlja nikakvu opasnost za zajednicu;

— Ne postoje nikakvi razlozi za internaciju ili odjeljivanje;

— Takva internacija mogla bi izazvati privredne teškoće u predjelima gdje su živjeli Dalmatinci;

— Ako bi internacija bila potrebna, Parengarenga bi bila za to najpogodnija.

U sklopu ovih preporuka bilo bi potrebno:

a) Da se nesumnjiva lojalnost Saveznicima u ovom ratu, gotovo od svih Dalmatinaca, pokaže javnosti objavljivanjem ovog izvještaja ili na neki drugi način. Nije u redu da ih se krivo sumnjiči.

b) Da se službenom izjavom pokaže kako nema nikakvih opasnosti za zajednicu od Dalmatinaca. Osobito da se diskreditiraju tvrdnje kako oni posjeduju oružje i kako ih uvježbavaju njemački oficiri.

c) Da se među njima formira poseban odbor službenika, koji će voditi brigu o sprečavanju bilo kakvih incidenata.

d) Da vlada razmotri pitanje restrikcije prodaje vina.

e) Da se ne dozvoli kopanje kauri-smole ni jednom novopridošlom strancu.³⁴

Nakon objavljivanja izvještaja Komisije, položaj naših iseljenika se popravio i oni su bili smatrani lojalnim savezničkoj stvari. U toku 1917. njihov položaj se i ekonomski poboljšao, jer su zbog odlaska Novozelanda u voj-

³⁴ Cjelokupan rad Komisije kao i zaključke objavio je »Auckland Star«, 19. rujna 1916.

sku mogli lakše dobiti posao uz veće nadnice i kupovati zemljišta koja su prodavali Novozelanzđani prije odlaska na bojište. Ipak, najveći dio Hrvata, osim onih koji su otišli u vojsku, bio je primljen u domaću službu.

Primanje Hrvata u domaću službu provodio je John Cullen, policijski komesar. Preuzimajući tu dužnost, postavio je ove zadatke:

— Izraditi izvještaj o lojalnosti i podobnosti svih Hrvata koji su dobili državljanstvo i koji se nalaze na popisu za vojsku;

— Pripremiti popis svih Hrvata s imenom, adresom i zanimanjem;

— Odlučiti koji će Hrvati, prijavljeni za domaću službu, raditi pod kontrolom vlade, a koji moraju ostati na dotadašnjim poslovima;

— Odrediti vrstu poslova i odgovarajuću plaću za svakog pojedinca;

— Uvesti opću kontrolu nad svim zaposlenima u domaćoj službi.

Dio Hrvata pod Cullenovim nadzorom radio je u sklopu Odjela za javne radove, dok su drugi bili zaposleni na privatnim farmama ili su bili oslobođeni radova u domaćoj službi. Državne radove obavljalo je oko 600 naših ljudi. Bilo je to:

— Isušivanje močvara i gradnja nasipa u Kaitaia-Awanui i drugim mjestima na gornjem toku rijeke Waihou;

— Gradnja željezničkih pruga kroz mjesta Okahukura, Kaikohe-Hokiauga, Whaugarei-Maugapai, zatim sjeverno od Maungaturoto kao i na dijelu puta prema Waiuku;

— Gradnja putova kroz Ruawai.

Cullen je smatrao da Hrvati, koji su radili na teškim poslovima kopanja kauri-smole, nisu došli na teže poslove. Međutim, naši su se ljudi naučili raditi samostalno na poljima kauri-smole i za svoj račun, što nije bio slučaj na poslovima koje im je osigurala vlada. Zbog toga su u lipnju 1916. četrdesetorica Hrvata stupili u štrajk kod mjesta Okahukura na željezničkoj pruzi, jer nisu željeli raditi na akord. U Kaitaia-Awanui Petar Šulenta je iznio zahtjeve radnika. Kada je neki predradnik otjerao s posla našeg radnika, ostali su odbili da rade sve dok se otjerani nije vratio.

Nakon ovih nemira na radilištima, Cullen je zatražio da se kao agitatore internira Petra Šulentu, Micka Zidicha i Ivana Sumicha »u interesu javnosti i Slavena na Sjeveru, koji su počeli djelovati protiv vlade na nagovore Šulente«. I Georgea Divicha smatrali su agitatorom. Svi spomenuti bili su neposredno internirani.³⁵

Cullen je došao u sukob i s našim iseljeničkim prvacima. Čak je predložio da se i Skansija internira. Uspio je internirati Matu Ferrija. Neki naši iseljenici optužili su Ferrija da je kontaktirao s austrougarskim konzulom. Ferri je zaista bio u konzulatu prevodilac za naše ljude, ali kako smo vidjeli, jedan od najvećih protivnika Austro-Ugarske među našim iseljenicima u Novom Zelandu.³⁶

Ne može se reći da je novozelandska vlada imala opći stav nepovjerenja prema našim iseljenicima, već je postupala od slučaja do slučaja. To što je određen broj naših ljudi bio interniran, svakako je povezano sa spomenutim nesuglasticama i trzavicama, dakako i s međusobnim optužbama među našim doseljenicima. Netrpeljivost je bila dosegla vrhunac, pa u »Zori« možemo čitati i o pripremama atentata na njenog glavnog urednika Skansija. Takva je situacija u mnogo čemu paralizirala jugoslavenski pokret u Novom Zelandu. Zbog toga je Jugoslavenski odbor u Londonu tražio da se sazove zbor naših ljudi na kojem bi se izgladile nesuglasnice. Predsjednik novozelandske vlade tražio od naših iseljenika zajedničku izjavu, pa bi nakon toga svi njihovi odbori po naseobinama dobili službeno priznanje novozelandske vlade. U listopadu 1917. mnogi su novozelandski listovi objavljivali pozive za zbor koji se trebao održati 29. listopada. Tom je prilikom Skansi pisao u »Zori«, koja je u ovo vrijeme imala još jedno ime »The Southeren Slav Bulletin«: »Pošto su među nama Jugoslavenima u ovoj zemlji zavladao velika nespo-

³⁵ O životu naših iseljenika u tim danima J. Alač je zapisao: »Novozelandske vlasti pod pritiskom narodnog protesta su naš narod prisilili da radi na državnim radnjama, izgradnji putova, isušivanju močvara i zaposlenjem kod bogatih farmera, gdje nam je kretanje bilo zabranjeno, osim kad bi neki polazili u crkvu i podmitili upravnika odjeljenja, koji je sam bio katolik. Oni bi dobili pravo ia slobodno kretanje«. (J. Alač, *Kratki historijski skeč*, ZMIN.)

³⁶ O Cullenovim mjerama protiv naših iseljenika na javnim radovima usp. Trlin, n. d., str. 116.

razumijevanja, dužnost mi nalaže da ukratko ocrtam uzrok sazivanja ove skupštine i potrebi naše sloge, u nadi da će svaki od nas odbaciti privatne razmjerce i raditi u skladu, svi kao jedan.« Skansi dalje navodi kako je suviše nabrajati mnoge rezolucije koje su naši prihvatili i uputili vladi, tražeći da se s njima bolje postupa, te da ih se pošalje na Solun i pridruži srpskoj vojsci.³⁷ Skansi dalje piše kako se Hrvati i Novozelanci nisu dovoljno poznavali i kako je između njih bilo dosta nesporazuma. Uopće nisu znali koliko je, od relativno malog broja naših iseljenika, otišlo na ratište. Skansi tvrdi da i pored toga što su stotine naših iseljenika bili odbijeni da služe u novozelandskoj vojsci, ipak je u novozelandskoj vojsci bilo razmjerno više naših nego Novozelancana, a isto je tako bilo i više naših ranjenika, koji su se vraćali u Novi Zeland, negoli novozelandskih. Sve do kraja rata Hrvati su u velikom broju odlazili u novozelandsku vojsku. Skansi tvrdi da su visinom novčanih priloga naši iseljenici nadmašili ne samo Novozelance nego i druge u savezničkim državama.³⁸

Skansi se nadao da će mnoge nesuglasice među našima u Novom Zelandu biti uklonjene ako Jugoslavenski odbor iz Londona uputi svog predstavnika koji bi svojom umješnošću i autoritetom mogao konsolidirati jugoslavenski pokret u toj zemlji. On je znao o osnivanju i radu jugoslavenske kancelarije u SAD iz iseljeničkog tiska iz SAD pa je Odboru također predložio osnivanje takve kancelarije u Aucklandu. Obavijestio je Odbor da je za to dobio i privolu jednog predstavnika vlade.³⁹

³⁷ »Zora« — »The Southern Slav Bulletin«, 18. listopada 1917.

³⁸ Isto.

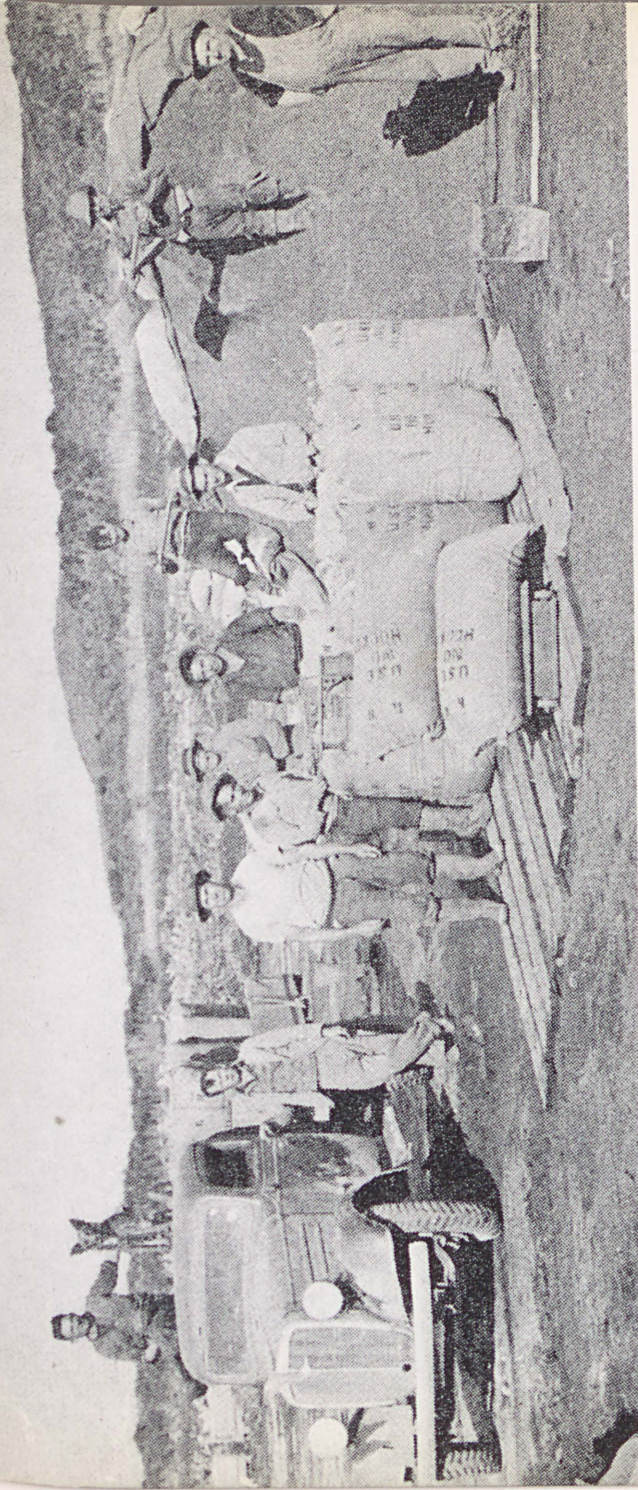
³⁹ Skansi je 22. listopada 1916. pisao Odboru u Londonu kako se sastao s ministrom novozelandske vojske koji mu je izjavio: »Akoprem ja nijesam ministar vanjski ili ratni poslova, ipak Vam mogu reći da je mojim kolegama, sasvim nezgodno raditi za Dalmatince i njihovo pitanje. Dalmatinci ne imaju nikoga ko ih danas zastupa dočim gledajući s političkog pogleda, oni su Austrijanci, a s nacionalnog Jugoslaveni, pa bi bilo potrebno, da se Londonski Odbor službeno zauzme i ustanovi službenog predstavnika i Ured, koji će, na neki način odgovarati kao konsulat. Mi ne bismo to primili javno službeno, ali bi se službeno na taj ured obraćali. Nama bi taj ured olakšao dosta situaciju, a Vi bi ste prilimenarno zastupali Vaš jugoslovenski narod i u velike korisno djelovali u vašem pitanju Jugoslavije kod Saveznika«. (AJAZU-AJO, sv. 122/33.)

Predah na polju kauri-smole

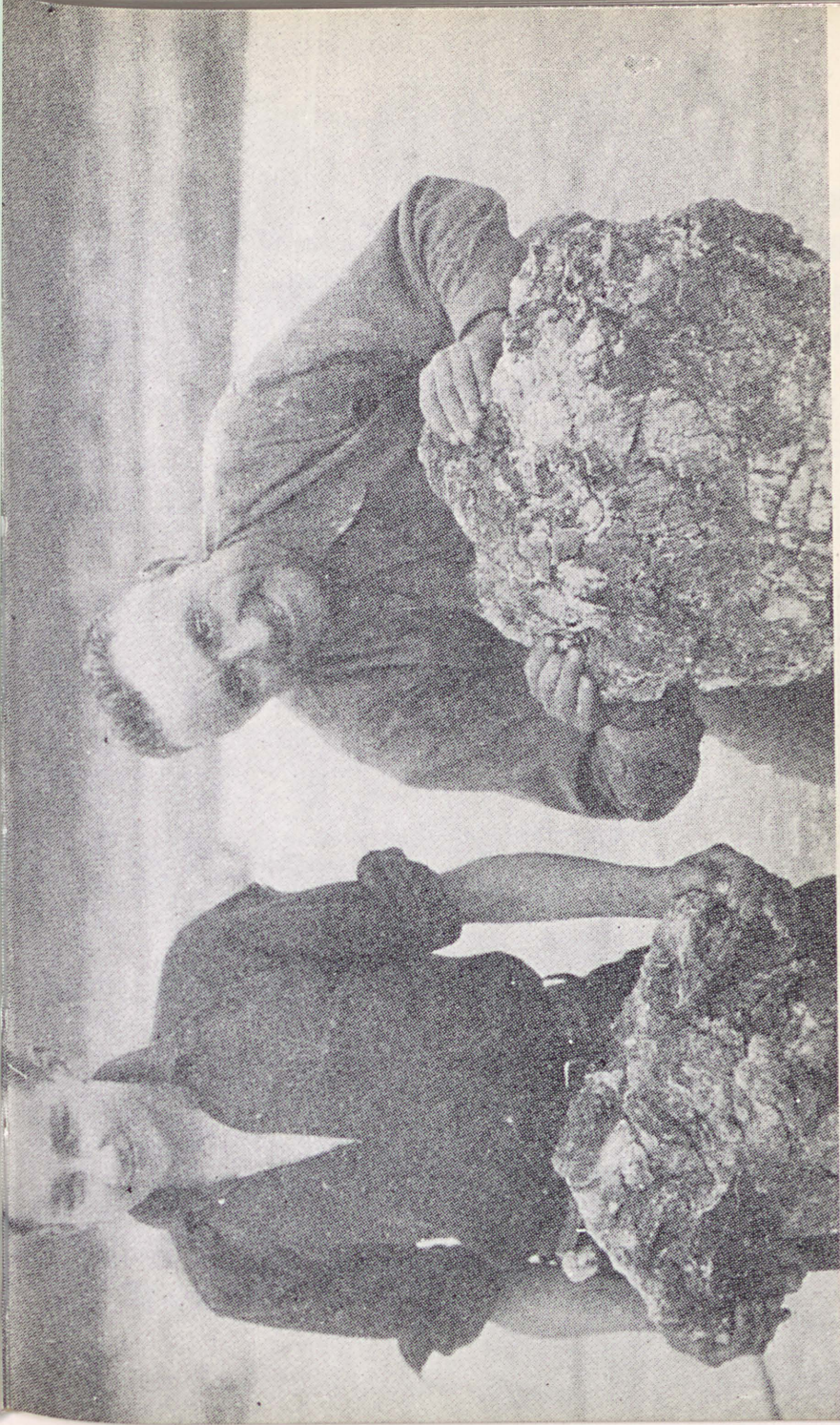
Podnevni odmor: ručak na polju kauri-smole

Grupa hrvatskih doseljenika na jednom od brojnih nalazišta
kauri-smole u Novom Zelandu

Juraj Skansi

Kopači s izvađenim komadima smole

Zora i Napredak

1914

Štiti prava i povijest sluge Slavenskog Naroda.

To uphold the rights and to promote unity of the Slavonic People.

Br. 11 JEDINA HRVATSKA NOVINA U CIJELOJ AUSTRALAZIJI THE ONLY CROATIAN NEWSPAPER IN ALL AUSTRALASIA
 No. AUCKLAND, N.Z. SUBOTA, 14 OŽUJKA, 1914 AUCKLAND, N.Z., SATURDAY, MARCH 14, 1914

TIŠTAVA SLIKA ZA OKVIRE
 NA PRODAJI!
 Cijena 6/3
 Kod "Napretka".

NAPREDAK

List Iseljenika iz Jugoslavije u Australiji i New Zealand.

The Only
 Jugoslav.-Australian
 Newspaper

11-36-06 (New Series) Telephone: MA 6303 SYDNEY, JANUARY 29, 1946 Registered at the G.P.O., Sydney, as Documents for post as a newspaper

N.O.V. RAZBILA ŠESTU OFENZIVU

USPJELI BEZ POMOĆI SAVEZNIKA

(Specijalno "Napretku" radiogramom od SUP.)
 MOSKVA, 24. januara.
 Službeno Jugoslovensko dnevno tjedno pregled vojnih operacija u i poratlanskih jedinica, izvještava da slobodnija odbrambena i napredna vojska N.O.V. zauzela Titu na području 15. januara, da šestu ofenzivu, koju Njemački pokušali su otporiti izvesti od Štandake do Korčule, i da su njihove ofenzivne operacije sada ograničene na zapadne i lijeve strane.

Australija i N.Z. izradile svoj program

Ugovor o suradnji Australiji i New Zealandiji, koji je prošao kroz konferencije predstavnika dviju zemalja, jedno govori o top. pitanju i drugo o ekonomiji.

Ugovor o suradnji Australiji i New Zealandiji, koji je prošao kroz konferencije predstavnika dviju zemalja, jedno govori o top. pitanju i drugo o ekonomiji.

Saveznici napreduju

Stavljajući se u toku prošlog tjedna utvrdili vrlo važnih uspjeha po svim frontovima, pogotovo na zapadnoj i istočnoj. Otvorila se front kod Leningrada, američka vojska u Italiji i Australiji, i američka vojska u Njemoj Otvorila.

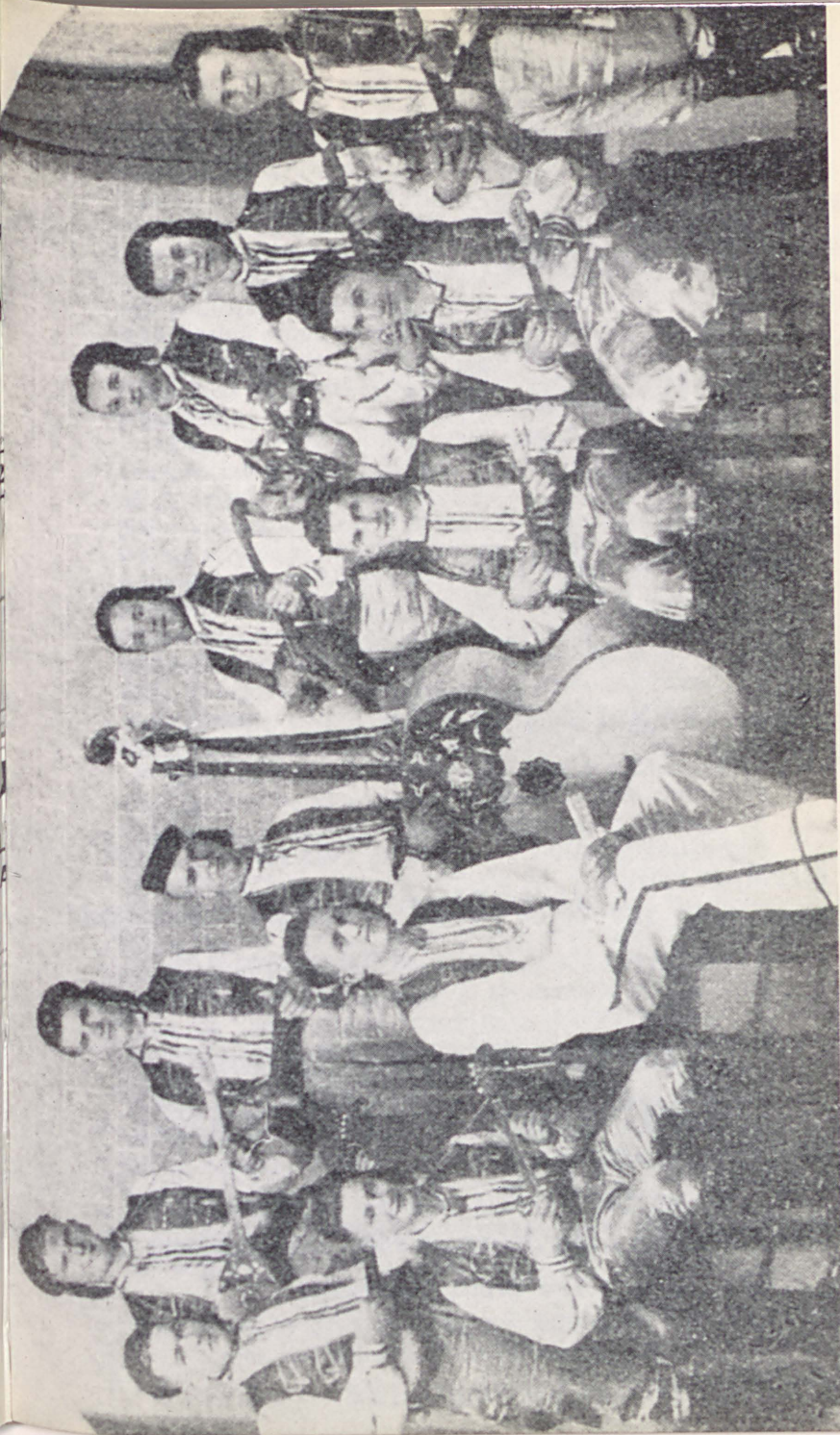
Stavljajući se u toku prošlog tjedna utvrdili vrlo važnih uspjeha po svim frontovima, pogotovo na zapadnoj i istočnoj. Otvorila se front kod Leningrada, američka vojska u Italiji i Australiji, i američka vojska u Njemoj Otvorila.

DOK IH SE HVA SL. JUGOSLAVI PITA POMOĆ

(Od specijalnog dopisnika "Napretka" iz LONDON, 22. 1. 1946.)
 Republika Jugoslavija izjavila je da se nalazi u teškoj situaciji i da zahtijeva pomoć saveznika. U ovom slučaju, saveznici su se obavezali da pruže pomoć Jugoslaviji.

Republika Jugoslavija izjavila je da se nalazi u teškoj situaciji i da zahtijeva pomoć saveznika. U ovom slučaju, saveznici su se obavezali da pruže pomoć Jugoslaviji.

Zaglavlja listova Zora i Napredak

Hrvatski tamburaški zbor iz Wellingtona

Marshal Tito Ball

in aid of Army and People
of Yugoslavia

under the auspices of the
All Slav Union
will be held on

Thursday, June 28th, 1945

at

The Town Hall, Auckland

Pozivnice za
Marshal Tito Ball

The President and
Executive of the **All Slav Union** (Auckland)
request the pleasure of the company of

at the Second Annual
Marshal Tito Ball

(To Build a Hospital in Yugoslavia)

at the **TOWN HALL, Auckland**
on **THURSDAY, 27th JUNE, 1946, commencing at 8 p.m.**

Ged Croad's Orchestra

SPECIAL FEATURE — Yugoslav National Dance "KOLO,"
Accompanied by the Tamburica Orchestra.

TICKETS: Double, £1/1/-; Single, 12/6

Jugoslavenski odbor je bio spreman uputiti u Novi Zeland Srđana Tucića, urednika »Southern Bulletin«. Tucić je dobro poznao engleski jezik, pa su u Odboru smatrali da će on, pored ostaloga, biti dobra veza sa novozelandskim vlastima i javnošću. U tom smislu Odbor je zatražio podršku srpske vlade. Na žalost, ovaj se plan nije realizirao. Skansiju je javljeno kako su u Odboru htjeli poslati svoga predstavnika da im pomogne u organizaciji, ali da do toga ne može doći. U pismu piše: »Predaleko ste, a nas je ionako malo pri djelu. Ne ostaje stoga drugo, nego da se sami pomognete.«⁴⁰

Skansi je i dalje ostao uporan da Hrvati u Novom Zelandu moraju imati službenog predstavnika. U pismu od 2. veljače 1917. Jugoslavenskom odboru u Londonu javlja kako u Odborovu Manifestu za skupljanje dobrovoljaca stoji da se naši ljudi, koji žele stupiti u dobrovoljce, moraju javiti najbližem srpskom konzulu, a u čitavoj Australiji i Novom Zelandu uopće nema srpskog konzula. Skansi navodi dalje, kako su mnogi naši tražili zaštitu kod talijanskog konzula, što se moglo krivo tumačiti u vrijeme kada je Jugoslavenski odbor u Londonu vodio intenzivnu antitalijansku propagandu u zaštiti našeg teritorijalnog integriteta.⁴¹

Jugoslavenski je odbor ubrzo odgovorio Skansiju, 3. travnja 1917, upozoravajući ga kako se naši ljudi ni u kojem slučaju ne smiju obraćati talijanskom konzulu, jer bi se to moglo krivo protumačiti u korist talijanskih pretenzija na Dalmaciju. Iz Odbora su dalje javili da je Foreign Office obavijestio Srpsko poslanstvo u Londonu kako naši u Novom Zelandu neće više imati neprilika radi svojeg austrougarskog podanstva. Također je Srpsko poslanstvo obećalo Odboru da će zatražiti od vlade na Krfu da osnuje srpski konzulat u Novom Zelandu. U pismu Odbora apelira se na Skansija da uzme u obzir kako je pitanje zaštite iseljenika vezano za velike teškoće, tražeći od naših ljudi strpljenje i povjerenje.⁴² Na žalost, kroz čitavo vrijeme rata u Novom Zelandu nije osnovan srpski konzulat niti bilo kakvo naše predstavništvo.

⁴⁰ AJAZU-AJO, sv. 122.

⁴¹ Isto.

⁴² Isto.

Početak ožujka Skansi je primio od Jugoslavenskog odbora 100 brošura *Political and Social Condition in Slovene Land* i brošure dra Hinkovića *Austro-Magyar Judicial Crimes*. Sve spomenute brošure Skansi je poslao čitaonicama, poslanicima i novinama. U odgovoru Odboru Skansi kaže kako su te brošure razdijeljene i kako su od velike koristi za naš nacionalni rad. Skansi je također upoznao Odbor kako list »The Auckland Star« piše vrlo povoljno o ujedinjenju Jugoslavena, dok nam »The N. Z. Herald« nije naklonjen. Uzrok tome je što je za »The Auckland Star« o nama pisao profesor Auklandskog sveučilišta J. P. Grossman, koji je i na sveučilištu često predavao o odnosu Austro-Ugarske i Južnih Slavena. Skansi je predložio Jugoslavenskom odboru da mu se u jednom pismu zahvali za njegovo pisanje.⁴³

Jugoslavenski odbor je to i učinio u pismu od 23. srpnja, zahvaljujući prof. Grossmanu za njegovo pisanje u novinama i za njegova predavanja. U pismu se naglašava kako će buduća Jugoslavija biti brana njemačkoj ekspanziji prema istoku i tako garant mira u tom dijelu svijeta. Odbor je također upozorio Skansija da se zahvali i redakciji »The Auckland Star«.⁴⁴

Primirje s Austro-Ugarskom potpisano je 3. listopada 1918, a s Njemačkom tjedan dana kasnije. Ali za naše na Novom Zelandu to nije značilo prestanak obaveze da rade u domaćoj službi. Cullen je inzistirao da se primijene ratni propisi, prema kojima i nakon potpisavanja mira ostaju na snazi sve ratne odredbe dok ne budu posebno ukinute. To je izazvalo ogorčenje naših iseljenika i dolazilo je do sve većih nesporazuma s Cullenom, sve do veljače 1919, kada je novozelandska vlada ukinula odredbe o domaćoj službi.

U kolovozu 1919. Cullen je izradio izvještaj za vladu s listom svih Hrvata koji su prekršili odredbe o domaćoj službi, bilo da su napustili posao bez dozvole, ili su na bilo koji način pokazivali neprijateljstvo prema Saveznicima. Zbog toga je Cullen zatražio podatke od svih upravnika radilišta na kojima su naši radili. Iako su ovi dali u cjelini vrlo pozitivne ocjene o ponašanju Hrvata, ipak se gotovo

⁴³ Isto.

⁴⁴ Isto.

u svakom njihovom izvještaju Cullenu govori, između ostalog, o »agitatorima« koji su propovijedali boljševičke ideje.

Nezadovoljan Cullenovim ponašanjem, Skansi je pisao kako je žalosno što je u Novom Zelandu sve do primirja bilo toliko nerazumijevanja i interniranja Jugoslavena. Skansi kaže da ne namjerava prigovarati novozelandskoj vlasti koja je formirajući »Savezničku komisiju«, htjela biti potpuno pravedna prema nebritanskim stanovnicima. Ali to da se interniranje Jugoslavena nastavlja sve do primirja, tj. do kraja rata, stvara kod njih neraspoloženje. Činjenica je da su u toku cijelog rata Jugoslaveni bili marljivi radnici, konstruktivni i lojalni građani. Za vrijeme rata, kad se najviše pazilo na sumnjivo ponašanje građana, Jugoslavenima nitko nije mogao ništa prigovoriti. Mnogi su bili u novozelandskoj vojsci, a oni koji to nisu mogli, radili su u drugim građanskim službama. Zabrana izlaženja lista »Zora« od novozelandskih vlasti, u kojem su Jugoslaveni mogli iznositi svoja gledišta, dalo je priliku nekima da ih u cjelini optužuju za proaustrijanštinu, uz koju su bili samo rijetki pojedinci.⁴⁵

Nastojanja naših ljudi da pridobiju povjerenje Novozelance ipak su, općenito uzevši, bila uspješna. U listu »Priatelj naroda« čitamo: »Za rata su Hrvati bili izloženi mnogim neugodnostima zbog neupućenosti domaćeg stanovništva koje ih je redom krstilo kao 'Austrians', jer bijahu austrijski podanici i držalo ih se za neprijatelje. Žilavim patriotskim radom, dobrovoljstvom u novozelandskoj vojsci i propagandom uspjelo je ipak našem narodu da ukloni sa sebe sve velike neugodnosti.«⁴⁶

Neposredno poslije rata u vrijeme primirja, kada je postojala opasnost da susjedne države otmu mnoge naše krajeve, naši ljudi u Novom Zelandu nastavili su političku aktivnost uvjeravajući Novozelance u opravdanost jugoslavenskih zahtjeva. Najaktivniji su bili M. A. Ferri i J. Skansi, koji su u to vrije započeli izdavati list »Novi svijet« — »New World«. U člancima na engleskom jeziku oni su opširnom argumentacijom osporavali zahtjeve Talijana,

⁴⁵ G. L. Skansi, *The Fight for Freedom of the Yugoslavs*, Auckland, 1919, str. 162.

⁴⁶ »Priatelj naroda«, Zagreb, 26. srpnja 1922.

Austrijanaca i Mađara. Važnu ulogu imala je i Skansijeva knjiga *The Fight for Freedom of the Yugoslavs* (Borba za slobodu Jugoslavena). Na samom početku knjige Skansi je istakao da je njen sadržaj zapravo opis doprinosa Južnih Slavena rušenju austrougarskog carstva kao i objašnjava vanje svih zbivanja koja su se odnosila poslije stvaranja Jugoslavenske države. Knjiga je namijenjena kao informacija narodu Novog Zelanda, a podaci koje sadrži kao priručnik publicistima. Da je knjiga imala određenu popularnost u Novom Zelandu vidi se i po tome što su o njoj dali opširne prikaze ovi novozelandski listovi: »The Manawatu Daily Times«, »The Otago Mail«, »The Auckland Star«, »New Zealand Truth«, »The Feilding Star«, »The Evening Post«, »Taumarānui Press«, »The Hawke's Bay Tribune« i »The Magazine Reason«.

Naporima da se upozna i pridobije novozelandska javnost za novu državu i naše teritorijalne zahtjeve, izvršila se politička aktivnost Hrvata u Novom Zelandu u prvom svjetskom ratu.

DOPRINOS PRIVREDNOM NAPRETKU NOVE DOMOVINE

I poslije prvoga svjetskog rata industrija kopanja smole imala je važni udio u životu Novog Zelanda i u životu naših iseljenika u toj zemlji. J. Alač spominje kako nije bilo ni jednog našeg čovjeka koji nije kopao smolu i osjetio taj težak kruh. I pored toga mnogi su u poslijeratnom vremenu proveli godine ili čitav život na poljima kauri-smole. Novinar Ivan Kosović piše da su na poljima smole ostali oni naši ljudi koji su voljeli seoski način života i koji nisu htjeli imati gospodara.

Kopanje smole, u cjelini, ipak nije bio loš posao. Čovjek je imao neku nezavisnost i slobodu, bez gospodara i nadgledatelja. Prigoda je bila ista za svakoga, a uspjeh ili neuspjeh ovisio je o pojedincu i o njegovu marljivu radu, pa su na iskopavanju smole ostali samo oni iskusni tragači za koje se govorilo, da »slute« smolu i kad je pod zemljom. Na već prokopanim poljanama oni su tražili smolu i dosta je nalazili, u usporedbi s običnim nadničarima.¹

U prvim godinama poslije prvoga svjetskog rata, kopanje smole je i dalje donosilo prilične zarade. F. Miklavčić, koji je u to vrijeme posjetio naše kopače smole kod Dargavillea, ovako opisuje njihove nastambe i život: »Kolibre grade kao i obični farmeri kad počinju istrebljavati prašumu. Sva unutrašnja oprema sastoji se od kompaktnog stola i nekoliko stolaca napravljenih naprečac. Na zidovima visi nešto najpotrebnije kuhinjske i stolne opreme. U kutu se nalazi ognjište s kaminom, tj. uspravno postavljene veliki komadi ploča, koji strše ravno kroz krov. Na podu je na

¹ Ivan Kosović, urednik lista »Napredak« iz Sydneyja, posjetio je 1938. naše iseljenike u Novom Zelandu i nakon povratka u Australiju napisao seriju članaka o njihovom životu i radu. (»Napredak«, 22. ožujka 1939).

više mjesta nagomilana kauriska smola različitih vrsta u komadima ili komadićima. Neki od tih komada su žute ili smeđe boje slični našoj smrekovoj smoli, drugi su tamniji, uprljani i još uvijek pomiješani sa zemljom. Ponekad se u zemlji nađu prilično veliki grumeni, pa je u nekim slučajevima iskopan grumen smole bio težak 50, 90 ili čak 100 kilograma. Takav komad bio je vrijedan 15 do 30 funti sterlinga (jedna funta sterlinga danas je 276 dinara) i sam taj grumen značio je malo bogatstvo. Ta je 'smola' vrlo slična jantaru, no prilično je krhka, ali se može obrađivati, variti i topiti, pa naši iseljenici iz nje režu razne ukrase (...). Kao prvo upotrebljava se za izradu otapala i lakova. Ljudi su mi pričali da im slobodan život u toj okolici vrlo prija. Poslije podne rade, navečer se zabavljaju u domaćem klubu. Nekoliko ih zaszvira o tambure i zapjevaju 'Oj ti vilo Velebita' i druge domaće pjesme, pa im zaigra srce, a misli polete u daljinu u krševitu Dalmaciju.«²

Ekonomska kriza teško je pogodila proizvodnju i prodaju kauri-smole. Da situacija bude još teža, u to se vrijeme počela proizvoditi sintetska smola koja je sve više potiskivala s tržišta prirodnu smolu. O situaciji u kojoj su se u to vrijeme našli naši iseljenici — kopači smole — pisao je list »Novo doba«, navodeći da su cijene smole bile povoljne za radnike sve do ekonomske krize. Kasnije je cijena smole pala tako nisko da radnik nije mogao zaraditi svoj dnevni trošak. Zato su naši ljudi ostavljali taj težak rad i tražili stalna zaposlenja. Bez posla su ostajali i mnogi Novozelanzani, što je pogoršalo položaj stotine naših radnika.³

Situacija naših kopača smole poboljšat će se tek 1937. pošto je vlada Radničke stranke poduzela određene mjere za poboljšanje općeg ekonomskog stanja u zemlji. Prije toga cijena smole bila je od 16 do 30 šilinga za jedan kvintal, ovisno o čistoći i vrsti smole, a ta je cijena omogućavala oskudan život kopačima smole. Od 1937. vlada je povećala cijenu na 70 šilinga za kvintal, a u nekim slučajevima najbolja kvaliteta prodavala se po 5 funti. Minimalne cijene smole koje je vlada bila odredila bile su veoma povoljne, međutim, rušila su ih trgovačka podu-

² »Mentor«, Ljubljana 1927—1928, br. 4, str. 80.

³ »Novo doba«, Split, 5. kolovoza 1929.

zeća koja su imala monopol. Trgovci su najčešće izigravali kopače smole klasiranjem ponuđene smole. Kopač je mogao prodati svoju smolu i putem državnoga trgovačkog odjeljenja (Marketing Departement) uz minimalnu cijenu, ali smola se i dalje prodavala privatnom trgovcu, a ne državi, koji je utvrđivao klasu. Ako je kopač smole nije prihvatio, nije mogao prodati smolu.⁴ Sindikat kopača smole bio je vrlo slab, jer je u svojim redovima imao mali broj članova, samo njih tri stotine. Na taj način nisu se mogli štititi interesi ove industrijske grane i onih koji su u njoj radili.

Rad je na poljima kauri-smole prije drugoga svjetskog rata pao na minimum, ali je ipak u toj djelatnosti radilo još dvije tisuće radnika, među kojima je bilo i oko tri stotine naših. Razlog tako malom broju naših iseljenika u to vrijeme na poljima kauri-smole valja tražiti u veoma dobroj ekonomskoj situaciji na Novom Zelandu u godinama prije drugoga svjetskog rata.

Prvi put u povijesti Novog Zelanda 5. prosinca 1937. došla je na vlast Radnička stranka. Predsjednik vlade Savage je izjavio da je prvi zadatak poboljšati stanje nezaposlenih radnika, popraviti radničke nadnice u industriji i drugim službama. Vlada je odmah izglasala kredit pomoću kojeg je isplatila nezaposlenima plaće za pet tjedana. Također je donijela odluku prema kojoj je svaki nezaposleni radnik primao funtu tjedno, a ako je bio oženjen 35 šilinga. Za svako dijete dobivao je još po 5 šilinga. Vlada je također nastojala poboljšati položaj zaposlenih radnika, podižući njihov životni standard i olakšavajući uvjete rada, smanjujući radno vrijeme na četrdeset sati tjedno. Radni tjedan trajao je pet dana. Uveden je i četvorotjedni odmor svake godine. Usvojen je velik program izgradnje putova, željeznica, mostova i aerodroma. Rezultat ovih popularnih mjera bio je da su laburisti 1938. na izborima dobili 56 posto od ukupnog broja glasova. To je bio najveći politički uspjeh jedne stranke u povijesti Novog Zelanda. Godine 1938. donesen je i Zakon o radničkom osiguranju, kojem je bila svrha, između ostalog, riješiti materijalni položaj osoba koje nisu mogle zarađivati za svoje izdržavanje. Tim je zakonom bilo osigurano izdrža-

⁴ »Napredak«, 17. kolovoza 1939.

vanje u slučaju starosti, bolesti, nezaposlenosti, nesretnog slučaja i drugo. Značajno je da je vlada obnovila rad radničkih ustanova.⁵

M. Crkvenac nas izvještava kako su se spomenute mjere laburističke vlade odrazilile na život naših ljudi. U izvještaju on navodi da je, kao i u svakoj zemlji našeg useljavanja, tako i u Novom Zelandu, naš narod ovisan o prilikama u samoj zemlji. Radi boljeg razumijevanja potrebno je upoznati i sam život sa socijalnim promjenama koje se događaju u Novom Zelandu. Naš čovjek, koji vrlo lako prihvaća nove ideje, brzo se snašao i svojom radošću postigao lijepe rezultate. Novi Zeland oduvijek je poznat kao zemlja sa sređenim gospodarstvom i administracijom, širokim socijalnim shvaćanjima, demokratskim načelima i individualnim slobodama. Laburistička je vlada pravi tumač širokih slojeva i cijela uprava teži kooperativnom sistemu privatnog vlasništva, nastojeći otežati pojedincima stjecanje velikog kapitala. Radi toga je zabranjeno otjecanje novca u inozemstvo, vrlo je otežan uvoz, a porez na zaradu vrlo je visok. Država je odredila i garantirala cijene i gotovo sve kontrolirala. Nasuprot tomu, osigurala je visoke nadnice i omogućila velik optjecaj novca u zemlji. Poslije zadnje krize, naglašava Crkvenac, koja se i u ovoj zemlji jako osjećala, prilike su se sasvim popravile, a prosperitet je bolji nego ikad prije, osobito kada je riječ o radniku i malom farmeru. To su bili razlozi zbog kojih pojedinci nisu mogli nagomilati kapital kao što su to činili nekada. Naš narod u ovoj zemlji, kaže Crkvenac, brojčano kao manjina nešto znači, ali naših utjecajnih ljudi nema. Naši su kao manuelni radnici bili cijenjeni i lako nalazili zaradu, ali su se u doba svjetske krize tužili da su jedva mogli preživjeti. I to je bio jedan dokaz da je i Novi Zeland ovisan o vanjskim ekonomskim poremećajima.⁶

Ekonomski položaj naših iseljenika ovisio je o općoj ekonomskoj situaciji u Novom Zelandu, okretnosti samih iseljenika i njihovoj volji za rad. Činjenica je da su naši ljudi uglavnom ekonomski bolje stajali od drugih prosječnih stanovnika Novog Zelanda. Već oko 1930. naši su

⁵ »Čovečanstvo«, Beograd, I/1940, br. 3, str. 23.

⁶ M. Crkvenac, Prilike naših iseljenika u Novoj Zelandiji s obzirom na daljnje mogućnosti emigracije, Iseljenički arhiv, ZMIN.

iseljenici počeli napuštati kopanje smole i druge teške radove. Velik broj otišao je na stočne i voćarske farme, u prodavaonice ribe, restoracije i drugo. Manji broj radio je u kamenolomima, neki su bili zaposleni kao industrijski, a neki kao poljoprivredni radnici. Mali broj zaposlio se u državnoj administraciji. U međuvremenu je počela pristizati mlađa generacija tamo rođenih, od kojih su mnogi završili škole, pa je u to vrijeme bilo već dosta inženjera, odvjetnika, liječnika i učitelja. Pišući o povoljnom položaju naših iseljenika u Novom Zelandu u godinama prije drugoga svjetskog rata. I. Kosović smatra da je to zasluga laburističke vlade. Zbog toga on upozorava da se svi iseljenici iz Jugoslavije moraju organizirati i povezati s radnicima i s njima se zajednički boriti za bolje radne uvjete i za demokratska prava. Kosović je pisao: »Potrebno je da to uvidimo i da ne budemo uvijek podvrgnuti najtežim radovima i trošeći naše snage kao što je slučaj ovdje kod nas. Ovdje se je više ljudi pretrudilo, kopajući zemlju preko 4 noge dubine, a bacajući je više od 20 nogu duljine, i to u blatu, noseći čizme do pasa čitavo vrijeme. Uistinu je teška работа, pa će je radnici osjećati dok su živi, a za taj težak rad primali su tek 10 šilinga dnevno za vrijeme prijašnje nacionalističke vlade. Današnja laburistička vlada u Novom Zelandu skratila je radno vrijeme, povisila nadnice i odredila umjerene cijene za ovaj teški rad.«⁷

U razdoblju između dva rata naši su iseljenici osnovali brojne veće ili manje naseobine širom Novog Zelanda. Manji broj naših živio je u Kaitaia, dok se Awanui smatrao središtem najviše zato što su u njegovoj okolini naši ljudi imali svoja gospodarstva. Tako je cijela obradiva površina u Lake Ohia bila vlasništvo naših. U tom se mjestancu nalazio niz velikih zgrada koje je bila podigla neka kanadska kompanija s namjerom da na moderniji način iskopa kauri-smolu. Ipak nisu izdržali konkurenciju i morali su odustati, a zgrade su bez ikakve svrhe, kao spomenici neuspjele konkurencije, ostale na zemljištu Luke Jurline. Sweetwater je bilo najveće taborište kopača smole u blizini Awanui, dok je manjih bio još velik broj. U »Napretku« je pisalo da su to mjestanca, gdje je naš čovjek na prvom mjestu. Za naše ljude su mjesta Awanui, Sweetwater, Ahipara, Lake Ohia, Matutangi, Waihopo i Waiharara naj-

⁷ »Napredak«, 26. rujna 1939.

češće isto kao Makarska, Igrane, Vrgorac ili Bogomolje. U odnosu prema broju pučanstva u tim krajevima, naši ljudi nisu u većini, ali u razvitku i radu teško se itko s njima mogao usporediti.⁸

Mjesto Ruakaka koje se nalazi oko 130 km sjeverno od Aucklanda imalo je prije drugoga svjetskog rata oko trideset naših obitelji, odnosno oko sto iseljenika.⁹ Međutim, jedno od najvažnijih mjesta za naše ljude bio je gradić Dargaville koji se nalazi na zapadnoj obali Sjevernog otoka, oko 200 km na sjeveru od Aucklanda. Dargaville se pruža uz rijeku Wairoa koja se izliva u ocean i kojom plove trgovački brodovi. U Dargavilleu našla je prvi dom većina naših iseljenika u vrijeme kopanja smole. M. Marinović je pisao da je to naš glavni grad u Novom Zelandu. Iz tog mjesta poslano je u Jugoslaviju više novca nego što vrijedi cijelo mjesto. Premda je Auckland bila najbliža prekooceanska luka, tek što bi naši ljudi tamo stigli, tražili su putnu kartu za Dargaville.¹⁰ Pošto su napustili kopanje smole, kupovali su veće ili manje površine zemlje na kojoj su se stalno nastanili. U Dargavilleu se i danas nalazi brojna naseobina naših ljudi koja je postupno postala dio ostalog pučanstva. Međutim, mnogim našim radnicima u Novom Zelandu i u domovini to će mjesto zauvijek ostati u spomeni. Mirni i zeleni pašnjaci Dargavillea ne bi danas bili ono što jesu da hrvatski radnik nije prekopao kanale i isušio vodu.¹¹ I Miklavičić spominje Dargaville kao jedno od najvažnijih središta dalmatinskog iseljeničtva u tom području, tako da je ime tog mjesta bilo sasvim udomaćeno u Makarskoj, Vrgorcu i po otocima Korčuli, Braču i Rabu, odakle su se ljudi iseljavali u Novi Zeland. U njegovoj okolini bilo je više od tisuću dalmatinskih iseljenika zaposlenih na poljima kauri-smole.¹²

Golemu većinu stanovništva činili su naši iseljenici u naselju u mjestu Oratia, 18 km sjeverozapadno od Aucklanda. Zbog toga je to mjesto dobilo popularni naziv Dalmatinsko selo. Još 1930. to je područje bilo prekriveno šumama, dok je u nizini prevladavala neprohodna moč-

⁸ »Napredak«, 8. ožujka 1947.

⁹ »Napredak«, 21. prosinca 1946.

¹⁰ »Napredak«, 8. veljače 1947.

¹¹ Isto.

¹² »Mentor«, 1927—1928, br. 4, str. 79.

vara. Iako se ta zemlja smatrala potpuno neplodnom, za nekoliko godina postala je središte vrtlarskih proizvoda. Podignuti su voćnjaci i vinogradi. Cijela površina zemlje bila je obrađena i podijeljena na male posjede, zaštićena od vjetra s redovima borova. Tu su naši ljudi od rana jutra do kasne večeri uzgajali mnogo vrsta voća kao jabuke, kruške, breskve i šljive.

Od Aucklanda 20 kilometara sjeverno nalazi se predio zvan Henderson, koji je ranije grad opskrbljivao povrćem, voćem i mesom peradi. Ali u toku vremena proizvodnju u Hendersonu potisnuli su proizvođači s drugih prigradskih područja, sve do dolaska naših ljudi koji su tamo osnovali svoje naselje i ponovno oživjeli proizvodnju. I u glavnom gradu Aucklandu naši su se ljudi okupljali u poznatoj Victoria Street. O tome je M. Marinović pisao: »Tu su ulicu naši ljudi izabrali za sebe. Već mnogo godina vlada običaj koji se izgleda ne mijenja. Bez razlike gdje naš čovjek zaluta gradom, uvijek je sigurno da će se vratiti ovdje i porazgovarati se sa našim ljudima koji se okupe u manje ili veće grupe (. . .) Ovdje se razglaba za ili protiv, o svim pitanjima. O društvima i domovini, tko će doma i tko neće. O voćnjacima i vinogradima, o ribi i ribarstvu, konjskim utrkama i svjetskoj politici. Mnoge su se bitke ovdje dobile i izgubile, na papiru, u vrijeme rata. Doći u Auckland, a ne prošetati tom ulicom značilo bi za mnoge naše ne doći u Auckland. Osobito u petak ('farmerski dan'), kada se naši zemljoradnici sastanu i uz čašicu dobre pive ispričaju jedan drugome sve svoje tegobe i pomanjkanja: slabe i dobre cijene za proizvod; uplitanje vlade u privatne poslove; ugodnosti i neugodnosti vremena za povrće; hoće li i neće kiša itd. (. . .) Osim naše dvije brijačnice, jednog dućana hrane i nekoliko gostionica, ta je ulica nalik na sve druge ulice (. . .) Samo neženje, samci kojima su obitelji u domovini i privremeni radnici žive u gradu kod naših u tzv. boarding houses od kojih se velik broj nalazi u blizini te ulice. I naša se dva društva nalaze samo nekoliko koraka dalje u drugoj ulici. Ovo je, dakle, centrala našega naroda u Aucklandu, znak da nam je drago biti na okupu, jer, iako smo u tuđoj zemlji, čisti je dokaz da krv nije voda.«¹³

¹³ »Napredak«, 22. veljače 1947.

Našu naseobinu na području Mount Wellingtona osnovao je Dick Lavas, rođen u Žrnovu na Korčuli 1895. Na Novi Zeland je došao 1913. i kopao smolu na području Coromandell-Thamesa, a zatim je nastavio raditi na izgradnji željezničke pruge u Whangarei u vrijeme prvoga svjetskog rata. Bavio se zemljoradnjom i kopanjem smole u Northern Wairoau. Konačno 1925. odlazi sa ženom u Panorama Road, Mount Wellington. Budući da nije mogao naći posao, Dick Lavas je počeo raditi na zakupljenoj zemlji, klešući rubne kamene za ceste. Godine 1928. unajmio je drobilicu za kamen, a proizvode je prodavao pojedininim vlasnicima. Za njim su pošli u Panorama Road-Ferndale Road područje i drugi naši doseljenici. Tako je Barbarić u Bluestone Quarryju otvorio kamenolom. Kasnije su Lipanović, Berčić i Jerčić također otvorili kamenolome. Poslije 1927. naši su ljudi iz Žrnova i drugih sela Korčule dolazili u Mount Wellington, gdje su se zaposlili u kamenolomima kamo su dolazili i drugi naši iseljenici iz raznih krajeva Novog Zelanda. Početkom tridesetih godina stigle su i žene, pa se tako formiralo naše naselje u Mount Wellingtonu.¹⁴

Na Južnom otoku živjelo je malo naših ljudi, prema tvrdnjama A. Marinovića samo oko trideset rastrkanih po cijelom otoku. Veća skupina naših bila je u Christchurchu.

U svojim uspomename J. Alač nas upoznaje sa stvaranjem naših naseobina. U predgrađu Aucklanda i u okolici Hendersona naši su se ljudi počeli naseljavati početkom stoljeća, kada su počeli kupovati zemlju i baviti se voćarstvom, sađenjem vinove loze i proizvodnjom vina za tržište. Nailazili su na teškoće, kaže Alač. Trebalo je raditi negdje izvan tog područja više mjeseci u godini kako bi se mogla napraviti kuća, kupiti voćke i sve ostalo i otplaćivati zemljište. To je bio težak posao. S vremenom je ova naseobina naših ljudi, uključujući i grad Auckland, postala najbrojnija u Novom Zelandu, s oko 2.500 stanovnika, uključujući i njihovu djecu tamo rođenu. Druga najveća naseobina naših ljudi bila je Dargaville, gdje su kupili zemljišta i uredili farme na kojima su uzgajali stoku i proizvodili mlijeko i maslac, a tu ih je u godinama poslije drugoga svjetskog rata bilo između tristo do četiristo. U

¹⁴ Trlin, n. d. 459.

Waihararau s obližnjim mjestima Awanui i Kaitaia živjelo je oko 250—300, a u Wellingtonu oko 200, te napokon u Whangarei oko 100 osoba, a svih je, kako ističe Alač, u Novom Zelandu bilo do 9000. Poslije drugoga svjetskog rata naši su se doseljenici nastanili u svim mjestima i naseobinama širom Novog Zelanda.¹⁵

Za razvoj vinogradarstva u Novom Zelandu bili su najzaslužniji naši iseljenici. Uzgoj vinove loze postao je, još od kraja prošlog stoljeća, njihovo tradicionalno zanimanje. Godine 1939. Stephen Yelas, jedan od prvih naših vinogadara, povukao se u mirovinu. Njegov sin Moscov, rođen 1916, modernizirat će proizvodnju vina, nabaviti strojeve i proširiti vinograde. Uspjesi nisu izostali, pa je M. Jelas dobio oko 140 nagrada za svoja vina. John Balić nastavlja danas očev posao na posjedu poznatom kao Golden Sunset Vineyard u Hendersonu. Na površini od dvadeset akra proizvodi dvadesetak tisuća galona vina, prodavato širom Novog Zelanda. John Balić ima i vlastite prodavaonice vina u Aucklandu, Taurangi i New Plymouthu. Paul Groshek počeo je s dvije akre zemlje u Hendersonu, gdje je ubrzo izgradio i vinarski podrum. Groshek se proćuo i po originalnim i zanimljivim pogledima na razvitak vinarstva, koje je u obliku peticija uporno slao novozelandskom parlamentu i drugim vladinim ustanovama. Groshek je osnivač »The New Zealand Grape Producers' and Wine Manufactures' Association (inc.)«.

George Antunovich doselio je kao šesnaestogodišnjak 1913, a prije nego što se prihvatio vinograda, radio je na željeznici i trgovao s mlijekom. Lozu je počeo uzgajati 1939. kupivši pola akre zemlje. To je bio početak posjeda Eastern Vineyards na kojem Antunovići i danas proizvode više od dvadeset tisuća galona vina. Gotovo trećinu proizvodnje izvozili su svojedobno u Italiju i Alžir. Njegov sin Tom Antunovich punih je petnaest godina bio potpredsjednik »Viticulural Association of New Zealand«, kao i predstavnik vinara u »Viticulural Advisory Committee«. Sudbina Antunovićevih vinograda nedavno je završila pomalo tužno. Michael Cooper je napisao kako je 40 godina vinogradarstva 1979. završilo za »Eastern Vineyards« i vlasnika Toma Antunovića. Tom je prodao svoje nekretnine u Stur-

¹⁵ J. Alač, *Kratki historijski skeč*, ZMIN.

ges Roadu, Henderson kompanijama za izgradnju stambenih naselja i zadržao je samo jedan i pol akra oko svoje kuće. Istaknuti zagovornik industrije vinogradarstva u prvim danima, Tom je posljednjih godina postao uspješan vlasnik trkaćih konja i namjerava nastaviti taj posao kao i kuglanje.¹⁶

I neki drugi hrvatski iseljenici, danas poznati vinogardari u Novom Zelandu, počeli su u godinama prije drugoga svjetskog rata. Tako je Mick Ivičević 1934. kupio u Hendersonu pet akara zemlje i uspostavio današnji »Panorama Wines«. Njegov sin Tony uspješno nastavlja očevu tradiciju, a bio je i istaknut član »Viticulural Association«. Petar Fredatović s otoka Hvara došao je u Novi Zeland 1924, ali se tek 1937. počeo baviti vinogradarstvom. Kupio je osam akara napuštenog posjeda u Lincoln Roadu u Hendersonu i protivno svim prognozama — uspio tamo uzgojiti lozu. Za prve berbe čak je i bačve sam izrađivao, od kojih se neke i danas upotrebljavaju u »Lincoln Vineyardsu«. Prije dvadeset godina povukao se u mirovinu, a poslove u vinogradu preuzeo je njegov sin Peter D. Fredatovich.

Po mnogo čemu zanimljiv je posjed »San Marino Vineyards« u Kumeu. Posljednjih šezdesetak godina trojica naših iseljenika uzgajali su lozu na tom području. Počeo je Martin Lović, a od njega je to zemljište 1916. kupio Stanko Juraković. Napokon, 1944. »San Marino Vineyards« kupuje današnji vlasnik Mate Brajković, tada devetnaestogodišnji mladić. Brajković je pod lozom zatekao tek jedan akar zemljišta, ali je ubrzo podigao nove vinograde. Izgradio je i skladišta, punionicu, laboratorij, pa taj posjed postaje nadaleko poznat, a Brajkovićeva vina izuzetno cijenjena. Spominje se da je »San Marino Vineyards« bilo i omiljeno odmorište poznatoga novozelandskog pjesnika A. R. D. Fairburna, kad je biciklom skitao po sjeveru. U knjizi *Winemakers of New Zealand* Dicka Scotta spominju se i posjedi još nekolicine naših vinogardara. »Delegat's Vineyard« u Glen Edenu kraj Aucklanda, uzgojen na nekoć močvarnoj pustari, vlasništvo je Nicka Delegata. Osnivači najveće kompanije za proizvodnju i prodaju vina u Novom Zelandu, »Montana«, jesu Ivan Jukić

¹⁶ Michael Cooper, *The Wine Lobby*, Wine Review, Auckland.

koji je počeo kao skroman prodavač vina 1944, i njegovi sinovi Frank i Mate. Oni su 1964. uložili u kompaniju 200.000 dolara. Godine 1973. kapital ovog poduzeća iznosio je 12 milijuna dolara, od čega je 40 posto pripadalo obitelji Jukić.

O usponu naših vinogradara, svećenik M. Pavlinović je zapisao: »Putujući do naših naseobina, našao sam kod nekih takvih konoba, vinarskih sprava i namještaja, da sam se upravo začudio i zadivio. Danas imade u nekim konobama iza jematve do šest stotina hektolitara vina, kao kod Jelaša, Lunjevića, Ujdura, a i drugih s manjom količinom. Kud se god maknem na putovanju, susretнем kojega našeg agenta za prodaju vina. U ovoj zemlji nije slobodna prodaja vina. Samo hoteli mogu prodavati vino na čašice i botilje, dočim ovlaštени konobari mogu prodavati samo dvanaest botilja. Najcjenjenije vino stoji samo dva šilinga i šest penja botilja od tri četvrta litre; to bi bilo naših 34 dinara.«¹⁷ Međutim, nije bilo lako u Novom Zelandu unapređivati vinogradarstvo i prodaju vina. Tih se poteškoća sjeća i B. Šoljan, koji je stigao u Novi Zeland 1927. godine. U Hendersonu je tada bilo sedam do osam naših obitelji koje su od proizvodnje vina jedva živjeli, i to radi velikih dugova u koje su zapali. Što su proizveli teško su mogli prodati, i to uz veoma niske cijene, putujući od kuće do kuće, nudeći vino koje je u to doba malo tko želio kupiti. Takva prodaja je vinogradare skupo stajala, a često su troškovi prodaje bili veći od polovice vrijednosti. U prijeratnim godinama potrošnja vina se povećala, ali se isto tako povećao i broj vinogradara. Za vrijeme rata američki vojnici su popularizirali naše vino, pa se i domaći narod na nj privikao, te se proizvodnja i potrošnja povećala. Loza se obično uzgajala »na obradi.« Ovim se sistemom na dobroj zemlji i dobrim obrađivanjem može postići do 5 tona grožđa po akru. B. Šoljan je započeo uzgajati grožđe »na odrinu« (pergula) i ovakav je način uzgoja davao do 15 tona grožđa po akru. Ovaj rezultat potakao je mnoge da upotrijebe isti način.¹⁸

O uspjesima, ali i teškoćama naših vinogradara pisao je M. Marinović, koji nas podsjeća kako su za kratko vrijeme, ugledajući se jedan na drugoga, naši ljudi podigli vinograde

¹⁷ »Pučka prosvjeta«, Split, 1. kolovoza 1931.

¹⁸ »Napredak«, 5. travnja 1947.

tako da se hodajući Hendersonom, desno i lijevo vidi loza, kao dokaz da i tu živi neki naš čovjek. Ali u Novom Zelandu bilo je mnogo lakše proizvesti vino, negoli ga prodati. Vrućine nisu dovoljne da grožđe sazrije, pa je vino bilo ljutkasto i nije se moglo usporediti s onim iz Australije ili iz Afrike. Svatko je mogao slobodno uvoziti vino iz inozemstva, pa su radi toga naši ljudi morali sniziti cijene svom proizvodu. Išli su od kuće do kuće i nudili uzorke dok bi našli kupca i dobili narudžbu. Englezi su imali običaj piti vino samo za božićne blagdane, tako da je rasprodaja tekla sporo, a vina je bilo na sve krajeve, jer je najmanja količina koja se mogla po zakonu prodati bila 2 galuna (prosječno 10 litara). Krčme nisu uopće postojale, a hoteli koji su bili vlasništvo velikih sindikata isključivo su upotrebljavali uvozno vino, dok se na domaće proizvode nisu ni obazirali, bez obzira na cijenu. Dakle, ni u ovoj privrednoj grani put naših ljudi nije bio lak. Nastala je konkurencija, ne toliko u proizvodnji koliko u prodaji. Marinović priča kako su se mogli vidjeti naši vinogradari i njihovi agenti s torbicom u ruci, ne samo u gradovima već i u najzabitnijim mjestima. Tko je mogao vještije govoriti i poći u udaljenija mjesta, imao je i veći uspjeh. Tek poslije nadošlih promjena, proizvodnja vina bila je mnogo veća nego prije, a prodaja mnogo lakša. Marinović naglašava kako možda naši vinogradari u Australiji time nisu bili zadovoljni, ali novozelandska radnička vlada zaslužuje priznanje jer je zabranila ili bar ograničila uvoz vina.¹⁹

Radnička vlada uvela je 1935. restrikcije na uvoz, između ostalog i na vina i žestoka pića, pa je to nešto pomoglo proizvodnju domaćih vina. Godine 1938. takse na uvozna vina bile su još više povećane. Zbog toga je proizvodnja vina u Hendersonu između 1940. i 1950. porasla za 300 posto.²⁰

Potrebno je naglasiti da svi naši vinogradari ne žive u Hendersonu a nisu ni svi naši u Hendersonu vinogradari, jer se mnogi bave uzgojem voća i povrća. Međutim, Henderson je glavno središte naših vinogradara. Mnogi od njih izgradili su najmodernije podrume i posjeduju najmodernija sredstva za rad. Tu se vinarska industrija obnavlja, jer

¹⁹ »Napredak«, 15. veljače 1947.

²⁰ Trlin, n. d., 93.

su mnogi od pionira davno umrli, a mladi nastavljaju njihov posao. Među najzaslužnije pionire valja ubrojiti Šimuna Ujđura »oca vinogradarstva« u Hendersonu. Da bi se zaštitili od nepovoljnih zakonskih propisa i jeftinih uvoznih vina, vinogradari su 1926. osnovali u Hendersonu »Viti-cultural Association of New Zealand«, a prvi predsjednik bio je Šimun Ujđur. Tu je dužnost obavljao sve do 1946. Ujđur se zalagao za konsolidaciju vinarske industrije i izjednačavanje kvaliteta vina. Naš iseljenik George Mažuran iz Nakovnja s poluotoka Pelješca danas je nesumnjivo jedan od vodećih novozelandskih vinara i vinogradara. Michael Cooper je u studiji *The Wine Lobby* istakao kako je razvoj vinogradarstva u Novom Zelandu uvijek ovisio o zakonodavstvu. Do 1950. to zakonodavstvo bilo je vrlo restriktivno. »Udruženje vinogradara« pod vodstvom Mažurana, koje je okupljalo male ili srednje vlasnike vinograda, uglavnom Dalmatince, pojavilo se kao jedna od najuspješnijih organizacija koja je vršila pritisak na državu. Kada je Mažuran postao predsjednik Udruženja 1950, naišao je na dva problema, koje je odlučio svakako riješiti. Jedan je bio odnos države prema vinogradarima, a drugi ekonomsko propadanje vinogradarstva zbog porasta uvoza vina u Novi Zeland. Zajedno s ovim problemima pojavila se naknadno zabrinutost da strane kompanije za prodaju vina potpuno ne osvoje novozelandsko tržište. Mažuran je odmah zaključio da vlada mora biti svjesna neugodna položaja vinogradara i da im mora pomoći. Od tada do danas industrija vina dobila je mnogo više podrške u parlamentu. Postignuti su veliki uspjesi u zakonodavstvu, jer se agitiralo kod obiju političkih stranaka. Vinogradari su bili prisiljeni dobiti potporu od što većeg broja članova parlamenta, što se pokazalo mogućim bez obzira na njihove programe. Vidjelo se da je Mažuran bio vrlo uspješan lobist. Vinogradari su također organizirali godišnje sastanke, uglavnom s političarima i drugim ljudima koji mogu pomoći njihovu industriju. Ti sastanci postali su kao prvo politički ispiti velike godišnje prilike za vinogadare da putem diskusije iznesu političarima svoja mišljenja. Ovaj posjet vinogradarima bila je dobra društvena prilika i političarima, a vino im je pomagalo da se lakše sporazumiju. Rezultat tog reagiranja bio je veoma uspješan za vinogadare, a posljedica je bila uglavnom da se industrija, koja je

nekada zaostajala i bila zanemarena od vlade, pretvorila u veoma perspektivnu privrednu djelatnost. Dokaz uspjeha »Udruženja vinogradara« je očit, jer mu je pomoć stigla sa samog vrha državne vlasti. Prvi ministar Robert Muldoon, više je puta javno pohvalio marljivo nastojanje jugoslavenskih vinogradara. Podršku je pružila i opozicija. Četiri člana laburističke stranke: Rex Mason, Martin Finodlay, Jonathon Hunt i Warren Freer kandidirani su u zapadnim predgrađima Aucklanda, gdje se nalazi većina vinogradara. Vrlo bliske veze G. Mažurana s članovima vlade i godišnji posjet vinogradarima primjeri su spontanog načina agitiranja za vinogradarstvo. Rezultati Mažuranova nastojanja osobito su značajni za zakonodavstvo kojim se regulira proizvodnja vina. Mažuran je bio izabran za predsjednika »Udruženja vinogradara« 1950, a već 1953. zapazili su se u parlamentu rezultati boljeg razumijevanja prema vinogradarima. Tako su naši ljudi u svakom pogledu osigurali prosperitet ovoj privrednoj grani.²¹

Jednako kao i u vinogradarstvu, naši su iseljenici znatno pridonijeli razvitku novozelandskog ribarstva. U Novom Zelandu, naročito oko Sjevernog otoka, nalazi se na deseteke manjih otočića, uvala i zaljeva, slično kao uz našu obalu, s bogatim lovištima ribe. Do početka 20. stoljeća, pa i kasnije, u Novom Zelandu riba se lovila u manjim količinama na primitivan način. Teško se prodavala. Ta industrija kao da je čekala na naše ljude da je razvijuju i prošire. To se zaista dogodilo, jer su naši iskusni ribari još u staroj domovini brzo i u praksi pokazali kako se i koliko može unaprijediti ribolov u Novom Zelandu. Rađeći naporno, oni su neprestano nabavljali suvremene, moderne brodove kao i ostalu opremu.

Godine 1923. jedan je Novozelandsanin počeo ribariti s mrežama napravljenim prema danskom sistemu. Bilo je to veoma uspješno ribarenje i pored toga što je cijena ribe bila veoma niska. Dvije godine poslije njega braća Mate i Ivan Janović počeli su ribariti na isti način sa svojim brodom »Busy Bee« (Marljiva pčela), koji je u to doba bio jedan od najvećih ribarskih brodova u Aucklandu. Poslije njih naši su se ljudi sve više bavili ribarstvom, usprkos slaboj prodaji. Izvoza ribe u Australiju i druge krajeve tada

²¹ M. Cooper, n. d., 23.

uopće nije bilo. Godine 1931. naglo se razvija trgovina svježom i suhom ribom. Prodaju svježe i suhe ribe na veliko počeli su Vicko Juraković i braća Veža te M. Juran. Trgovinu ribom otvorio je i Marin Devčić, koji će kasnije imati nekoliko svojih brodova. Do 1934. naši su iseljenici posjedovali svoje ribarske čamce kojima su ribarili za različite zakupnike. Od te godine nekoliko naših ribara organiziralo je vlastitu ribarsku trgovačku zajednicu pod imenom »Auckland Seine Boat Association Limited« koja je imala osam brodova. Jedan od najaktivnijih članova ove zajednice i njen predsjednik Filip Vela pisao je o doprinosu naših ljudi novozelandskom ribarstvu. Vela je istakao kako se naši ljudi nisu kasno opredijelili za ribarenje zato što to nisu htjeli, već zato što nisu mogli upoznati novozelandsku obalu, luke i svjetionike kao i ostalo što je ribarima potrebno. Englezi im nisu pružili priliku da se zaposle na njihovim brodovima i da na taj način steknu iskustvo ali, naglašava Vela, »kao u svemu tako i u tome naša krv nije nam dala mira, pa smo se htjeli uvući i u to«. Vela kaže kako je M. Devčić kupio spomenuti brod za dvijesta funti i na njemu zaposlio Nikolu Kokića, Antu Devčića i Ivana Velu, naše prve ribare u Novom Zelandu. Imali su mnogo teškoća i nezgoda dok su se djelomično upoznali s ribarskim zanaatom, a kratko vrijeme poslije toga napravili su ribarski brod »Dalmacija« i tako jedan drugog podržavajući gradili brodove. Vela navodi da je 1937. bilo dvadeset pet naših brodova, čija je vrijednost iznosila šezdeset tisuća funti. Brodovi su najčešće nosili naša narodna imena. Vela je opisao i način prodaje ribe. Ribari ulove ribu, jedanput tjedno dovezu je u luku i prodavaju trgovcima, ovi je prodavaju manjim prekupcima, a tek ovi potrošačima. Trgovci na veliko imali su ledenice i slali ribu u Australiju. Upravo ova činjenica ponukala je naše da osnuju svoju ribarsku zadrugu i Vela o tome piše: »Naši su se ljudi počeli baviti ribarstvom prije otprilike deset godina i gotovo odmah pošto su uvidjeli mogućnosti bavljenja tim poslom, jedan za drugim su se i prihvatili tog posla; tako da ih do sada ima mnogo u toj industriji. Gradivši čamce, potpisivali bi ugovore o ribarenju za jedno ili drugo tržište, i naravno, kako je konkurencija bila sve veća, tržišta su nametala nove odredbe i ograničenja u odnosu prema postojećem, tako da su ribari vrlo dugo radili za malu

zaradu. Prije otprilike dvije godine Mr. F. Vela sazvaio je sastanak svih naših ljudi iz ribarske industrije, na kojem je odlučeno da se osnuje udruženje ribara. Donijeta je odluka da me se pozove kako bi ja istu organizirao i postavio naše zahtjeve pred tržišta. To je bilo pomno učinjeno, ali vlasnici tržnica potcijenili su naš savez i odluku i malo su marili za naše predstavnike. Otvoreno su se hvalili kako nećemo moći biti dovoljno dugo složni da bi im nanijeli bilo kakvu štetu ili učinili sebi bilo kakvo dobro. U tome su pogriješili. Tek što smo vidjeli da nas se potcjenjuje, odlučili smo formirati vlastito tržište. Naručili smo veliku suvremenu hladnjaču, unajmili prostrane prostorije, oformili kompaniju s ograničenim jamstvom i sami se počeli baviti trgovinom. Otišao sam u Australiju i dogovorio se s tamošnjom tvrtkom da se bavi našim izvozom i od tada je naša firma jako napredovala. Posjedujemo ukupno 16 brodova koji rade za naše tržište, zapošljavajući 40 ribara, a mi smo zaposlili u našim radionicama i trgovinama 25 ljudi. Mi smo najveća ribarska tvrtka u Aucklandu i svi naši suradnici bili su naši ljudi.²²

U Aucklandu su postojala još tri manja ribarska udruženja, čiji su vlasnici bili naši zemljaci:

— »Waitemata Fisheries« sa pet čamaca, čiji je vlasnik Marin Devčić;

— »Pearl Fisheries« sa dva čamca, vlasnik M. Marinović;

— »Oceanic Fisheries«, sa jednim čamcem, vlasnik Juraković i Co.

Prije drugoga svjetskog rata naši ribari bili su vlasnici 70 posto brodova i četiri trgovine koje su činile tri petine trgovačkih poduzeća. Osim naših četiriju ribarskih zadruga, naši su ljudi imali u svojim rukama ribarnice, manji broj u centru grada, a više u predgrađima. Takvih je ribarnica u Aucklandu bilo 68, a u vlasništvu naših ljudi 54. Na cijelom Novom Zelandu bilo je 785 ribarnica od kojih je više od polovice bilo vlasništvo naših iseljenika.²³ Tržište je bilo podijeljeno na grupe, a svaka grupa ili nekoliko grupa ribara imali su svoje tržište na kojem su prodavali ribu.

²² Pismo F. Vele Iseljeničkom komesarijatu u Zagrebu od 14. travnja 1937, Iseljenički arhiv, ZMIN.

²³ »Napredak«, 21. lipnja 1947.

Bile su određene i minimalne cijene koje su bile često kršene.

Opis ribolova i pripremu ribe za prodaju zabilježio je list »Napredak«: »Rad počinje prije zore i radi se preko dana kao na natjecanju, tko će koga nadmašiti do večeri. Pozicije u ribolovu ovise o dobi godine, ali je najbolji uspjeh rano ujutro ili svršetkom dana. Zapas zauzimalje oblik sa tri kuta s konopima otprilike 1.400 metara duljine (prema dubini mora) na svakoj strani broda, među kojima je privezana mreža. Pošto dovrši zapas (prema predviđanju gdje se riba nalazi), oba konopa preko krmе broda vuku se na vinč s dva navijača (kapstona) koji su smješteni jedan na lijevoj, a drugi na desnoj strani palube. Pogon stroja upravlja vinčem kao i valjkom za vrijeme dotezanja tako da brod stoji mirno ili se kreće brzinom od pola do jedne milje na sat dok se konopi spoje, a mreža zatvori. Jedan zapas traje sat i 25 minuta, a poteže se prema morskoj struji radi boljeg uspjeha. Ulovljena riba svakog zapasa slaže se u ledenicu (stivu) koja se zatim posiplje raskomanim ledom, nakon čega se riba složi otprilike 20 centimetara debljine. Na taj način može se složiti do 2 metra debljine koja se može održati svježa kojih desetak dana, ovisno o vanjskoj temperaturi. Brodovi mogu voziti od 5 do 20 tona ribe, a njihova je dužina od 15 do 20 m. Snaga strojeva iznosi od 40 do 100 konjskih sila, a brzina od 7 do 9 milja na sat. (. . .) Teško je opisati u potankosti ovaj interesantan rad koji je danas dovoljno usavršen i cijena za ribare kao i trgovce ustanovljena. Može se kazati da su naši ribari umnogome usavršili ribolov svojim iskustvom i svojim izuzetnim radom unaprijedili ribarsku industriju, koja je danas jedna od najvećih industrija, osim poljoprivrede.«²⁴ Koliko je polet doživjelo ribarstvo naših iseljenika pokazuje i izvod iz izvještaja M. Crikvenca u kojem se kaže da nije došlo do restrikcije gradnje ribarskih brodića, sigurno bi cijelo ribarstvo Novog Zelanda bilo u rukama naših iseljenika. Radi velike spretnosti i poduzetnosti naših ribara, Englezi su nam onemogućili daljnje širenje. Kao i svi drugi zanati, tako je i ribarstvo potpalo pod Uniju, koja budno pazi na konkurenciju i na radno vrijeme. Time je zabranjena gradnja novih ribarskih brodića kao i do-

²⁴ »Napredak«, 1. ožujka 1947.

bivanje novih ribarskih koncesija. Usprkos ovim preventivnim mjerama sprečavanja širenja našega ribarstva u Novom Zelandu, naši su uspjeli zadržati stare pozicije.²⁵

Na Novom Zelandu je, između ostalog, razvijeno voćarstvo i povrtlarstvo. Možda bi bilo teško naći ijednu drugu zemlju u kojoj se više pazi na voćku nego u Novom Zelandu. Ako se igdje pojavi kakva bolest ili znak bolesti na voćki, odmah se zovu agronomi, koji se nalaze u svim voćarskim krajevima. Oni odmah savjetuju što valja poduzeti da se što prije izliječi i spriječi daljnja zaraza. Zato je u Novom Zelandu voće tako zdravo i uredno, pa se, osim podmirivanja domaćih potreba, svake godine u razne zemlje izvozi po nekoliko milijuna sanduka kvalitetnog voća, a naročito jabuka. Najveće uspjehe u voćarstvu naši su postigli na području Oratia, ali i na nekim drugim mjestima. Voćarstvo se veoma teško razvijalo i da se naši ljudi nisu uzajamno pomagali, rezultati njihova rada ne bi bili tako dobri. O tome u »Napretku« nalazimo zapisano kako je najprije trebalo naći novac za kupnju zemljišta, pa sagraditi kuću, očistiti i osušiti zemlju, opskrbiti se potrebnim oruđem i potpuno prirediti zemlju prije sadnje stabala. Plod se morao čekati najmanje pet godina. U međuvremenu je trebalo prehraniti obitelj. To je bio problem koji se mogao riješiti samo kooperacijom. Pojedinaac to nije mogao već je morao biti u zajednici. U slučaju dvojice ili više braće jedan bi odrađivao zemlju, ostali bi tražili drugi posao sve dok zemlja ne bi dala plodove. Kasnije bi se kooperacija raspala i radio je »svak u svojem miru«, iako bi se suradnja ponekad održala.²⁶

Novi Zeland je pretežno stočarska zemlja. Novozelelandska ovca slična je poznatoj australskoj merino-ovci, koja godišnje daje 5,23 kg vune, dakle, više nego igdje na svijetu. U zemlji se mnogo pazi na kvalitetu i na zdravlje stoke. Zbog toga se poduzimaju sve suvremene znanstvene zootehničke mjere, da bi stoka ostala kvalitetna, zdrava i dobra. Osim uzgoja dobrih ovaca, velika se pažnja posvećuje uzgoju goveda — naročito krava. Poznato je da novozelelandska krava pripada najboljoj vrsti krava na svijetu. U toj se zemlji uzgajaju i dobri konji. Velik broj naših ljudi

²⁵ Izvještaj M. Crikvenca, Iseljenički arhiv, ZMIN.

²⁶ »Napredak«, 1. veljače 1947.

pokupovao je farme naročito na sjeveru Novog Zelanda. Dugogodišnjim radom ekonomski su se osamostalili i podigli. Velik dio posjedovao je pašnjake, stoku i krave, jer je u Novom Zelandu industrija mliječnih proizvoda, osobito u vrijeme rata, bila u velikom usponu. U mnogim mjestima naši su postali najveći proizvođači mlijeka. I u nekim mjestima kao što je Ruakaka i Waiharara, posjedovali su najbolje komade zemlje oko glavnih putova. O tome je »Napredak« pisao: »Ovaj okrug, za kojeg je ministar poljoprivrede rekao da cijeli ne vrijedi sanduk ribe, jer je zemlja neplodna, naši su pretvorili u bogate pašnjake. Danas ih se uzima za primjer farmerstva.«²⁷

Naši ljudi ogledali su se i u ugostiteljstvu. Pionir u tome bio je Ivan Kurte, koji je još u vrijeme prvoga svjetskog rata imao restoran u New Plymouthu i bio poznat kao »kralj pržaća«. Naših ugostitelja bilo je u mnogim mjestima kao što su Wanganui, Stratford, Haera, Taumarānui, Te Kuiti. U središtu Aucklanda bilo je prije rata oko dvadeset naših ugostiteljskih radnji. Vlasnici tih radnji bili su naši ljudi u Wellingtonu, Hamiltonu, Taumarānu, Palmerston Northu i Napieru. O našim ugostiteljima »Napredak« je pisao da su znali ugoditi narodu. Na taj su način naši ljudi zarađivali dovoljno za život. Neki su imali izvrsno uređene restorane. U većim gradovima narod je zbog oskudnice stanova ovisio o ovim restoranima. Broj restorana mnogo se povećao za vrijeme rata kada je velik broj ljudi iz provincije stizao na rad u gradove. Naši ljudi su i tu vidjeli priliku te otvorili restauracije gdje god se za to moglo naći pogodno mjesto. Početni kapital pribavljali su pomazujući često jedan drugome.²⁸

Između dva rata u Novom Zelandu bila su dva naša industrijalca. Nikola Mandić imao je tvornicu konzervi. Godine 1936. osnovao je akcionarsko društvo s kapitalom od 20 tisuća funti, radi unapređivanja trgovine između Novog Zelanda i Jugoslavije. Luka Parun imao je tvornicu obuće i popularno je bio nazvan »novozelandski Bata«. U tvornici je radilo tri stotine radnika, a robu je prodavao u svojih pedeset dućana po svim važnijim mjestima Novog Zelanda.²⁹

²⁷ »Napredak«, 1. kolovoza 1947.

²⁸ »Napredak«, 29. ožujka 1947.

²⁹ Usp. »Politika«, Beograd, 28. srpnja 1936.

Govoreći o ekonomskom doprinosu naših iseljenika u Novom Zelandu, potrebno je istaknuti da je bitnu ulogu u njihovoj privrednoj orijentaciji imala odluka da trajno ostanu u svojoj novoj domovini. Nakon toga nije više bio najvažniji cilj što prije zaraditi što više novaca i vratiti se kući, već organizirati život, obitelj i naći zanimanje koje će im pružiti ekonomsku sigurnost i perspektivu. U tom kontekstu razumjet ćemo i njihove napore da putem raznih zanimanja steknu vlastitu sigurnost i ugled u novozelandskoj sredini.

DRUŠTVENO I POLITIČKO DJELOVANJE NAŠIH ISELJENIKA U RAZDOBLJU IZMEĐU DVA RATA

Društveno-politički rad naših iseljenika u Novom Zelandu između dva rata odvijao se samo u nekoliko središta, od kojih je Auckland imao najistaknutiju ulogu. U tom gradu osnovala je grupa tek pristiglih naših iseljenika, u prosincu 1925, »Jugoslavensko napredno društvo«, u znak protesta protiv političkih zbivanja u staroj domovini. Članovi društva osuđivali su srpsku dominaciju, ugnjetavanje Hrvatske, Vidovdanski ustav i apsolutnu vlast kralja Aleksandra. Budući da je društvo bilo isključivo političko i nije se bavilo socijalnim i kulturnim radom, prestalo je postojati nakon godinu dana.

Godine 1928. osniva se u Aucklandu »Jugoslavenska čitaonica«. Ali ova institucija također nije mogla zadovoljiti društvene potrebe naših iseljenika, pa je nakon duljih dogovora grupa iseljenika odlučila osnovati »Jugoslavenski klub«. Petnaest članova utemeljitelja osnovalo je 12. 8. 1930. spomenuti klub. Ubrzo je Klub imao trideset jednog člana. Cilj kluba bio je međusobno okupljanje naših ljudi, koji su bili otuđeni i politički razjedinjeni, pa je zato geslo kluba glasilo: »Sloga je moć«. O prvim danima rada Kluba M. Pavlinović je pisao: »Kroz samo dva mjeseca svog opstanka Klub je polučio neočekivane uspjehe. Svi su članovi jednodušni, požrtvovni i svjesni svoje dužnosti, ne u svađam i prepirkam očekujući pomoć od drugoga, već vlastitim radom i zrelo shvaćajući današnje prilike, prihvatili su načela i društvena i nacionalna, koja mogu dati zadovoljstvo svakom koji ih prihvati i prema njima djeluje.«¹

O tome kako se »Jugoslavenski klub« razvijao nalazimo podatke u listu »Jadranski dnevnik« u kojem piše da »Jugoslavenski klub« ima više od sto članova. Članovi

¹ »Pučka prosvjeta«, 1. siječnja 1931, str. 19.

Kluba bili su naši najugledniji ljudi u Aucklandu i okolici. Klub je imao svoj tamburaški i pjevački zbor, a i sportsku grupu. Na piknike bila su pozivana i druga društva engleske narodnosti. »Jugoslavenski klub« uživao je veliki ugled u gradu. U prostorijama kluba bila je čitaonica, opskrbljena knjigama i novinama iz domovine.²

Bilo je još mnogo pokušaja osnivanja naših klubova i društava. Tako je 1931. osnovano »Jugoslavensko dobrotvorno društvo«, koje se pri tome udružilo s »Jugoslavenskim klubom«. Nakon registracije jedan dio članova istupio je iz Društva i osnovao posebno »Jugoslavensko dobrotvorno društvo«. To će Društvo 1937. promijeniti ime u »Hrvatsko pripomoćno dobrotvorno društvo« i u svojim redovima okupiti najveći dio iseljenika u Novom Zelandu. O svrsi Društva čitamo u listu »Napredak«, da su još 1931. naši napredni radnici radi socijalnih i kulturnih potreba osnovali »Hrvatsko pripomoćno dobrotvorno društvo« (...). Od samog početka, kao dobrotvorna organizacija, Društvo se brinulo za naše bolesne iseljenike, naročito za one u umobolnim zavodima, a takvih je bio priličan broj. Nasuprot tome, pomagalo je svojim članovima kada je to bilo potrebno, što je nailazilo na veliko oduševljenje članstva. Društvo je u svojim redovima okupljalo i omladinu, rođenu u Novom Zelandu. Mladi članovi imali su posebne društvene prostorije, bavili su se glazbom, održavali predstave, zabave i slično.³ U društvu je djelovao hrvatski tamburaški zbor »Sloga«, i veoma aktivna »Ženska sekcija hrvatskog društva«.⁴ Ogranak Društva bio je i u Kaitiaiu.

U Aucklandu je bio osnovan i »Jugoslavenski prosvjetni radnički klub« koji je, na žalost, brzo prestao djelovati 1933.⁵ U Dargavilleu je djelovao »Jugoslavenski društveni

² »Jadranski dnevnik«, Split, 1. rujna 1934.

³ »Napredak«, 28. rujna 1939.

⁴ »Napredak«, 30. studenoga 1939.

⁵ Jugoslavenski konzul Totić obavijestio je novozelandske vlasti, da je »Jugoslavenski radnički prosvjetni klub« pod kontrolom komunista. Posljedica ove optužbe bila je optužba jednog od vodećih ljudi, Ivana Tomaševića, da je član Komunističke partije, pa mu je neko vrijeme bilo oduzeto novozelandsko državljanstvo, a prijetila mu je ekstradicija. U Taumaranu je manja skupina naših osnovala 1931. ogranak Hrvatske seljačke stranke. Ali i ove je Totić optužio »zbog nelojalne i nepatriotske agitacije protiv njegova veličanstva kralja Aleksandra i režima u Jugoslaviji.« (Trlin, n. d., str. 175.)

klub« osnovan 1933. i »Jugoslavensko prosvjetno društvo Zora«. U Wellingtonu je 1938. osnovan »Jugoslavenski klub« čija je bila zadaća da razvija socijalne i kulturne djelatnosti i da bude mjesto okupljanja naših ljudi. Prije osnivanja spomenutog kluba naši su se iseljenici okupljali u grčkom ili talijanskom klubu, dok se nije ukazala potreba za vlastitim klupskim prostorijama. Klub je raspolagao dvoranom za kuglanje, bilijarom, stolnim tenisom, dvoranom za kartanje i dr.

Naši iseljenici imali su i svoju crkvu sv. Ćirila i Metoda u Oratiau. U Te Kopuru bila je aktivna knjižara B. Tomića. U jednom novinskom isječku čitamo: »On ima velik izbor svakovrsnih naših knjiga — pripovijesti, romana, pjesama itd., uz veoma umjerenu cijenu. Gospodin Tomić posuđuje knjige (...) Mi znamo da braća u Novom Zelandu više od svih drugih naših iseljenika čitaju naše dobre knjige, pa im preporučamo da se za cijenik obrate na B. Tomić, Post. Office Te Kopuru, Auckland, N. Z.«⁶

Društveni život naših iseljenika između dva rata bio je u stalnom usponu, što se naročito vidjelo prigodom raznih zabava i sastanaka, a osobito na godišnjim plesovima i izletima na kojima je prosječno bilo po tisuću sudionika. Najatraktivnije točke na tim zabavama bile su narodni plesovi u narodnim nošnjama, sviranje tamburica i pjevanje naših pjesama. Taj dio zabave privlačio je i novozelandsku publiku i na taj način približavao našem domaćem stanovništvu. Pišući o ulozi iseljeničkih klubova, M. Pavlinović je naglasio kako su nas prije osnivanja naših klubova Englezi poznavali kao pojedince, dobre i poštene radnike, a nakon organiziranja našeg kulturnog i društvenog života, upoznali su nas i više, što je bila zasluga naših klubova. Na našim su zabavama, uz mnoge Novozelandsane, prisustvovali i njihovi ministri i zastupnici kao i načelnici gradova i drugih javnih ustanova. To je, dakako, našima podizalo ugled i donosilo moralnu i materijalnu korist.⁷ Pavlinović dalje govori kako je baš u to vrijeme, u kolovozu 1937. kraljevski namjesnik na prijedlog ministra pravde u Wellingtonu imenovao Marina Šimića, Miha Ravlića i Marina Jakića članovima »Comission of the Peace« za

⁶ »Napredak«, 30. studenoga 1939.

⁷ »Pučka prosvjeta«, 1. rujna 1928.

Novi Zeland. Ante Garelja iz Hendersona bio je također član te komisije. Marin Šimić vršio je dužnost predsjednika »Jugoslavenskog kluba« od 1935, a njegovu dužnost preuzeo je Miho Ravlić. Ante Garelja bio je potpredsjednik Kluba, a Marin Jakić član.

Godine 1939. Ministarstvo za socijalnu skrb — Iseljenički odsjek — uputilo je liječnika dra M. Crkvenca u Novi Zeland, kao iseljeničkog izaslanika, da pomogne organiziranje društveno-kulturnog života naših ljudi i uspostavljanje boljih veza s rodnim krajem. O problemima društvenog okupljanja iseljenika Crkvenac je pisao: »Ima među njima dosta samoukih, koji nam služe na ponos i takvi jači duhom ostali su vjerni sinovi svoje stare domovine. Makar je Novi Zeland najudaljenija zemlja u koju su pošli naši iseljenici i premda u posljednjih petnaest godina nije bilo velikog priljeva, ipak je većina naših iseljenika ostala vjerna uspomeni i sjećanju na staru domovinu. Kulturnih i socijalnih ustanova kao u Americi ovdje nema i prijeko je potrebno da se nešto takvo ovdje učini. Klubovi koji postoje vrlo su agilni, samo je šteta što među njima nema političke sloge. Ljudi su iz jednoga sela, a možda i žive pod istim krovom, a ovdje imaju razna politička naziranja. Mogu vam kazati samo ono što čujem, da do mog dolaska ti klubovi nisu imali nikakve međusobne kontakte. Da li su kroz mene ili kroz prilike nastale u Evropi našli neki kontakt, ne mogu ja osobno kazati, ali sam uvjeren da će se klubovi i ljudi uskoro naći na zajedničkom putu za dobro svoje, a na ponos naše domovine. Međutim, velikih nacionalnih pokreta kao npr. među našima u Americi, nije bilo. Ovdašnji naši iseljenici nijesu ni na takvom visokom kulturnom stepenu kao u našim drugim kolonijama, jer ih je kauri-smola dugi niz godina držala u neprohodnim i močvarnim krajevima Novog Zelanda. Sada kada su iseljenici počeli dolaziti u gradove i počeli se baviti građanskim zanatima i trgovinom, odmah se vidi da je i kulturni rad među njima porastao, što je najbolji znak osnivanje naših društava u većim mjestima našega ovdašnjeg naselja. Na žalost, ovdje gotovo nikada nismo imali naših intelektualaca, pa je sav rad ostao na samoukim ljudima, tako da je ono što su postigli svake hvale vrijedno. Pri pomisli što su u početku naši iseljenici ovdje radili, s kakvim teškoćama su se morali boriti, njihov rad moramo

još više cijeniti. U početku su naši ovamo dolazili da zaštede koju funtu, pa da se odmah vrate kući. Tako i nijesu iza sebe ostavili vidljivih tragova. Tek oni koji su se počeli stalno ovdje naseljavati i koji su svoje obitelji ovamo doveli, počeli su se kulturno i socijalno udruživati. To je krajnji čas, jer je mnogo druge generacije naših potpuno izgubljeno za našu naciju.«⁸

Uspješnom društvenom okupljanju naših ljudi u Novom Zelandu uvelike je pridonijela i njihova želja da prisustvuju vjerskim obredima na materinskom jeziku. Spomenuli smo da je među njima djelovao svećenik Zanna iz Tirola, a kasnije ga je naslijedio svećenik Zangel iz Njemačke. Međutim, naši su ljudi oduvijek željeli imati svoga svećenika. Zbog toga se oklandski biskup dr. Cleary obratio splitskom biskupu Bonefačiću s molbom da mu pošalje jednog svećenika. U travnju 1928. u Auckland je stigao svećenik Ivan Pavlinović i slijedeće nedjelje u crkvi sv. Patricka održao misu na staroslavenskom, a propovijed na hrvatskom jeziku. O oduševljenju naših ljudi jedan od prisutnih piše: »U stolnoj crkvi sv. Patrika prošle je nedjelje naš svećenik odslužio sv. misu u staroslavenskom jeziku, a propovijed izrekao u hrvatskom jeziku. Promislite, gos. uredniče, koje se je veselje uzbudilo u našoj duši kada smo čuli u sv. misi naš slavenski jezik. Oklandski je biskup dozvolio da se u ovoj tuđoj zemlji mi Slaveni služimo u crkvi slavenskim jezikom (. . .) U crkvi je bilo do sedamsto Jugoslavena (. . .) Sve naše kolonije čule su za taj veseli događaj, pa su ga oni iz Dargavillea odmah zamolili da dođe k njima i čita misu, što on rado čini svakih petnaest dana.«⁹

Neposredno nakon dolaska svećenika Pavlinovića osnovan je Centralni crkveni odbor u Aucklandu i manji odbori u drugim mjestima. Zatim je osnovana »Jugoslavenska katolička župa sv. Ćirila i Metoda« koja je obuhvaćala sve naše ljude u Novom Zelandu, na prostoru od preko 700 km. Nakon toga, kupljen je župni dvor i konačno je povedena akcija za izgradnju vlastite crkve. Budući da je u mjestu Oratia koncentracija naših ljudi bila najveća, više od tri stotine, odlučeno je da se tu sagradi

⁸ Iseljenički arhiv, ZMIN.

⁹ »Pučka prosvjeta«, 1. rujna 1930.

crkva. Oratia je u neposrednoj blizini Aucklanda, pa se očekivalo da će vjernici lako doći iz grada i prisustvovati obredima. Zemljište za crkvu dao je iseljenik Jelaš, a nakon toga povedena je akcija za skupljanje potrebnog novca. Konačno je crkva bila otvorena u svibnju 1930, a Pavlinović je o njoj napisao da nije katedrala, a ni crkva, nego skromna crkvice u koju može udobno stati do stopedeset vjernika. Gradnja crkve i unutrašnje potrepštine iznosile su šesto lira sterlinga.

Politički interes za zbivanja u rodnom kraju nije se prekidao kod naših ljudi ni poslije prvoga svjetskog rata. Vlada Kraljevine SHS postavila je Jurja Skansija svojim konzulom i na taj način odala mu priznanje za rodoljubni rad u vrijeme rata.

Na žalost, i u Novi Zeland brzo su stigle vijesti o nepovoljnom razvoju prilika u novostvorenoj državi, te o klasnom i nacionalnom izrabljivanju našeg naroda od novih vlastodržaca. Naši ljudi, nezadovoljni, počeli su reagirati jednako oštro kao i iseljenici širom svijeta. Tih godina došao je u Novi Zeland Ivan Tomašević, koji se mnogo zauzeo za organiziranje kulturno-prosvjetnog i političkog rada među iseljenicima. On će se često pojavljivati na vodećim mjestima u naprednim društvima naših ljudi. Na njegovu je inicijativu 1928. osnovana »Jugoslavenska čitaonica«. U prvo vrijeme u čitaonici su imali glavnu riječ napredni iseljenici, no ubrzo se stvorila opozicija. Zahvaljujući činjenici da su napredni iseljenici — radnici morali otići u unutrašnjost za poslom, konzervativci su preuzeli »Jugoslavensku čitaonicu« i kasnije, kako smo vidjeli, osnovali »Jugoslavenski klub«. Napredni dio iseljenika ubrzo se povukao iz Kluba i osnovao »Jugoslavensko prosvjetno dobrotvorno društvo«, koje je, kako smo već istakli, 1937. promijenilo ime u Hrvatsko i postalo dominantno u životu naših iseljenika. Tih se dana sjeća J. Alač i kaže kako je prvi sastanak za osnivanje Društva održan 25. prosinca 1930. i na tom je sastanku utemeljeno Društvo. »Na ovom sastanku bilo je ljudi s vrlo protivnim mišljenjima« — kaže Alač. Među prisutnima bili su J. Bakalić i braća Marin i Marko Šimić, koji su bili trgovci i reakcionari u svojim nazorima. Na drugoj strani bili su oni koji su zastupali ideje radničko-seljačkog pokreta, Stipe Alač, Ilija Mandić, Ivan Hrستیć, a kasnije su došli Marin Ivičević,

Ivan Tomašević i još neki drugi. Vrlo brzo došlo je do sukoba u Društvu i konačno do potpunog rascjepa. Rezultat je bio postojanje dviju organizacija »Jugoslavenskog kluba« i »Jugoslavenskog prosvjetnog i dobrotvornog društva«. Ovo posljednje težilo je, kako kaže Alač, sveslaven-skom jedinstvu i radničkom internacionalizmu i imalo je više od 250 aktivnih članova. Na skupštini 1937. Marin Ivičević bio je izabran za predsjednika, a Josip Alač za tajnika.

Alač nas izvještava i o aktivnostima »Jugoslavenskog kluba«, koji su vodili braća Šimići i koji je podržavao sve režime u Jugoslaviji i bio pod utjecajem svećenika M. Pavlinovića. Ali u tom klubu nije bilo više od trideset članova, i to s neravnopravnim statusom, jer oni iz okolice grada nisu mogli biti članovi uprave. »U tom Društvu u većini su bili trgovci i ekstremni jugoslavenski nacionalisti« — kaže Alač. Međutim, popularnost i utjecaj društava dolazila je osobito do izražaja prilikom raznih manifesta-cija. Tako je »Hrvatsko pripomoćno dobrotvorno društvo« organiziralo izlet parobrodom 26. siječnja 1937. i na tom izletu bilo je više od tisuću osoba. Istog je dana i »Jugo-slavenski klub« organizirao izlet, s jedva sto osoba, zajedno s engleskim prijateljima.

Važan događaj u životu naprednih iseljenika zbio se 29. prosinca 1937, kada je po ugledu na iseljenike u Australiji osnovan »Patronatski odbor« za skupljanje pomoći političkim kažnjenicima u Jugoslaviji. Govoreći o ulozi »Hrvatskog pripomoćnog dobrotvornog društva« J. Alač naglašava kako se mnogo živahnosti i rada osjetilo u prvim godinama osnutka Društva, kako su se razne novine i knjige na hrvatskom jeziku nabavljale i rasprodavale. Grupa aktivnijih članova češće se sastajala i raspravljala o raznim problemima i radu. Počeli su se stvarati kontakti s raznim organizacijama u zemlji, osobito s Radničkom strankom (Labour Party), pomagalo se svaki napredan rad i radničke zahtjeve. Zastupnici spomenute stranke redovito su bili pozivani da govore u Društvu. Dok je »Hrvatsko pripomoćno dobrotvorno društvo« nastojalo bar donekle da pomogne našem narodu kako bi se održao na valovima tuđine, »Jugoslavenski klub«, kaže Alač, slavio je fašističku diktaturu u domovini. Dalje Alač piše: »Oko godine 1928. došao je u Novi Zeland naš svećenik don

Milan Pavlinović, koji je pristao uz 'Jugoslavenski klub'. On je nastojao politizirati Klub, upotrebljavajući vjerski utjecaj, ali bez većeg uspjeha, jer je naš narod zapamtio tko ga je gnjavio i obezvrijedio u domovini i tko ga je silio da seli u tuđi svijet pod teškim uvjetima tražeći koranicu hljeba.« Alač naglašava kako je »Hrvatsko pripomoćno dobrotvorno društvo« neposredno nakon osnivanja uspostavilo veze s naprednim iseljenicima u Australiji i u suradnji s njima pomoglo osnovati list »Napredak« oko kojeg su se okupljali protufašistički orijentirani iseljenici. Društvo je također bilo uspostavilo kontakte s naprednim organizacijama u Sjevernoj i Južnoj Americi. »Naš narodni radnički pokret uspješno se razvijao i u ovoj našoj maloj naseobini u borbi protiv fašizma i diktature u staroj Jugoslaviji. Dok se sve to zbivalo među nama, rat je počeo razarati i ono malo demokracije što je postojala u Evropi i svijetu.«¹⁰

O borbi naših iseljenika u Novom Zelandu u sklopu radničkog pokreta, a protiv diktatorskih režima u staroj Jugoslaviji, i za svoja radnička prava u novoj domovini očuvalo se mnogo povijesnih izvora. List »Standard«, glasilo Radničke stranke, prenio je 11. srpnja članak iz londonskog »Daily Herald« pod naslovom *Jugoslavija zemlja terora i zvjerskog mučenja* u kojem je pisalo da su zločini Hitlerova fašizma amaterizam prema zločinima vlade Stojadinović-Korošec. Te vijesti izazvale su zgražanje među iseljenicima i jedna grupa iseljenika pokrenula je akciju za protestni zbor. Sva jugoslavenska društva bila su pozvana da sudjeluju na zboru. Ovome pozivu prvo se odazvalo »Hrvatsko pripomoćno dobrotvorno društvo«, a preko Društva su u ime sazivača upućeni pozivi »Jugoslavenskom klubu« i »Jugoslavenskom dobrotvornom društvu«. Spomenuta društva nisu ni odgovorila na poziv, pa je list »Napredak« to prokomentirao kako »se vidi koliko im je stalo do potlačene otadžbine, izmrcvarene braće, izmučenih otaca i gladnih u crno zavijenih majki i sestara. Oni se nisu htjeli odazvati i protestirati, bojeći se da se ne zamjere jugoslavenskom režimu i da ne izazovu ruganje Engleza.«¹¹ Zbor kojemu je prisustvovao velik broj naših iseljenika

¹⁰ J. Alač, *Kratki historijski skeč*, ZMIN.

¹¹ »Napredak«, 1. kolovoza 1939.

održan je 25. srpnja u Manchester Unity Hally. I. Radić je objasnio važnost zбора i razloge sazivanja, dok je Marin Ivičević u opširnom govoru oštro osudio teror i mučenja što ih provodi režim u Jugoslaviji i pri tome se »oštro oborio na ostala društva koja nisu došla da protestiraju, napominjući da ima čast protestirati u ime više stotina članova svoga društva u kojemu je sav svjesni hrvatski narod u Novom Zelandu.« List »Napredak« je objasnio da je Ivičević govorio Hrvatima, jer drugih iseljenika nema iz Jugoslavije u Novom Zelandu, već su to sami Hrvati iz Dalmacije i Hrvatskog primorja. Ivičević je još naglasio da će »Hrvatsko pripomoćno dobrotvorno društvo« uvijek stati na braniku svoje klase i svoga potlačenog naroda, boriti se za demokraciju i socijalnu pravdu cijelog svijeta.¹² Naši su ljudi svim snagama htjeli pomoći demokratizaciji prilika u staroj domovini, pa je tako s jednog zбора bila upućena ova rezolucija: »Mi Jugoslaveni u Novom Zelandu ostajemo lojalni demokraciji u kojoj živimo i želimo da Jugoslavija ide zajedno s ostalim demokracijama svijeta. Naša je želja da bratsko razumijevanje ima prevladati među našim narodom u domovini.«¹³

U Novom Zelandu 1939. vršene su velike pripreme za proslavu stote obljetnice stjecanja autonomije. Jugoslavenski konzul Totić htio je organizirati Jugoslavensku sekciju za proslavu spomenute obljetnice, i 9. travnja sazvaо je zbor iseljenika na kojemu je trebao biti utvrđen program. Totić je predložio kako bi »svi zajedno istupili na proslavi kao Jugoslaveni« i dodao kako neće ništa smetati tome što smo »mi svi Hrvati i dušom i srcem, ali smo članovi Jugoslavije«. Totićeva akcija doživjela je neuspjeh, a u »Napretku« je zapisano: »Drugi dio prisutnih, osobito radnici iseljenici nisu držali ni potrebitim, ni shodnim da istupaju pod vodstvom konzula. G. konzul ne zastupa ni jedan ni drugi dio našeg razdijeljenog iseljeničtva u Novom Zelandu, već jugoslavensku vladu.«¹⁴

Inicijativa da naši ljudi sudjeluju u proslavi stote obljetnice Novog Zelanda doživjela je kritiku i s drugog stajališta. Tako je jedan iseljenik pisao »Napretku« kako se pri raspravama o sudjelovanju na proslavi nije dovoljno raz-

¹² Isto.

¹³ »Napredak«, 15. svibnja 1939.

¹⁴ »Napredak«, 5. lipnja 1939.

mišljalo kakva će ta proslava biti i tko će je voditi. Tu nema narodnih organizacija kao npr. radničkih unija i sličnih ustanova. To je trebalo imati na umu, pa je čudno da mnogi napredni iseljenici i radnički elementi nisu to prije vidjeli i svoje rekli. »Napredak« je dalje upozoravao da bi naši iseljenici morali bolje upoznati stajalište Novozelanzana i njihovih demokratskih i radničkih organizacija i njihov odnos prema tom pitanju, a ne da se daju zavesti lijepim riječima i prijedlozima »viših krugova, veletrgovaca i malograđanskih elemenata«. ¹⁵

Naši napredni iseljenici dali su punu podršku Radničkoj stranci i reformama koje je vlada provodila. Međutim, onaj drugi dio govorio je kako je veoma slab i opasan socijalni ekstremizam vladajuće Radničke stranke. List »Napredak« oborio se na ovu tvrdnju, objašnjavajući kako napad na »socijalni ekstremizam znači napad na one socijalne reforme koje su u interesu najizrabljenijih narodnih slojeva, one reforme koje su u interesu bivših nezaposlenih radnika i onih koji ubuduće mogu biti nezaposleni. To je napad na one reforme koje kroz zakonodavstvo gledaju jednako ili bar približno jednako na bogate i siromašne«. ¹⁶

Borba naših iseljenika protiv reakcionarnih režima stare Jugoslavije s jedne strane i njihova nastojanja da se uspješno uključe u radnički pokret svoje nove domovine, zabrinula je neke reakcionarne pojedince među njima. Tako je M. Pavlinović u pismu Iseljeničkom komesarijatu u Zagreb 4. lipnja 1931. pisao: »Moj jugoslavenski nacionalni rad izazvao je među našima s jedne strane oporbu od komunisti i boljševika, koji vode najgadniju borbu protiv svemu što je vjersko i nacionalno, a osobito protiv kralja Aleksandra i današnje vlade. S druge strane pokazali su se 'radićevci' okupljeni oko 'Hrvatskog glasnika' iz Chicaga koji mi po novinama prijete i tvornim napadajima ako budem i dalje širio jugoslavenstvo i šiljao brzopjavne pozdrave njegovom veličanstvu Kralju Aleksandru. (...) U obje struje okupljen je dio naših, i to onaj dio koji ne želi dobra ni sebi ni svojoj domovini.« ¹⁷

Među ostalima, Pavlinovićev rad napao je S. Merčep koji je iz Aucklanda uputio pismo listu »Hrvatski glasnik«

¹⁵ »Napredak«, 21. rujna 1939.

¹⁶ »Napredak«, 19. prosinca 1938.

¹⁷ Iseljenički arhiv, ZMIN.

u Chicago. U pismu je pisalo: »Od kada sam Vam zadnji put pisao, osnovali su ovdašnji Jugoslaveni, a u ime hrvatskog naroda, jedan klub u gradu Aucklandu, na koji sam i ja bio pozvan, ali budući mi nijesu okolnosti dopuštale ostaviti moje mjesto, to sam pismeno razložio moje mišljenje i poslao isto na odbor sa željom, da se to pismo pročita pred cijelim narodom. Ja sam tu naveo kako bi bilo potrebno složiti hrvatski narod u jednu cjelinu, kako bi bilo lijepo kada bi svi bili složni, kako bi se trebala širiti bratska ljubav, jer ovako jaki i veliki mogli bismo mnogo više uraditi za dobrobit hrvatskoga naroda. Kako sam dočuo, moje pismo nije bilo uopće pročitano niti spomenuto, već sam nakon tog sastanka dobio pismo od našeg župnika don Milana Pavlinovića, koji mi je pisao kako je na skupštini bilo lijepo, kako se narod izmirio i ujedinio, kako se vikalo 'Živio kralj' i napokon, kako su odaslali brzojavnu čestitku srpskom kralju i generalu Živkoviću, a sve u ime hrvatskoga naroda. Ja sam odmah župniku odgovorio na njegovo pismo, a kopiju istog Vam prilažem, s molbom da ga objelodanite u našem objubljenom 'Hrvatskom glasniku'. Merčepovo pismo je glasilo: »Dragi don Milane! Vaše je pismo stiglo do mene, nazad malo vremena. Veseli me čuti da ste u dobrom zdravlju. Glede Vašega kluba javljate mi da ste imali dobar početak i sastanak, ali me ne veseli čuti gdje ste vikali 'Živio kralj!' i istome poslali čestitku. Ne mogu znati na čemu ste mu čestitali? Zar na njegovoj militarističkoj diktaturi? Zar na tlačenju nevinoga hrvatskog naroda? Zar na oduzimanju slobode? Zar na progonstvu naših najboljih hrvatskih vođa? Zar na sporazumu da Talijani tlače našu hrvatsku braću u Istri i po drugim hrvatskim gradovima? Ne, dragi moj! Vi niste imali moć ni dozvolu hrvatskog naroda u ovoj zemlji da to činite, nego ste htjeli samo dokazati diktaturi kako ste joj vjerni. Tako neka oni misle, da je i sav narod uz njih. Ja Vam pako tvrdim da ste na krivom putu, jer ogromna većina našega naroda mrzi ovu diktaturu, koja pod krinkom naše dobrostive majke oduzimalje naša hrvatska prava, koja nam neda slobodno misliti, koja drži narod u tmuni.«¹⁸

¹⁸ »Hrvatski glasnik«, Chicago, 7. veljače 1931.

Nezadovoljan stanjem među našim iseljenicima u Novom Zelandu, M. Pavlinović je u jednom pismu Odsjeku za zaštitu iseljenika u Beogradu zabrinuto pisao kako ga mnogo žalosti što su se mnogi naši radnici u Novom Zelandu javno izjasnili i agitirali za komunizam. Između ostalih, Pavlinović navodi da su glavne vođe komunista Marin Ivičević i Ante Tomašević. Dok se nije pojavila »hrvatska struja« u Novom Zelandu, Pavlinović kaže da je bio dobro ušutkao komuniste, ali kasnije, zbog političkih događaja u Jugoslaviji »združili su se komunisti zajedno s radićevcima u 'Hrvatsko prosvjetno dobrotvorno društvo' i svim mogućim sredstvima radili su i rade protiv napretka jugoslavenskih klubova. Komunističke novine na našem jeziku iz Amerike i privatna pisma iz Jugoslavije daju mnogo povoda da komunisti šire najsramotnije glasine o Jugoslaviji i upravi države među narodom. Koliki je broj komunista u Novom Zelandu među našima ne mogu točno kazati, ali jedna trećina postoji.«¹⁹

Koliko je režim u prijeratnoj Jugoslaviji bio zabrinut zbog djelovanja naprednih iseljenika u Novom Zelandu, vidi se iz pisanja lista »Novi iseljenik« u Zagrebu, koji je prenio vijest iz Aucklanda kako je tamošnja vlada počela s progonima onih naših iseljenika koji su sudjelovali u komunističkim akcijama, protivno savjetima naših državnih predstavnika i Jugoslavenskog kluba. »Mnogi su se izložili, pa ih nitko s naše strane nije mogao zaštititi.« »Novi iseljenik« naglašava kako je, donoseći ovu vijest, potrebno istaknuti da je za naše iseljenike vrlo štetno što se miješaju u politička pitanja zemalja u kojima žive, pa je u njihovom interesu važno da im se svugdje savjetuje, da se klone svih političkih agitacija, jer time nanašaju sebi velike štete i neugodnosti. Neka naši iseljenici, savjetuje im list, apstiniraju od svakog rada protiv poretka dotične zemlje, od svakog sudjelovanja u strankama odnosnih zemalja, a kojima je cilj rušenje poretka u državi.²⁰

Iseljenički izaslanik u Aucklandu M. Crkvenac uputio je u veljači 1940. pismo Iseljeničkom komesarijatu u kojem ga je želio informirati o nacionalnim i klasnim trzavicama među iseljenicima. Crkvenac piše da u Aucklandu

¹⁹ Iseljenički arhiv, ZMIN.

²⁰ »Novi iseljenik«, Zagreb, 11. kolovoza 1934.

postoje dva društva, i to »Jugoslavenski klub« i »Hrvatsko dobrotvorno društvo«. Prije njegova dolaska vladala je između ta dva društva velika mržnja. »Jugoslavenski klub« nije ništa dozvoljavao što bi se činilo u ime hrvatske propagande i svi su bili začudjeni što je on kao državni predstavnik zalazio i u »Hrvatsko dobrotvorno društvo« »da diže svijest Hrvata«. Crkvenac kaže da je on ipak izvanredno uspio, jer prije njega »u Jugoslavenskom klubu nije postojala riječ Hrvat«. Nasuprot tome uspio je zainteresirati članove »Hrvatskog dobrotvornog društva« da gledaju »u Jugoslaviji najboljeg jamca i zaštitnika hrvatskog naroda«. Ali je Crkvenac ipak priznao da je uprava »Hrvatskog dobrotvornog društva« na žalost ljevičarska od čega se opet »Jugoslavenski klub« sasama ograđuje, »pa koliko mi je uspjelo riješiti naše nacionalno pitanje dvojim da će mi uspjeti riješiti shvaćanja socijalnog naziranja na svijet i poredak. Naravno, svi moji patriotski govori i predavanja rado su od svih svjesnih Hrvata slušani. Neki članovi 'Jugoslavenskog kluba' bi željeli da se ime Hrvat uopće ne spominje. To mi motiviraju, da se njih ništa ne tiče domaća borba, a ovdje, da će ta moja nastojanja ljevičari koji su svi okupljeni u 'Hrvatskom dobrotvornom društvu' iskoristiti u svoje svrhe. Ja sam se od toga potpuno ogradio.«²¹

Sigurno da M. Crkvenac, koji je bio aktivan u Hrvatskoj seljačkoj stranci, a u Novi Zeland je došao kao službenik jugoslavenske vlade, nije mogao razumjeti smisao nacionalnih i socijalnih sukoba i netrpeljivosti među našima u toj zemlji. Uspješnu analizu tog pitanja učinio je Ivan Kosović, urednik »Napretka« u Sydneyju i jedan od najaktivnijih ljudi ne samo u radničkom pokretu naših iseljenika, nego u radničkom pokretu Australije uopće. On je spomenutu seriju članaka o našim iseljenicima u Novom Zelandu započeo upravo s tom analizom pod naslovom *Jedan paradoks*. Kosović najprije konstatira činjenicu da su iseljenici iz Jugoslavije u Novom Zelandu isključivo Hrvati. Ali daleko od toga da oni koji se zovu i osjećaju Hrvatima razumiju što to zapravo znači. Uz ove ima ne mali broj onih koji, iako su po svojoj nacionalnoj pripadnosti Hrvati, odbijaju to ime i tako izazivaju među iseljenicima političke svade, prihvaćajući jugoslavenstvo nasuprot hrvatstvu. To

²¹ Iseljenički arhiv, ZMIN.

nije jedini ni bitni uzrok sukoba među našim iseljenicima u Novom Zelandu, već ta podjela ima i svoje druge razloge socijalne naravi. Postojanje »Jugoslavenskog kluba« i »Hrvatskog dobrotvornog pripomoćnog društva« u Aucklandu, prema Kosoviću, jest »razdioba socijalne naravi, s političkom formom i posljedicama«. Ta socijalna podjela stvara probleme, jer mnogi još stoje uz »jugoslavenstvo« i time na političkim pitanjima uz reakciju i konzervativizam. Ali ipak, kada je riječ o našima u Novom Zelandu, stvari treba, kako kaže Kosović, raščlaniti. Oni koji su uz »jugoslavenstvo« u Novom Zelandu mogu se podijeliti na dvije skupine: jednu skupinu čine malo bolji trgovci, koji sebe smatraju nešto višim i koji se ne žele miješati s ne tako dobro stojećim našim iseljenicima, bilo da su oni obični najamni radnici, farmeri ili siromašni trgovci. Da bi očuvali svoj staleški položaj, oni ne mogu naći bolju političku formu nego »jugoslavenstvo«. Ovi, kao i druga skupina koja stoji uz njih, a koja nije njihova staleškog položaja, tj. nije tako bogata, žive u prijeratnim i ratnim godinama idealnog jugoslavenstva, u njima živi mržnja protiv austrougarskog ugnjetavanja koje se je imalo riješiti slobodnom, ujedinjenom Jugoslavijom. Ali oni ne slijede vrijeme, oni ne znaju da se nekad »idealno jugoslavenstvo« pretvorilo u strašnog ugnjetača, izrabljivača i krajnju političku represiju nad čitavim hrvatskim, slovenskim i makedonskim narodom, nad radnicima i seljacima Srbije. Takvo »jugoslavenstvo« ne samo što ne dovodi do sporazuma između tih naroda, već onemogućuje njihovu demokraciju, napredak i blagostanje, postavlja sve narode Jugoslavije u kobnu opasnost. »Jugoslavenstvo«, kako kaže Kosović, jest dobra krava muzara za šaćicu najvećih srpskih reakcionarnih bogataša, koji bacaju mrvice sa svog stola reakcionarima i bogatašima, hrvatskim i slovenskim.

I kad se hrvatski narod bori za svoju slobodu, kad se bori pod hrvatskim imenom, on to ne čini ni iz sporta, ni iz inata, već da razbije reakcionarne, ugnjetačke i izrabljivačke okove šaćice vlastodržaca u Beogradu i omogućí svoj slobodni razvoj, demokraciju, da zajedno sa srpskim, slovenskim i drugim narodima očuva svoju nezavisnost. Zbog toga je, kaže Kosović, hrvatsko narodno pitanje u biti demokratsko pitanje, a »jugoslavenstvo« maska za vladavinu nekolicine. Zato se hrvatski iseljenici ne smiju

stidjeti svoga imena, već ga moraju isticati i na taj način pomagati političku borbu koja se vodi pod hrvatskim imenom. No to nije borba koju vodi Pavelić. Od te se borbe hrvatski narod mora ograditi, jer »ti domobrani i fašisti danas su u osnovi suradnici beogradskih fašista i reakcionarnih vlastodržaca«. Drugi paradoks, upozorava Kosović, javlja se u tome da »Jugoslavenski klub« u Aucklandu stoji uz politiku »jugoslavenstva«, koja danas nije ništa drugo već politika fašizma, politika izdaje naroda Jugoslavije, a s druge strane velik broj njegova članstva pristaše su vlade Radničke stranke u Novom Zelandu, a neki čak dugogodišnji članovi Radničke stranke. Ja ih cijenim kao pristaše Radničke stranke, ističe Kosović, kao članove te napredne stranke koja je toliko učinila za dobrobit Novog Zelanda. Oni su takvi jer vide pred sobom, živim očima, što je zlo a što dobro, ali neka tako gledaju i na Jugoslaviju i na odnose među našim iseljenicima u Novom Zelandu. Biti dobar pristaša Radničke stranke znači podupirati demokratsku opoziciju u Jugoslaviji, podupirati borbu hrvatskog naroda i raditi na demokratskom i naprednom jedinstvu i slozi našeg naroda.²²

Sve veće angažiranje naših iseljenika u radničkom pokretu Novog Zelanda, zatim nezadovoljstvo s nacionalnim i klasnim ugnjetavanjem u prijeratnoj Jugoslaviji pridonosili su tome da su iseljenike počela sve više zanimati svakodnevna zbivanja u njihovoj novoj domovini, pa se na taj način ubrzavao proces njihove asimilacije. A. Trlin o tome piše: »A poslije prvoga svjetskog rata, velika udaljenost od domovine, izbljeđivanje uspomena i veza tijekom vremena, nastajanje Jugoslavije bremenite nacionalnim sukobom, kao i neublaženo siromaštvo Dalmacije, potaknuli su mnoge Dalmatince da se odluče za stalno boravak na Novom Zelandu.«²³ Trlin navodi kako se u razdoblju od 1920. do 1940. vratilo samo 20 posto od ukupnog broja iseljenika koji su se namjeravali stalno naseliti u starom kraju. Trlin je napravio još jednu usporedbu za razdoblje poslije 1940. do najnovijeg vremena, kad ih se vratilo 10 posto od ukupnog broja onih koji su se namjeravali

²² »Napredak«, 14. kolovoza 1939.

²³ Trlin, *Jugoslaveni u Novom Zelandu*, Zbornik ... str. 445, ZMIN.

trajno vratiti. U prilog trajnom ostajanju u Novom Zelandu išao je i povećan broj ženskih osoba koje su poslije 1920. stizale kao supruge, zaručnice i mladenke, da bi stvorile obitelji i na taj način osigurale stabilnost jugoslaven-skog naseljavanja na Novom Zelandu. Dok je 1901. od 100 naših iseljenika bio 91 muškarac i 9 žena, 1936. bio je 81 muškarac i 19 žena, a 1971. — 62 muškarca i 38 žena.²⁴

Procesu asimilacije pogodovala je i novozelandska imigracijska politika. Izglasavanje Immigration Restriction Amendment Acta (Amandmana Zakona o restrikciji imigracije) 1920, prema kojem su osobe koje nisu bile britanskog porijekla morale najprije dobiti dozvolu ulaska, značilo je prvi korak u ozbiljnijoj kontroli useljavanja. Pod pretpostavkom da su dobra zdravlja, pismeni i čestitog karaktera, za naše je iseljenike sistem ulaznih dozvola zapravo bio formalnost. No 1926. stanje se potpuno izmijenilo, kada je uslijed negodovanja javnosti zbog priljeva Jugoslavena tijekom 1924. i 1925. došlo do revizije imigracijske politike. Doseljenici iz južne Evrope, a osobito Jugoslaveni, postali su »persone non grate«. Vlada je 18. siječnja 1926. donijela odluku da se Jugoslavenima dopušta ulazak samo do broja 3.500, a nakon toga dozvoljen je ulaz samo ženama, zaručnicama i maloljetnoj djeci useljenika sa stalnim boravkom. Vlada je znala da Jugoslaveni stvaraju vlastita naselja i da se teško asimiliraju sa stanovništvom Novog Zelanda, pa ih je zbog toga smatrala nepoželjnim imigrantima. Zbog toga je W. T. Roy primijetio: »Skoro bi se moglo kazati da je Novi Zeland vršio ne samo 'bijelu' nego 'bijelu politiku' u prilog Britanaca.«²⁵ S ovom tvrdnjom suglasna je i izjava ministra za useljavanje koji je izjavio: »Što su veće i očitije razlike između imigranata i prosječnog Novozelanda, to je dulje i teže razdoblje asimilacije, a jača je i tendencija imigranata da se odvoje u male kolonije koje su same sebi dovoljne i koje su otporne prema procesima asimilacije.«²⁶

Iako su zakonski propisi zabranili useljavanje, naši su ljudi ipak izigravali te propise i zaobilaznim putem uspije-

²⁴ Isto.

²⁵ *The International Migration Review*, New York, vol. I, No. 3, 1966, str. 38.

²⁶ Trlin, n. d., str. 456.

vali doći na Novi Zeland. Tako je konzul Skansi, koji je uživao povjerenje novozelandske vlade, dovodio naše ljude kao turiste. Turisti su po zakonu imali pravo boravka u zemlji samo šest mjeseci i morali su platiti garanciju od 10 funti. Oni koji u toku šest mjeseci ne bi izišli iz zemlje, gubili bi tih 10 funti. Na taj način Skansi je jedno vrijeme organizirao dolazak po dvadeset do trideset naših ljudi mjesečno.²⁷ Tako se zapravo velik broj naših doselio na Novi Zeland. Prema podacima lista »Sloga« iz luke Gruž je 20. veljače 1926. otputovalo u Novi Zeland 176 naših ljudi.²⁸ Ilegalno doseljavanje odvijalo se gotovo sve do drugoga svjetskog rata. M. Crkvenac u izvještaju 1939. navodi kako je zabrana useljavanja još uvijek aktualna, pa mora tražiti način da se i pored toga doseli što veći broj naših. Službenim putem to nije lako, jer je radnička vlada branila dolazak radnoj snazi, da bi se mogao održati životni standard domaćih radnika.²⁹ Crkvenac je inače bio ogorčen na restriktivne imigracijske mjere novozelandske vlade, pa je reagirao: »Naše je useljavanje u ovu koloniju već dulje vrijeme zabranjeno, pa ako ne bude novoga priljeva, stara generacija iseljenika će izumrijeti, druga generacija već ionako slabo govori materinski jezik, a na žalost, ima ih dosta koji i ne poznaju naš jezik. Novozelandska vlada želi da se iseljenici što prije asimiliraju, pa da tako stvore novozelandsku naciju. Mene ovdje čeka velika zadaća. Kao prvo, da što više združim naše iseljenike, da poradim na priljevu naše imigracije jer će tako najbolje biti moguće očuvati našu naciju od potpune asimilacije.«³⁰

Useljavanje je bilo dozvoljeno samo ženskim osobama. U Novi Zeland stizalo je godišnje oko 150 žena i to su najčešće bile žene s djecom tamošnjih iseljenika i djevojke koje su dolazile radi sklapanja brakova. Međutim, i u ovom posljednjem slučaju došlo je do restrikcije, jer je Customs Department u Wellingtonu uskratio dozvolu dolaska našim djevojkama radi udaje. Prema postojećoj konvenciji to je bila protuzakonita mjera Customs Departmen-

²⁷ »Hrvatska riječ«, Dubrovnik, 1926, br. 15.

²⁸ »Sloga«, 1926, br. 4.

²⁹ Izvještaj M. Crkvenca Ministarstvu socijalne politike i narodnog zdravlja, Otek za zaštitu iseljenika, Iseljenički arhiv ZMIN.

³⁰ Isto.

ta. Međutim, ova odluka bila je motivirana time što su se naši nedozvoljeno koristili tom povlasticom, jer se djevojke nakon dolaska nisu udavale za određene muškarce, Customs Department je imao garanciju od 100 funti za svaku djevojku. Tim ju je novcem mogao vratiti, ako se za mjesec dana ne bi udala. To se nije često događalo, jer bi se djevojke ipak s vremenom udale, makar i za drugoga. To pak nisu odobravale vlasti, jer su smatrale da je time prekršena izjava, koja je dana pred našim sudom i tamo dostavljena.³¹

Govoreći općenito o novozelandskoj imigracionoj politici, Crkvenac je s nezadovoljstvom konstatirao kako se uvjerio da nam novozelandske vlasti nisu naklonjene. Naši su ljudi činili najveću stranu naseobinu, koja se u mnogočemu isticala pred drugima. Ali naši su se teško asimilirali, a to tamošnje vlasti nisu rado gledale. Osim toga, Novozelandčani nisu voljeli Slavene i u štampi nikada nisu spominjali da bi im trebalo dozvoliti da nasele zemlju. To je trebalo dozvoliti narodima teutonske i nordijske rase. Crkvenac kaže kako je u više navrata čuo da nam Novozelandčani predbacuju simpatije prema Rusiji i tamošnjem sistemu. Ogorčeno je konstatirao da izgleda da smo mi dobri bili samo onda kada je valjalo krčiti šume i sušiti močvare. Naši iseljenici to sve dobro znaju i velik postotak neće se nikada odreći svoje narodnosti što, dakako, i javno izjavljuju. Na kraju Crkvenac kaže kako nacionalni rad u društvima i klubovima nije ometan i da je iz dana u dan sve veći, a time raste i nacionalni duh iseljenika.³²

Izgleda da je Crkvenac bio suviše skeptičan u odnosu prema položaju naših ljudi među Novozelandčanima. J. Reed u svojoj knjizi citira poznatog bankara iz Dargavillea, koji je o našima rekao: »U našem se okrugu nalazi velika kolonija Dalmatinaca, koje smatram najugodnijim i najuspješnijim doseljenicima u ovom kraju, i moralo bi ih se ohrabriti da još više iznesu na vidjelo osobine svojih rođaka. Ti su ljudi došli u tuđu zemlju, ne poznavajući engleski jezik, bez novca ili prijatelja; nisu uživali povjerenje vladinih organa, banaka, ostalih financijskih institucija ili burzovnih zastupnika koji bi ih financijski podupirali ili

³¹ Isto.

³² Isto.

pomagali u trgovini, industriji, ili bilo kojem njihovom pot-
hvatu, kao što su to činili naši prvi doseljenici. Međutim,
ti Jugoslaveni su svojim prirođenim štedljivim gospodar-
stvom svojstvenim njihovoj rasi, teškim radom i ekonomic-
nošću, premostili sve te barijere (prepreke) i ostale brojne
teškoće. Dokazali su se kao najuspješniji u bilo kojem pot-
hvatu u koji bi se upustili. Oni su čestiti građani, poštuju
zakon, vole svoje domove i dobri su skrbnici svojih obitelji.
Mnogi od tih doseljenika klijenti su moje banke i ja gov-
orim o njihovim sposobnostima i poslovima iz praktičnog
iskustva. Predlažem da se utječe na našu vladu da dopusti
i još više potiče dolazak i naseljavanje tih ljudi na Novi
Zeland. Rezolucija s tim u vezi usvojena na sastanku od-
mah je odobrena, podržana od trgovinskih komora širom
Novog Zelanda i iste je godine dana na uvid vladi. Da nije
bilo strogih ograničenja useljavanja, koje je donijela vlada
1920, zbog kontrole priljeva Dalmatinaca na polja kauri-
smole na sjeveru, danas bismo u Novom Zelandu imali
mnogo veću i napredniju jugoslavensku koloniju.«³³

Ipak je Crkvenac dobro opazio neke činjenice koje su
jasno upozoravale na neosporno djelovanje asimilacije na
naše ljude. On spominje kako ima takvih koji se neće
družiti s našim narodom, čija djeca ne uče hrvatski jezik
i potpuno se otuđuju. Društva naših iseljenika imala su
važnu ulogu u čuvanju nacionalne svijesti, ali posljedica
političke podijeljenosti među njima uzrokovala je skrom-
nije rezultate. Crkvenac upozorava i na asimilaciju druge
generacije, navodeći svoje iskustvo pri obilaženju raznih
ustanova. U jednom koledžu gdje je bilo šesnaest naših
pitomaca, samo je jedan slabo razumio hrvatski. Drugih
petnaest nije znalo ni riječi. U povodu toga Crkvenac je
napisao: »Bolna srca sam ostavio inače ove vesele mladiće,
koji su se upravo vježbali za sportska natjecanja. Utjeha
mi je bila što sam čuo od nastavnika da su daroviti mladići
i da su daleko iznad prosječnosti ostalih mladića u intelektu
i znanju. To sam isto imao prilike vidjeti i čuti u mnogim
drugim školama.«³⁴

I pored toga što su objektivni činioци o kojima smo
govorili utjecali na integraciju, adaptaciju, pa i na asimila-

³³ Reed, n. d., 162.

³⁴ Crkvenac, isto.

ciju naših, ipak sa sigurnošću možemo ustvrditi da su naši iseljenici u godinama prije drugoga svjetskog rata još uvijek živo čuvali svoju nacionalnu svijest i ljubav za svoj rodni kraj. To će najbolje pokazati njihovo rodoljubno držanje i rad za vrijeme drugoga svjetskog rata.

NAŠI ISELJENICI U NOVOM ZELANDU ZA
VRIJEME DRUGOGA SVJETSKOG RATA I
NJIHOV DOPRINOS
NARODNOOSLOBODILAČKOJ BORBI
NARODA JUGOSLAVIJE

Početak drugoga svjetskog rata izazvao je, što je i razumljivo, uznemirenost novozelandske javnosti. Mnoge rasprave vođene su s namjerom da se odredi karakter rata i položaj Novog Zelanda u ratnim zbivanjima. U širokom pokretu sudjelovale su ličnosti iz Radničke stranke, Unije, građanskih organizacija i dr. Za 26. studenog 1939. bila je zakazana konferencija na kojoj je trebalo raspravljati o miru i slobodi. Konferenciju su sazvali: osmorica funkcionara iz Unije, sedmorica iz Radničke stranke, šestorica pripadnika progresivnih organizacija i jedan komunist. Sazivači su uputili manifest u kojem su tražili da se započne s raspravama o pitanjima rata, kako bi se moglo što bolje informirati one čija je sloboda u pitanju. Po mišljenju sazivača bilo je potrebno objasniti političko stanje i predložiti odgovarajuću akciju. U manifestu se tvrdilo kako su nacionalni ratovi nekad unapređivali slobodu, međutim, ovaj rat predstavlja opasnost, osobito za teško stečenu slobodu radnika, koju valja čuvati krajnjom oprežnošću, jedinstvom akcije. Za rat je odgovoran Hitlerov fašizam, ali i vlada Velike Britanije i Francuske koje su se cijelo vrijeme ponašale oportunistički. Takvo je mišljenje zastupala i napredna novozelandska štampa. Tako je »Grey River Argus« 7. rujna 1939. u uvodniku o ratu pisao kako je politika smirivanja fašističkih diktatora sasvim sigurno morala dovesti do rata. »Svatko je, osim profašista u krugovima britanske vladajuće klase, znao da će politika popuštanja fašistima jednom morati završiti.« U uvodniku se dalje kritizira indolentno držanje za vrijeme rata u Španjolskoj i kapitulantska politika u vrijeme Čehoslovačke krize. »Radnici znaju da se fašističkim napadom mora svršiti i zausta-

viti ga ako se hoće obraniti demokraciju, i ovo malo civilizacije što je još ostalo da se sačuva ako čovječanstvo hoće da se unaprijedi nešto više nego što je klasna mržnja, nacionalne razlike i periodično ubijanje.«¹

Naši iseljenici, koji su se okupljali oko »Hrvatskog primočnog dobrotvornog društva« i koji su bili aktivni u radničkom pokretu, a to je bio najveći broj naših ljudi, dijelili su mišljenje demokratske javnosti Novog Zelanda. U to vrijeme oni su veoma često sa svojih skupština upućivali protestne rezolucije vladi u Jugoslaviji i zahtijevali od nje da pruži otpor fašizmu.

Početak ratnih zbivanja odrazio se, što je i razumljivo, na položaj naših ljudi. Nakon ulaska Novog Zelanda u rat, naše iseljeničtvo se prilagodilo novonastalim prilikama, pa uglavnom većih promjena u poslovnom životu naših ljudi nije bilo. Ipak, svi koji nisu imali novozelandsko državljanstvo morali su se registrirati. Tom registracijom bilo je ograničeno kretanje. Svatko se morao javiti vlastima pri najmanjoj promjeni boravka. Naši su poštovali tu odredbu i samo su dvojica bila uvjetno kažnjeni radi prekršaja. Osim toga, mnogo je naših bilo otpušteno s javnih radova i smješteno kod farmera za pripomoć. U početku je nekoliko puta štampa napala Dalmatince s motivacijom da kao stranci zauzimaju dobre pozicije Engleza koji polaze u rat. Naši su odmah na to odgovorili i putem štampe dana im je puna satisfakcija. Da ne bude ni u čemu prigovora, »Jugoslavenski klub«, čiji su članovi većinom bili poduzetnici i trgovci, počeo je po uzoru na druge organizacije skupljati za Crveni križ i tzv. patriotski fond, što je izazvalo dobar dojam u štampi i u vodećim krugovima dok je »Hrvatsko pripomoćno dobrotvorno društvo«, naprotiv, u početku malo učinilo u tom pogledu.

Premda je provedena opća vojna registracija, od naših nitko nije bio pozvan, pa ni oni naturalizirani, već samo njihova djeca rođena u Novom Zelandu. U provinciji su u nekoliko navrata neke naše radnje bile napadnute, jer su nas zamijenili s Talijanima. Međutim, to je ubrzo sve bilo izgladeno i većina naših ljudi uživala je povjerenje. List »Napredak«, koji je izlazio u Sydneyju, a dolazio je u dvjesto primjeraka u Novi Zeland, bio je zabranjen radi su-

¹ »Napredak«, listopada 1939.

više ljevičarskog smjera, pa je bio sumnjiv vlastima. Položaj naših ljudi na samom početku rata bio je ukratko ovakav:

- najveći dio naših ljudi zadržao je svoja zaposlenja;
- nisu bili premješteni u ratnu industriju;
- nitko nije tražio da se vrati kući;
- nitko nije otpušten s posla ni deportiran;
- u englesku vojsku stupio je malen broj naših, oko petnaest, većinom mladići druge generacije;
- nije bilo potrebno ništa poduzimati radi zaštite naših iseljenika.²

Odmah poslije napada Hitlerove Njemačke na Sovjetski Savez, »Hrvatsko pripomoćno dobrotvorno društvo« stupilo je u akciju i pozvalo svoje članove na sastanak 14. rujna 1941, na kojem je bio osnovan »Slavonic Council Aims« za pomoć Sovjetskom Savezu. Neki članovi društva počeli su redovito davati dio svojih zarada na ime pomoći, i tu je svotu »Slavonic Council« u dva navrata poslao preko sovjetskog ambasadora u Londonu u Kijev za izgradnju bolnice. Tih prvih ratnih dana sjeća se Ante Marinović i kaže kako je napad Njemačke na Rusiju rasplamsao želju među jugoslavenskim iseljenicima da konsolidiraju svoje redove, kako bi što više mogli pridonijeti borbi protiv fašizma. Marinović kaže da iseljenička društva nisu mogla udovoljiti toj potrebi, pa je upravo radi toga osnovan »Slavonic Council«.

»Slavonic Council« je radio u dogovoru s jugoslavenskim i čehoslovačkim konzulatom. Zadatak mu je bio unapređivanje razumijevanja i suradnje među Slavenima nastanjenim u Novom Zelandu. Razvijao je i suradnju sa slavenskim organizacijama izvan zemlje, čiji su svrha i ciljevi bili borba protiv neprijatelja Slavena. »Slavonic Council« morao je pomagati i borbu za slobodu slavenskih naroda i njihovih vlada, ako su ove bile lojalne svome narodu i nisu izvršile izdaju. Također je morao pomagati Saveznike i iskazati punu lojalnost Novom Zelandu. To je ostvarivao štampanjem publikacija, apela, letaka i drugih materijala pomoću kojih se afirmirala slavenska kultura i nacionalni ciljevi. »Slavonic Council« je štampao bilten *The United Front — Slavensko jedinstvo*. U samom biltenu o njegovoj

² Pismo iseljeničkom odsjeku Banovine Hrvatske, 12. rujna 1940. Iseljenički arhiv ZMIN.

svrsi je zapisano da brani interese Slavena u Novom Zelandu. U biltenu piše da je međunarodna situacija postala sve više komplicirana i rat može trajati dulje nego što se misli. Zbog toga će Slavenima trebati branilaca i propagande više nego prije. Ne vrijedi samo govoriti o politici, tražiti slavenska prava i upozoravati na potrebu potpunog sporazuma Saveznika s Rusima na našem jeziku, jer Britanci i Amerikanci to ne razumiju. Oni također ne razumiju ni iseljeničke rezolucije i aktivnosti u iseljeničkim društvima. Zato treba izdavati novine »The United Front« za narodnu propagandu da se pokaže Novozelancima što herojski slavenski borci čine, kako naši ljudi u domovini stradaju i što se želi i traži od Saveznika. Novine će zagovarati jedinstvo i slogu slavenskih naroda. Rodoljubna je dužnost svih Slavena da pomažu svoju borbenu braću.

U toku 1942. nekoliko je tisuća brojeva novina »The United Front« podijeljeno ministrima, parlamentarcima, profesorima, predavačima, svim uredništvima, čitaonicama, gradskim načelnicima i dr. Iseljenicima je bio upućen apel da dijele novine uvažanim Novozelancima širom zemlje, jer, pisalo je u listu, »može doći vrijeme kad bi mogli trebati te ljude koji će znati tko su Slaveni, koji će znati naš slavenski ratni doprinos i koji će razumjeti naše ciljeve. Mnogi Novozelanci još ne poznaju Slavene. Zato je dužnost pomoći 'The United Front' koji se bori za našu stvar.« Novine su dobile priznanja za rad od novozelandskih ministara, sveučilišta, članova parlamenta, majora i drugih. Čitaonice su čuvale brojeve novina »The United Front«.³

Bilten »The United Front« odigrao je važnu ulogu pri upoznavanju novozelandske javnosti s radom naših iseljenika, i to upravo zato jer je bio tiskan na engleskom jeziku. Primjerice navodimo broj od 10. srpnja 1943. u kojem piše kako je »Jugoslavenski klub« u Aucklandu dao 100 funti za Treći zajam slobode. Klub je iste iznose dao i za prošle zajmove. Pisalo je i o tome kako je Klub pokrenuo akciju slanja paketa novozelandskim vojnicima jugoslavenskog porijekla na ratište.⁴

³ The United Front — Slavensko jedinstvo, Auckland, 29. ožujka 1943.

⁴ Isto, 10. srpnja 1943.

Vijesti o raspadu prijeratne Jugoslavije i o zbivanjima u rodnom kraju, naši su iseljenici doživljali kao najveću tragediju. Zato su prve informacije o narodnom ustanku i o otporu okupatoru izazvale u njima neopisiv ponos. I nije čudo što su oni, jednako kao iseljenici i javnost širom svijeta, spremno prihvatili dezinformaciju da je na čelu otpora Draža Mihailović. Međutim, kada su saznali pravu istinu o zbivanjima u Jugoslaviji, sazvali su 24. siječnja 1943. masovni zbor na kojem su osudili izdaju Draže Mihailovića i držanje jugoslavenske vlade u Londonu. S tog zbora bile su upućene rezolucije Churchillu, Rooseveltu, Staljinu i jugoslavenskoj vladi u Londonu. O toj skupštini list »Napredak« navodi kako je glavno pitanje o kojem se raspravljalo bila herojska borba partizana protiv okupatora i izdaja Mihailovića. Sa spomenutog zbora upućena je ova rezolucija: »Skupština iseljenika iz Jugoslavije, održana 24. 1. 1943, zahtijeva od jugoslavenske vlade da naredi generalu Mihailoviću da odmah obustavi borbu protiv partizana i dobrovoljačke vojske radi postavljanja temelja za zajedničku borbu protiv krvožednog neprijatelja koji je napao našu domovinu. Naš će se narod osvetiti svim onima koji sprečavaju ovu svetu borbu za oslobođenje naše zemlje. Smatramo generala D. Mihailovića i jugoslavensku vladu u Londonu odgovorne za bratoubilački rat u našoj domovini. Mi podupiremo junačku borbu našeg naroda.«⁵

Nezadovoljni politikom jugoslavenske vlade u Londonu, naši su iseljenici ponovno s jedne skupštine, održane u Aucklandu potkraj srpnja 1943, poslali protest jugoslavenskoj vladi zbog njezinog podržavanja Mihailovića. Na toj skupštini bila je izglasana i rezolucija u kojoj se davalo puno priznanje Narodnooslobodilačkoj vojsci i Vijeću narodnog oslobođenja Jugoslavije.⁶

Otpor u domovini i uspješan razvoj narodnooslobodilačke borbe jasno su pokazivali našim ljudima u Novom Zelandu da se moraju organizirati u jaču i čvršću organizaciju. Osim toga, »Slavonic Council« je zahvatila teška kriza.

⁵ »Napredak«, 11. veljače 1943.

⁶ »Napredak«, 7. kolovoza 1943.

J. Alač piše kako je nastojanjem »Hrvatskoga pripomoćnog i dobrotvornog društva« bilo osnovano Slavensko vijeće (Slavonic Council) u Aucklandu s nakanom da ujedini sve Slavene u Novom Zelandu u borbi protiv fašizma. U Vijeće su se učlanile ove organizacije: »Hrvatsko pripomoćno i dobrotvorno društvo«, Češki klub u Aucklandu, Češki klub u Wellingtonu, Jugoslavenski klub u Wellingtonu, Poljski klub u Wellingtonu i predstavnici Sovjetskog saveza Arsen Lisienko i njegova kći Ina, kao i neki članovi Jugoslavenskog kluba u Aucklandu. Ivan Raos, član Jugoslavenskog kluba u Aucklandu, izabran je za predsjednika, a češki novinar Pospishill za tajnika. Pošto je veoma mali broj drugih Slavena živio u Novom Zelandu, 90 posto članova ove organizacije bili su naši. Organizacija je imala oko 330 članova. Za urednika Biltena izabran je Pospishill. Ali već u početku nazirali su se sukobi. I. Raos i Pospishill su htjeli da Vijeće podupire predratne režime u starom kraju i njihove predstavnike u Novom Zelandu. »Hrvatsko pripomoćno i dobrotvorno društvo« i »Jugoslavenski klub« u Wellingtonu, kao i ruski predstavnici, nisu se s time suglasili. Oni nisu htjeli podupirati jugoslavensku i poljsku vladu u Londonu, koje su se već pokazale izdajničke prema svome narodu. Kasnije se doznalo da je Pospishill primao tjednu plaću, koju mu upravni odbor Vijeća nije nikad odobrio, osim samog predsjednika I. Raosa. Istodobno je Poljski klub iz Wellingtona, uvidjevši da Hrvati ne žele pomagati elemente koji su stajali protiv borbe Slavena, pod pritiskom poljskog konzula grofa Woziskog istupio iz Vijeća. Nakon kratkih nesporazuma, 24. travnja 1943. Slavensko vijeće bilo je raspušteno i istoga dana osnovan je »Sveslavenski savez.«⁷

Na spomenuti sastanak održan 24. travnja 1943. osvrnuo se i list »Auckland Star«, u kojem je pisalo kako je održan skup Slavena s namjerom da prodiskutira ratne napore i aktivnosti »Slavonic Councila«. Sastanak je održan pod pokroviteljstvom »Hrvatskog pripomoćnog i dobrotvornog društva«. Na sastanku je zaključeno da se »Slavonic Council« raspusti i da se umjesto njega osnuje »Sveslavenski savez«, nova organizacija s istinskom širokom demokratskom osnovom. Načela za akciju te nove organi-

⁷ J. Alač, *Kratki historijski skeč*, ZMIN.

zacije moraju biti unapređivanje suradnje, jedinstva i kulturnih aktivnosti među Slavenima u Novom Zelandu, a isto tako uspostava odnosa sa svim antifašističkim pokretima u svijetu, kao i pomaganje ratnih napora Novog Zelanda. Za predsjednika »Sveslavenskog saveza« bio je izabran P. Šunde, za tajnika R. Kumerich, a za blagajnika J. Alač.⁸

»Sveslavenski savez« činili su: »Hrvatsko pripomoćno i dobrotvorno društvo«, »Jugoslavenski klub« u Wellingtonu i Čehoslovački klub. Osnivačka skupština odlučila je, da Savez objavljuje svoje glasilo »Slavenski glasnik«. Zadatak glasila bio je izvještavanje o radu i aktivnostima Saveza, kao i drugim pitanjima aktualnim u vrijeme rata. U veoma kratko vrijeme Savez je stekao velik broj članstva. Imao je više 1.200 aktivnih članova. Na žalost, brzo se uvidjelo kako je suradnja s »Jugoslavenskim klubom« u Aucklandu i Čehoslovačkim klubom nemoguća, dok se Poljaci ovaj put nisu ni priključili Savezu. Zapravo su 99 posto članova Saveza bili Hrvati, članovi »Hrvatskog pripomoćnog i dobrotvornog društva«.

Osnovni zadatak »Sveslavenskog saveza« bio je borba za priznanje i afirmaciju NOB-a. Savez je 19. rujna 1943. organizirao masovni zbor s kojeg su bili upućeni pozdravi Narodnooslobodilačkoj vojsci i AVNOJ-u. S toga zbora bila je upućena rezolucija u kojoj se isticalo kako je AVNOJ jedini istinski predstavnik naroda Jugoslavije. Zaključeno je također da će naši ljudi u Novom Zelandu svim sredstvima pomoći ovo narodno predstavništvo i Narodnooslobodilačku vojsku Jugoslavije u borbi protiv fašizma do konačne pobjede. Na zboru je također zaključeno, da treba urgirati kod Ujedinjenih naroda za priznanje narodnooslobodilačke borbe i AVNOJ-a.⁹

Spomenutu rezoluciju objavio je list »Star«, poprativši je komentarom da su slični sastanci održani u jugoslavenskim naseobinama širom Novog Zelanda i da su doneseni isti zaključci.

Nastojanja naših iseljenika da se narodnooslobodilačka borba u staroj domovini afirmira u Novom Zelandu naišla je na otpor reakcionarnih klubova i reakcionarnog dijela naših iseljenika. U listu »Star« J. Vodanović, tajnik

⁸ »Star«, Auckland, 29. travnja 1943.

⁹ »Napredak«, 30. listopada 1943.

»Jugoslavenskog kluba« u Aucklandu, dao je tiskati obavijest o tome kako »Jugoslavenski klub« nije podržao, niti je bio predstavljen na zboru Jugoslavena u Aucklandu, koji je osudio i odaslao rezoluciju nepovjerenja jugoslavenskoj vladi u Londonu, i kojom je priznao vladu Antifašističkog vijeća na čelu s drom Ribarom. Ova obavijest izazvala je polemiku u novozelandskoj štampi. U istom listu je napisao J. Alač kako je sretan da su iz »Jugoslavenskog kluba« to javno priznali. »U današnjem svijetu borba se vodi samo na dvije strane, fašisti i antifašisti. Tko nije na jednoj, mora biti na drugoj strani. Neka vlasti to prime na znanje.«¹⁰ Na ovaj Alačev istup ponovno je odgovorio u istom listu J. Vodanović, koji je tvrdio da je spomenutu rezoluciju uputila mala klika ljudi koja ne predstavlja Jugoslaven« kako bi među našim narodom mogla širiti subverzivnu djelatnost.¹¹

Kao posljedica spomenute prepirke pojavio se u listu »Truth« uvodnik u kojem se opširno analiziralo držanje naših ljudi u to vrijeme. List napominje kako su u Novi Zeland stigle vijesti o sukobu jedinica Draže Mihailovića i partizana. Te vijesti naišle su na zanimljivu reakciju među Jugoslavenima u Novom Zelandu. U uvodniku se kaže da je listu bila upućena rezolucija osude Draže Mihailovića i podrške partizanskom pokretu. List je nije objavio, jer je želio prije ispitati mišljenja pojedinih predstavnika jugoslavenskih iseljenika. To je upravo razlog zbog kojeg je list u ovom uvodniku konstatirao da u Novom Zelandu živi oko 6.000 Hrvata, od kojih je oko 60 posto već naturalizirano. List je odao puno priznanje našim ljudima za sve ono što su učinili za Novi Zeland. Međutim, raspravljajući njihov odnos prema zbivanjima u starom kraju, ustvrdio je kako su oni podvojeni. Pri tome se pozvao na jugoslavenskog konzula I. Totića, koji je izjavio listu da su svi oni koji podržavaju oklandsku rezoluciju međunarodni buntovnici. Ako se netko s njima ne slaže, kaže Totić, oni ga proglašavaju fašistom. »Oni kažu da je cijeli svijet ili antifašistički ili fašistički.« Totić je također ustvrdio kako od 2.000 Jugoslavena u Aucklandu

¹⁰ »Star«, 19. lipnja 1943.

¹¹ »Star«, 28. lipnja 1943.

samo 100 podržava rezoluciju. »Londonska jugoslavenska vlada gleda sve borbe protiv Osovine kao patriote i ne pravi razlike između partizana i četnika ili bilo koje druge skupine koja se bori protiv zajedničkog neprijatelja.« Na ove Totičeve dezinformacije u istom članku odgovorio je J. Alač koji je uvjeravao list kako svi Jugoslaveni širom Novog Zelanda osjećaju da je došlo vrijeme da izraze svoju podršku narodnoj vladi formiranoj na tlu Jugoslavije. Aucklandsku rezoluciju podržao je i »Jugoslavenski klub« u Wellingtonu. Alač se u ovom članku izvanredno dobro poslužio slučajem dvaju novozelandskih vojnika, koji su na početku rata bili zarobljeni u Grčkoj, na putu za Njemačku u Sloveniji pobjegli i priključili se partizanima. Nakon povratka u Novi Zeland oni su opširno pisali o stvarnom stanju, borbama partizana i izdaji četnika. Alač je svoj iskaz listu završio riječima: »Ja otklanjam tvrdnju da smo mi komunisti. Mi se smatramo liberalima, demokratima ili socijalistima.«¹²

Bilo je teško uvjeriti novozelandsku javnost u stvarnu istinu o našoj narodnooslobodilačkoj borbi i trebalo je, kako smo vidjeli, ulagati velike napore. Zahvaljujući zbivanjima u Jugoslaviji, naši su iseljenici u tome uspjeli. Potkraj 1944. i »Jugoslavenski klub« u Aucklandu je pod pritiskom svog članstva promijenio svoj dotadašnji stav i donio rezoluciju u kojoj je izrazio svoju privrženost novoj Jugoslaviji. Taj će klub neko vrijeme, naročito dok mu je tajnik T. Jeličić, djelovati zajednički s našim naprednim iseljenicima, iako će neki njegovi članovi i dalje zadržati stara gledišta.

Važan zadatak »Sveslavenskog saveza« bio je i skupljanje pomoći za narod u domovini. S tom aktivnošću započelo se još u jeku rata. Na zboru u Aucklandu, 6. veljače 1944, kojem je prisustvovalo oko 250 ljudi, zaključeno je da treba početi akcijom sabiranja novca za kupnju lijekova potrebnih u domovini. Na tom zboru sakupljeno je 2.362 funte. Slični zborovi održali su se i u drugim naseljima naših ljudi. U akciju skupljanja pomoći uključile su se i žene putem ženske sekcije »Hrvatskog pripomoćnog i dobrotvornog društva« i na plesnoj zabavi 27. svibnja 1944. skupile 366 funti. O toj akciji »Napredak« je pisao,

¹² »Truth«, 19. srpnja 1943.

da je među prisutnima vladalo veliko oduševljenje i da se vidjelo kako svi žele pomoći borbu našeg naroda. Ovim se uspjehom, kaže list, mogu ponositi naše žene i djevojke koje su tako energično radile. S druge strane, to je opet znatno povećalo iznos pomoći, pa je ukupna svota već iznosila oko 10.000 funti, što je za Novi Zeland bilo dosta dobro. Za taj uspjeh može se zahvaliti onima koji su uvijek bili u prvim redovima za sve što je napredno. Ti su najviše pridonijeli da se skupila svota od preko 5.000 funti za pomoć ruskom narodu.¹³

Završetak drugoga svjetskog rata, oslobođenje naše zemlje i stvaranje FNR Jugoslavije, bilo je na najsvečaniji način proslavljeno u svim našim naseljima u Novom Zelandu. U Aucklandu je na inicijativu »Sveslavenskog saveza« bio izabran zajednički odbor u koji su ušli predstavnici »Hrvatskog pripomoćnog i dobrotvornog društva«, Dalmatinskog kuglačkog saveza, Omladine sveslavenskog saveza i »Jugoslavenskog kluba.« U odboru su bili Marko Marinović, M. N. Ivičević, te F. Šunde, T. Jeličić, Stipe Jeličić, Milan Govorko i A. J. Miličić. Odbor je organizirao veliku proslavu. Među mnogobrojnim pozdravnim govorima posebno je odjeknula izjava S. Jeličića: »Mi možemo biti ponosni da smo sinovi i kćeri velikog slavenskog plemena, a posebno herojskog jugoslavenskog naroda, koji je svojom borbom zadivio cijeli slobodoljubeći svijet.«¹⁴

Sa svečane proslave u Wellingtonu članovi »Jugoslavenskog kluba« uputili su drugu Titu ovaj brzoglas: »'Jugoslavenski klub' u Wellingtonu svečano je proslavio proglašenje Federativne Narodne Republike Jugoslavije. S ove proslave jednodušno Vas pozdravljamo. Dragi Maršale! Radujemo se i čestitamo Vam na ovoj novoj i velikoj pobjedi Narodnog fronta Jugoslavije. Obećavamo Vam našu punu moralnu i materijalnu pomoć u daljnjem radu.«¹⁵

Mnogobrojnim manifestacijama naši su ljudi iskazivali svoju privrženost novoj Jugoslaviji, što su zapazili i Novozelandani, koji su sve više prisustvovali njihovim proslavama. Tako je 27. lipnja 1945. u Aucklandu, pod pokroviteljstvom »Sveslavenskog saveza«, održana zabava kojoj je prisustvovalo oko 2.000 naših ljudi, ali i načelnik grada

¹³ »Napredak«, 17. lipnja 1944.

¹⁴ »Napredak«, 23. lipnja 1945.

¹⁵ »Vjesnik«, Zagreb, 19. siječnja 1946.

Aucklanda Mr. Ullm i općinski bilježnik Mr. Ashby. U kolovozu iste godine održan je »Marshal Tito Ball«, kojemu je također prisustvovao gradonačelnik Ullm i major R. Rogers koji je kao britanski vojni liječnik za vrijeme rata boravio među partizanima. Gradonačelnik Aucklanda je u kratkom govoru rekao kako Jugoslaveni u Novom Zelandu mogu biti ponosni na veličanstvenu borbu svoje braće i sestara u domovini i kako mu je zbog toga osobita čast prisustvovati toj proslavi. Ovom prilikom skupljeno je 400 funti u ime pomoći.

Proslava prve obljetnice nove Jugoslavije 29. studenoga 1946. bila je među našim iseljenicima veoma svečana. U »Napretku« čitamo da su se na poziv »Sveslavenskog saveza« svim saveznim ograncima, mnogi naši iseljenici u Aucklandu i okolici oduševljeno odazvali. U Wellingtonu se također Dan Republike proslavio na najsvečaniji način, te su mnogi naši trgovci tom prilikom zatvorili svoje dućane.¹⁶ Proslavi u Aucklandu prisustvovali su zastupnici Radničke stranke Enderton i Skelton, poznati odvjetnici u gradu. Na proslavi je N. Skokandić izjavio: »Mi u ovoj zemlji ne možemo da proslavimo ovaj dan kao i naši narodi u domovini, ali je potrebno da iskažemo našem narodu da smo s njim. 29. novembra je stvoreno sve ono što je nova Jugoslavija danas.« Zatim je prisutne pozdravio Mr. Enderton koji je izjavio da ima čast prisustvovati proslavi ovoga značajnog dana. »Jednako s Vama radujem se da je Jugoslavija dala maršala Tita i proći će dosta vremena dok se ocijeni prava vrijednost njegova i jugoslaven-skog naroda kao i njihova uloga u ovom pobjedonosnom ratu demokracije. Ja na Vas gledam kao na dobre drugove i dobre Novozelandane, a na Vašeg vođu kao na velikog čovjeka, jer većeg nije dao ovaj rat.«¹⁷

Svečana predstava u Wellingtonu održana je u Trades Hallu. Prisutnima je premijer Novog Zelanda Peter Frazer poslao poruku u kojoj je izrazio svoje divljenje doprinosu koji je Jugoslavija dala u pobjedi nad fašizmom. U poruci se kaže: »Želim vašoj domovini i njenom velikom narodu svaku sreću i uspjeh da vaša Republika bude tvrđava demokracije, slobode i napretka.«¹⁸

¹⁶ »Napredak«, 14. prosinca 1946.

¹⁷ Isto.

¹⁸ Isto.

Napori naših naprednih iseljenika u pružanju podrške i pomoći novoj Jugoslaviji i upoznavanju novozelandske javnosti s pravim prilikama u staroj domovini nailazili su na otpor reakcionarnih krugova u Novom Zelandu i reakcionarnih iseljenika. Tako su u listu »Star« neki novozelandski vojnici koji su se vratili iz Trsta, tendenciozno i neprijateljski pisali o ponašanju partizana u gradu. Cilj je članka bio prigovoriti našim iseljenicima što su podržavali novi poredak u Jugoslaviji, pa je članak i u tom smislu završavao ovim riječima: »Jugoslaveni su došli u ovu zemlju u dosta velikom broju i jugoslavenski iseljenik je donio sa sobom svoje običaje i veoma naglašen vlastiti način života i rada po cijeli dan u bilo kakvim uvjetima. Zbog toga je Jugoslaven ovdje gledan kao marljiv i dobrodošao građanin. Ali on je donio sa sobom i dvije fiksne ideje, koje su vrlo štetne za ovu zemlju: jedna je da je on Jugoslaven u ovoj zemlji i da će njegova djeca biti Jugoslaveni i da oni moraju imati vlastitu nacionalnu zajednicu, a lijep primjer je onaj u Hendersonu. Druga štetna ideja je 'Crvena zvijezda, srp i čekić' i sve one nepodnošljive stvari kao što su stara evropska međurasna netrpeljivost, ignorancija, vlast sile i mnogo drugog otrova (. . .) Vrijeme je da Jugoslaveni u ovoj zemlji zaborave na Tita i postanu integralni dio našeg društva s našim idejama«. ¹⁹ Ovaj članak dao je povod jednom našem iseljeniku da produbi napade, pa je u istom listu napisao kako je s interesom čitao spomenuti članak i želi naglasiti da među Novozelancima vlada pogrešno mišljenje kad sve Jugoslavene stavljaju u istu kategoriju. On objašnjava kako u Novom Zelandu postoje dvije vrste Jugoslavena, oni stari koji su došli prije četrdeset godina i koji su radili teško, a danas su u većini naturalizirani. Oni gledaju na Novi Zeland kao na svoju domovinu. Jugoslavija je zemlja njihova rođenja, tamo žive njihovi rođaci, a njihova ratna stradanja bila su teška onim Jugoslavenima koji su se ponosili ratnim uspjesima ljudi u njihovom rodnom kraju. I pored svega toga Novi Zeland je njihova domovina. Dalmatinci iz ove prve grupe osnovali su »Jugoslavenski klub«, koji treba pomoći novođošljacima da se prilagode novoj sredini. Sredinom tridesetih godina formirala se nova skupina pridošlica, ističe

¹⁹ »Star«, 19. lipnja 1946.

pisac ovog članka. Ovi se nisu htjeli prilagoditi novozelandskoj sredini. Željeli su sačuvati svoj način života u svojim naseobinama. Zemlja njihova ideala bila je Rusija, sve što je britansko za njih je bilo bezvrijedno. Stariji doseljenici nisu se s njima slagali i činili su sve da ih preobrate. Dalje se u članku optužuje novodošljake da nisu htjeli pružiti podršku ratnim naporima Novog Zelanda i tako je došlo do potpunog rascjepa u našoj naseobini. Članak završava preporukom ovim »hrvatskim Dalmatincima«, da napuste Novi Zeland i da će »jugoslavenski Dalmatinci« biti sretni gledajući ih kako odlaze.²⁰

Komentirajući ovaj članak urednik lista »Star« je naglasio kako je stiglo mnogo pisama i veoma dugačkih, u kojima se isticala borba partizana u Jugoslaviji, pisalo o stradanjima i pustošenjima zemlje, kao i o ratnim naporima Jugoslavena u Novom Zelandu tijekom rata. Na žalost, ni jedno pismo urednik »Stara« nije objavio.

Kako su naši iseljenici reagirali na pisanje engleskih vojnika o zbivanjima u Trstu, možemo vidjeti iz članka u listu »Matica«, gdje se govori kako se među novozelandskim vojnicima, koji su se vraćali iz Trsta našlo nekih koji su vjerojatno nasjeli talijanskoj iredenti i Vatikanu, pa su napali preko novozelandskih listova Jugoslavensku narodnu armiju, koju su susreli u Trstu. U listu »Matica« se kaže kako su ispadi i uvrede na račun naših boraca ogorčili svakog našeg patriotskog iseljenika, pa čak i one Jugoslavena koji su rođeni u Novom Zelandu. Tek što su ti napadi bili objavljeni, svakom je bilo jasno da tu nije riječ o nekoj primjedbi ili dobronamjernoj kritici — već jednostavno o klevetama i uvredama, i zato su naši ljudi izražavali svoje negodovanje i proteste, a među prvima su bili naši studenti na Aucklanskom sveučilištu. Iako rođeni u Novom Zelandu, oni nikada nisu zaboravili da su sinovi i kćeri slobodnog i ponosnog naroda. Ustali su u obranu naše vojske, koja je svojom krvi natopila tršćanske ulice za oslobođenje grada i uputili oštre proteste protiv klevetanja Jugoslavenske narodne armije.²¹

U međuvremenu je list »Zealandia« počeo neprijateljski pisati o novoj Jugoslaviji. U listu »Napredak« čitamo da

²⁰ »Star«, 28. lipnja 1946.

²¹ »Matica«, list iseljenika Hrvatske, Zagreb, svibnja 1953, str. 12.

je »Zealandia« jedan od onih listova koji neprestano pišu protiv maršala Tita i nove jugoslavenske demokracije. Taj list još uvijek brani D. Mihailovića kao velikog rodoljuba. Naši iseljenici, izazvani takvim nepodnošljivim napadima, odlučili su da izraze svoje stajalište, da oni, iako katolici po vjeri, ne mogu da se slože s takvim pisanjem koje »Zealandia« širi u Novom Zelandu.²² U povodu napadaja »Zealandie« naši su iseljenici u Aucklandu održali protestnu skupštinu u Manchester Unity Hallu kojoj je prisustvovalo oko 600 ljudi. S te skupštine uputili su rezoluciju oklandskom biskupu J. Listonu i uredništvima nekoliko listova.

Od svog osnivanja »Sveslavenski savez« je bio glavni organizator svih aktivnosti naših iseljenika, a u njegovim redovima dominirala je ličnost Marina Ivičevića, koji je pokretao gotovo sve akcije. Druga konferencija »Sveslavenskog saveza« održana je u Aucklandu 27, 28. i 29. prosinca 1944. Najvažnije pitanje bilo je jedinstvo svih Jugoslavena za što uspješniju borbu protiv fašizma. Na konferenciji su bila prisutna i dva delegata »Jugoslavenskog kluba« u Aucklandu s pravom glasa. Najvažnija odluka ove konferencije bila je otvaranje kampanje skupljanja 20 tisuća funti za Narodnooslobodilačku vojsku i narod Jugoslavije. Treća konferencija »Sveslavenskog saveza« održana je u prosincu 1945. i na njoj je donesena odluka za novu sabirnu akciju od 15 tisuća funti za izgradnju bolnice na Jadranu. Neposredni povod za ovu akciju bilo je pismo druga Tita i poruka Gustava Vlahova. U Titovom pismu upućenom Izvršnom odboru »Sveslavenskog saveza« piše: »S velikom radošću pročitao sam o vašim brigama za svoju domovinu, iako ste udaljeni od nje. Pozdravljam vašu inicijativu i vaš rodoljubivi rad upravljen za ukazivanje pomoći našoj napaćenoj zemlji koja se, zahvaljujući samopožrtvovanom radu svih naroda Demokratske Federativne Jugoslavije, brže oporavlja od posljedica okupacije i tvrdo korača naprijed, obezbjeđujući svjetlu budućnost našim narodima. U skoro vrijeme mi ćemo imenovati našeg konzula u Novom Zelandu prema vašim željama. Za sve poštene rodoljube vrata naše domovine su široko otvorena i vama će se dati mogućnost za povratak s vašim porodicama

²² »Napredak«, 14. rujna 1946.

ma i obezbjeđenje zemlje ili rada u našoj industriji.«²³ U poruci G. Vlahova zahvaljuje se na dotad skupljenoj pomoći i moli se, ako je moguće, skupljanje novca za gradnju bolnice.

Četvrta konferencija »Sveslavenskog saveza« održana je 27. prosinca 1947. i po svojim odlukama bila je najvažnija dotad održana konferencija. Otvarajući konferenciju, T. Radojković je naglasio da je njen cilj unaprijediti rad, proširiti organizacije Saveza i još više ih učvrstiti. Najvažniji zadatak Saveza je ostvariti čvrsto jedinstvo našeg iseljeničtva, što će omogućiti našim ljudima da se uspješnije kulturno uzdižu i dadu efektivniju pomoć domovini.²⁴

Ime »Sveslavenskog saveza« nije odgovaralo stvarnoj pripadnosti članstva, jer su 99 posto članova bili Jugoslaveni. Zbog toga je »Jugoslavenski klub« u Aucklandu postavio uvjet za svoj pristup u Savez. Zahtijevao je promjenu imena Sveslavenski u Jugoslavenski i promjenu imena »Hrvatskog pripomoćnog i dobrotvornog društva«, što je i učinjeno, ali ne kako je »Jugoslavenski klub« želio da se zove »Jugoslavensko društvo« već Jugoslavensko društvo »Maršal Tito«. Na četvrtoj konferenciji glavni izvještaj podnio je M. Ivičević, koji je naglasio kako je rad ogranaka učvršćen, a u posljednje vrijeme bila su osnovana i dva nova. Svota od 15 tisuća funti za bolnicu na Jadranu bila je već prekoračena, a veze s domovinom bile su dosta dobro organizirane. Ivičević je govorio i o moralnoj pomoći što ju je Savez pružao jugoslavenskoj delegaciji na Mirovnoj konferenciji u Parizu, slanjem brzobjava i rezolucije. Ivičević je, govoreći inače o propagandi, spomenuo kako su bile štampane razne brošure i publikacije u kojima su se pred domaćom javnosti isticali pravedni zahtjevi Jugoslavena na Mirovnoj konferenciji. Savez je održavao veze sa svim progresivnim organizacijama u Novom Zelandu, kao i sa Savezom jugoslavenskih iseljenika Australije, Kongresom australskih Slavena, Sveslavenskim odborom u Moskvi itd. Također je konstatirano da je kao predstavnik Saveza F. Šunde otputovao na Sveslavenski kongres u Beograd.

Važnu ulogu pri organiziranju i informiranju naših iseljenika imao je list »Napredak«, koji je redovito stizao

²³ Jugoslaveni u N. Zealandu, letak, Iseljenički arhiv ZMIN.

²⁴ »Napredak«, 25. siječnja 1947.

iz Sydneyja i između ostalih vijesti pisao i o zbivanjima u Novom Zelandu. O tome u listu nalazimo: »Iako su ove dvije zemlje odvojene, ali pošto su jezik i drugi problemi našeg naroda u obje zemlje približno jednaki, a raspoloženje, želje i odlučnost našeg naroda kako u Australiji tako i u Novom Zelandu da pomognu svoju rodnu domovinu — FNR Jugoslaviju kao i potrebu za unapređenje našeg naroda su isti, zato je 'Napredak' jednako potreban našem narodu kako u Australiji tako isto i N. Zealandiji.«²⁵

List »Napredak« izdavao je Savez jugoslavenskih iseljenika Australije i u to je vrijeme bio jedini redoviti list na našem jeziku u tom dijelu svijeta, koji je zauzimao protufašističko napredno stanovište i zagovarao jedinstvo svih Slavena. Još na prvoj konferenciji »Sveslavenskog saveza« bilo je odlučeno da se »Napredak« širi po svim ograncima i da dođe u ruke što više iseljenika. U tome se prilično postiglo, ali s obzirom na informacije koje je list donosio o borbi u Jugoslaviji kao i o zbivanjima među iseljenicima, smatralo se da ga je trebalo još više širiti. Zbog toga je na četvrtoj konferenciji bilo odlučeno da »Napredak« postane službeno glasilo za sve naše ljude u Novom Zelandu, a glavni odbor Jugoslavenskog saveza, kao i njegovi ogranci, da preuzmu obavezu širenja lista i pružanja moralne i materijalne pomoći. Da bi se to lakše postiglo, u travnju 1946. »Savez jugoslavenskih iseljenika u Australiji« poslao je svoga člana V. Pervana u Novi Zeland. Njegov boravak u toj zemlji i njegovi dopisi listu veoma su važni za upoznavanje prilika u kojima su živjeli naši. U jednom članku Pervan piše kako je čitaocima poznato da je on došao u Novi Zeland da po mogućnosti što više proširi novine, a istodobno da radi na širenju i učvršćenju jedinstva među našim iseljeništvom, da pomogne jačanju bratskih veza između iseljenika Australije i Novog Zelanda. Pisuci o svojim prvim impresijama, Pervan ističe da je svuda gdje je prošao, kroz razne krajeve Novog Zelanda, i gdje god je susretao naše iseljenike, vidio veliku ljubav za Federativnu Narodnu Republiku Jugoslaviju i maršala Tita. Ako i postoji neko površno nerazumijevanje među pojedincima, ipak se može za stalno reći da ih

²⁵ »Napredak«, 20. srpnja 1945.

više od 80 posto povezuje ljubav za njihov narod i rodnu grudu. Iako je velik broj naših iseljenika tamo nastanjen i udomljen, njihova ljubav za rodnu grudu nije nikada prestala. Bilo bi pogrešno reći, kaže Pervan, da nema pojedinaca kojima nije ni do Jugoslavije ni do ničega što je napredno i opće korisno, ali oni su rijetki, vrlo rijetki.²⁶

Pervan je uočio da nejedinstvo među jugoslavenskim društvima šteti uspjehu mnogih akcija. Pisao je kako, na žalost, u Novom Zelandu jedinstvo iseljenika nije postiglo takav stupanj kao u Australiji. I pored toga što postoji nekoliko samostalnih udruženja, ipak su uglavnom dvije strane, među kojima vlada stanoviti antagonizam, koji se još, usprkos svih pokušaja, nije mogao prebroditi. Te dvije strane sastoje se od »Sveslavenskog saveza« i »Hrvatskog pripomoćnog i dobrotvornog društva« na jednoj strani, i »Jugoslavenskog kluba« na drugoj. Mada su obje strane, neposredno poslije rata, podupirale pokret na čelu s maršalom Titom i vladu Demokratske Federativne Jugoslavije, ipak su postojala dva posebna fonda za pomoć Jugoslaviji. Ali treba konstatirati da su »Sveslavenski savez« i »Hrvatsko pripomoćno dobrotvorno društvo« od samog početka bili na strani narodnooslobodilačkog pokreta, dok je »Jugoslavenski klub« dosta dugo pružao podršku izbjegličkoj vladi i bio povezan s bivšim konzulom te vlade u Novom Zelandu. U oba spomenuta fonda bilo je skupljeno 15.000 funti. Od te svote »Sveslavenski savez« i »Hrvatsko pripomoćno i dobrotvorno društvo« skupili su 12.000 funti, a »Jugoslavenski klub« oko 3.000. »Sveslavenski savez« i »Hrvatsko pripomoćno i dobrotvorno društvo« poslali su zbjegu u Egiptu svotu novca i upotrebljavanu odjeću. Ove dvije organizacije tražile su da pomoć narodu Jugoslavije bude glavni sadržaj rada, dok se »Jugoslavenski klub« zalagao da glavno pitanje bude izgradnja jednog iseljeničkog doma u Aucklandu oko koje valja utrošiti sve snage.²⁷ Na žalost, svi naponi Pervana i drugih iseljenika da dođe do jedinstva između ovih dviju suprotnih strana nisu urodili plodom.²⁸

²⁶ »Napredak«, 26. travnja 1946.

²⁷ »Napredak«, 22. rujna 1946.

²⁸ Josip Alač zapisao je u svome *Dnevniku*, kako je Pervan mislio da ne postoje principijelne razlike između Jugoslavenskog društva »Maršal Tito« i »Jugoslavenskog kluba«, već da je riječ

Akcije skupljanja pomoći bile su važan oblik rada naših iseljenika. Osim što su poslali skupljeni novac postradalom narodu u domovini, kroz te akcije iseljenici su se uspješnije okupljali i postizali veći stupanj aktivnosti u društvenom životu. Sabiranjem pomoći zapravo je završen domoljubni rad naših iseljenika u Novom Zelandu u vrijeme drugoga svjetskog rata. No te su aktivnosti, uz ostale, nastavljene i poslije rata. U tom poslu istakle su se i žene iseljenici. List »Napredak« odao im je još jednom priznanje, pišući kako su se u rodoljubnom radu najbolje istakle žene u skupljanju robe i u pletivu vunениh predmeta. Naše žene u Novom Zelandu oplele su stotine pari čarapa, pulovera i dr., i poslale preko UNRRE u domovinu Crvenom križu da se razdijeli narodu. Mnogima od njih pojedinci iz domovine zahvalili su pismima. U Aucklandu je odmah poslije rata osnovan Odbor žena, koje su se sastajale svakog utorka u prostorijama društva »Maršal Tito« na pletivo. Ni jedan utorka one nisu propuštale, a da se ne sastanu i pletu dva ili tri sata. Mnoge od njih nosile su pletivo svojim domovima i sve svoje slobodno vrijeme ulagale u ovaj koristan rad za svoju domovinu. Sav njihov rad bio je dobrovoljan. One su prve organizirale skupljanje novčane pomoći za kupnju vune, išle od kuće do kuće, organizirale se i počele raditi.²⁹

Pomoć su skupljali i iseljenici iz istog mjesta i namješnjivali je mještanima u starom kraju. Kako su to radili, vidjet ćemo na primjeru Podgorana. Podgorani iz Aucklanda i okolice sastali su se 26. siječnja 1947. da se dogovore na koji će se način odužiti herojima svog rodnog mjesta. Sjednici su prisustvovala pedeset tri osobe. Jednoglasno je donijeta rezolucija u kojoj su apelirali na sve Podgorane

o osobnim zadjevicama i nepodnošljivosti. Prema Alaču. Pervan je kontaktirao i s predstavnicima KP Novog Zelanda i tražio da posreduju pri sređivanju prilika među jugoslavenskim iseljenicima. Sve je to ostalo bez rezultata, pa je Alač u svom *Dnevniku* zapisao: »U mjesecu aprilu 1947. dolazi do ogorčene borbe u Jugoslavenskom klubu u Aucklandu. Ogorčena izdajnička reakcija klerikalaca sa Stipom Sumićem na vodstvu i bratijom koja žele od ovog kluba stvoriti pravu klerofašističku organizaciju, pobjedila je umjerenjake koji su željeli sporazum sa Društvom 'Maršal Tito'. Umjerena uprava morala je dati ostavku, pa je nestalo nade za ujedinjenje«. (J. Alač, *Dnevnik*, arhiv ZMIN).

²⁹ »Napredak«, 25. sječnja 1947.

u Novom Zelandu da se pokrene kampanja za pomoć Podgori. Na sastanku je također bilo zaključeno da će Narodni odbor Podgore moći slobodno raspolagati sa skupljenim novcem i sagraditi ono što je najhitnije i najpotrebnije s napomenom da je želja Podgorana u Novom Zelandu da se od sakupljenog novca po mogućnosti sagradi bolnica u Podgori, kao spomen palim herojima.³⁰

Pomoć iz Novog Zelanda stizala je sve do kraja pedesetih godina. Između ostalih i »Yugoslav Community Cancer Appeal Committee« je skupio novac i kupio rendgen Onkološkom dispanzeru u Splitu. Iseljenici su također bili kupili stotinu poznatih merino ovaca i poslali za rasplod u Jugoslaviju. Znatnu pomoć slali su iseljenici svojim obiteljima u domovinu.

Naši su iseljenici došli u Novi Zeland sa željom da se poslije nekoliko godina provedenih na poljima kauri-smole vrate u rodni kraj. Ali objektivne okolnosti pretvorile su njihov privremeni boravak u trajni. Međutim, stvaranje Nove Jugoslavije pobudilo je u njih želju da se vrate svojim kućama. »Napredak« je pisao kako nakon više od šezdeset godina otkako su naši ljudi počeli dolaziti u Novi Zeland nije nikad vladao veći interes i pobuda za povratak u domovinu nego što se to opazilo u godinama poslije rata. Svima je jasno da se oni koji odlaze u domovinu ne namjeravaju vratiti, jer idu uvjereni da će u slobodnoj domovini — Titovoj Jugoslaviji, bolje živjeti.³¹ Prva grupa od devet iseljenika vratila se u listopadu 1945. U svibnju 1946. vratilo ih se 30, a u kolovozu 58.

Želja za povratkom pretvorila se u snažan pokret među našim ljudima, napose onima iz industrijskih centara, a najviše iz sjevernog Aucklanda, gdje je i živio najveći broj naših. Na odlazak naših ljudi osvrnula se i novozelandska štampa. Tako je »The New Zealand Herald« pisao da se grupa od pedeset Jugoslavena, među kojima je bilo i onih koji su tamo proživjeli trideset godina, iskrcala u Rangitiki u namjeri da se vrati u svoju domovinu. Pod Titovim režimom, piše list, oni očekuju da će naći novu oslobođenu Jugoslaviju bez siromaštva, bijede i besposlice koja ih je

³⁰ »Napredak«, 8. veljače 1947.

³¹ »Napredak«, 2. kolovoza 1947.

nekad prisilila da traže bolji život kao doseljenici na Novom Zelandu.³²

Povratak iseljenika u stari kraj slabio je aktivnost i društveni život u naseobinama. U domovinu su se redovito vraćali najaktivniji. Ipak, vrijeme kroz koje su se vraćali i kontakti koje su podržavali nakon povratka pridonosili su jačanju interesa i ljubavi prema staroj domovini. To se najbolje vidjelo pri ispraćaju spomenutih pedesetosam iseljenika kada se s njima oprostilo više od šest stotina njihovih drugova. F. Šunde, predsjednik »Jugoslavenskog saveza«, u oproštajnoj riječi je naglasio: »Među vama, drugovi, ja vidim i one koji su proboravili više od četrdeset godina u ovaj dalekoj zemlji. I u tih četrdeset godina, žalosno je ali istinito, nije vam nikada pala na pamet pomisao da se vratite u vaš rodni kraj. Ne moram vas pitati za razlog vašeg vraćanja. Znamo ga svi, zna ga cijeli svijet. Vaša domovina, koja je vjekovima bila tamnica, koja je značila progonstvo i nepravdu, iz koje ste morali bježati trbuhom za kruhom, ona je danas ono za čim ste vi od svojih najranijih dana težili, sanjali i želili. Danas je Jugoslavija zemlja pravde, slobode, poštenja i čovječnosti. Drugovi, vi odlazite i budite sigurni da društvo 'Maršal Tito' u vama mnogo gubi, ali ono što mi gubimo, sigurni smo da će Titova Jugoslavija dobiti. Kad dođete u domovinu, budite naši tumači, budite naši zastupnici, predstavite nas onakve kakvi jesmo. Neka domovina u vama vidi one prave sinove koji njoj pripadaju, neka naši drugovi znaju, iako smo 12.000 milja daleko od njih, da smo dušom i srcem, svakog trenutka s njima.«³³

Listovi u Jugoslaviji upoznali su našu javnost kako su naši iseljenici širom svijeta, i dakako u Novom Zelandu, zahvaćeni snažnim pokretom za povratak u domovinu. List »Slobodna Dalmacija« pisao je kako su organizirani u stručne radne ekipe opskrbljene suvremenim strojevima i alatom i kako nestrpljivo čekaju da dođu u Titovu Jugoslaviju i svojim prilogom pomognu izgradnju svjetlije budućnosti. List je pisao i o problemu prijevoza iseljenika i o tome kako će u Novi Zeland biti upućen brod »Radnik«, koji će vratiti naše ljude u domovinu.³⁴ Brod »Radnik«

³² »The New Zealand Herald«, 15. kolovoza 1947.

³³ »Slobodna Dalmacija«, 4. rujna 1947.

³⁴ »Slobodna Dalmacija«, 29. kolovoza 1947.

stigao je u Novi Zeland 10. veljače 1948. O tome kako su ga naši iseljenici dočekali informira nas »Slobodna Dalmacija« u kojoj je pisalo da su naši iseljenici s velikim interesom pratili izvještaje o plovidbi »Radnika«, živo se zanimajući za dan njegova dolaska. Što se brod više primicao Novom Zelandu, to je uzbuđenje naših iseljenika raslo. S velikom radošću iseljenici su dočekali 10. veljače 1948. kada je u luku Auckland uplovio parobrod »Radnik«. Toga dana luka je neobično živnula. U Auckland su došle brojne grupe naših iseljenika udaljenih od grada i više stotina milja. Parobrod »Radnik« uplovio je u luku Auckland točno u 10 sati navečer i tek što je u luci bacio sidro, odmah su ga okružile brojne brodice naših iseljenika-ribara, koji su pjevali »Hej Slaveni«. Slijedećeg jutra ribarske brodice prevozile su na »Radnik« prtljagu iseljenika koji su se vraćali u domovinu. Brod je službeno posjetio predsjednik Jugoslavenskog saveza iseljenika u Novom Zelandu Šimun Merčep, koji je u ime svoje organizacije, kao i u ime iseljenika-povratnika izrazio dobrodošlicu komandantu i posadi. Komandant Lončarić srdačno je primio delegate, i bratski ih pozdravio u ime posade i naroda Jugoslavije. Navečer istoga dana bila je u počast posade »Radnik« priređena svečanost, kojoj je prisustvovalo više od 2.000 naših iseljenika. Na improviziranoj pozornici u Manchester Unity Hallu sjedili su predstavnici iseljeničkih organizacija i članovi posade. Š. Merčep je, pozdravljajući komandanta i članove posade parobroda »Radnik«, istakao da se iseljenici vraćaju u svoju domovinu da daju svoj doprinos za izvršenje zadataka Petogodišnjeg plana. Nakon toga su predstavnici pojedinih iseljeničkih organizacija pozdravili komandanta i posadu u ime svojih organizacija i udruženja. U ime jugoslavenskog društva »Maršal Tito« komandanta i posadu pozdravio je Filip Šunde, u ime ženske grane Jugoslavenskog saveza iseljenika F. Radojmović, u ime Jugoslavenskog kuglačkog saveza M. Ivičević, a u ime iseljenika-povratnika iz Novog Zelanda, koji su se vraćali parobrodom »Radnik« u domovinu, K. Krišković.³⁵ Posadu broda »Radnik« pozdravili su predsjednik sindikata obalnih radnika Novog Zelanda H. Barnes i predsjednik mjesnog sindikalnog vijeća Aleks

³⁵ »Slobodna Dalmacija«, 10. ožujka 1948.

Drennan. H. Barnes je istakao da je osobno sretan što može pozdraviti posadu prvog broda Nove Jugoslavije. Alex Drennan je rekao da govori u ime 40 tisuća članova sindikalne organizacije i naglasio kako je narod Novog Zelanda s divljenjem pratio borbu naroda Jugoslavije i napore za obnovu porušene zemlje. Potpredsjednik Jugoslavenskog saveza Ante Marinović predao je kapetanu broda dar za Maršala Tita i popratio riječima: »Druže komandante, molim vas da u ime Jugoslavenskog saveza iseljenika u Novom Zelandu predate ovaj mali dar našem drugu maršalu Josipu Brozu Titu u znak naše zahvalnosti i priznanja za njegove žrtve i doprinos, koji je učinio za slobodu i dobrobit naše mile domovine i dragog nam naroda.«

Brodom »Radnik« vratilo se oko pet stotina naših iseljenika. To je bila najveća grupa povratnika iz Novog Zelanda. Poslije su se vraćali u manjim grupicama ili pojedinačno.

Veliki entuzijazam što su ga naši iseljenici širom svijeta pokazali za NOB i poslijeratni razvoj Nove Jugoslavije doživio je krizu 1948. i sljedećih nekoliko godina. Pokušaji SSSR-a da politiku Nove Jugoslavije podvrgne svojim blokovskim interesima i s tim u vezi Rezolucija Informbiroa odvojila je manji dio iseljenika od našeg rodoljubnog iseljeničtva. List »Borba« osvrnuo se na taj problem navodeći kako Informbiro pruža svoje prste i u naše iseljeničke organizacije u inozemstvu, nastojeći razbiti jedinstvo iseljenika. Ali u tome je naišao na snažan otpor goleme većine iseljenika koji nisu povjerovali u laži i klevete protiv svoje socijalističke domovine. Iako daleko od starog kraja, oni su ostali vezani za nj, pažljivo prateći njegov razvoj, i odlučno osudili ljude iz njihove sredine koji su se slijepo, ne razmišljajući, povelili za rezolucijom. »Borba« je navela kako su iseljenici u pismima upućenim u domovinu isticali da ih ništa ne može odvojiti od njihove socijalističke domovine. Odlučni i jedinstveni oni su povelili borbu da njihove organizacije postanu ono što su i ranije bile — napredna rodoljubna udruženja.³⁶

Na žalost, u Novom Zelandu je Rezolucija Informbiroa imala negativnih odjeka. Mali dio iseljenika prihvatio je

³⁶ »Borba«, Zagreb, 11. siječanja 1950.

njene argumente. Utjecaji Rezolucije osjetili su se u Jugoslavenskom savezu, a list »Napredak« je pisao u njen prilog. Valja istaknuti da je Savez zbog toga proživio tešku krizu, a »Napredak« je izgubio svoje čitaoce. O učinku Rezolucije A. Marinović je napisao: »I dok se naš rad najpovoljnije razvijao, a njegovi mnogobrojni rezultati bili od neprocjenjive koristi za naš iseljenički pokret u Novom Zelandu, pojavila se zloglasna Rezolucija. Centralni odbor naše organizacije našao se u rukama ljudi koji su primili bez razmišljanja sve navode Rezolucije i zatim počeli da na vojnički način naređuju kako odsad moramo raditi protiv svoje domovine, protiv našeg napaćenog naroda, protiv KPJ i druga Tita. Videći takav rad informbirovaca, mi smo u golemoj većini prezreli šaku izdajnika. Uz njih su ostali oni koji su smatrali da je bolje poviti se i biti robot. (. . .) S pravom se čovjek pita, kako to da su ovi ljudi još uvijek u upravi naše organizacije. A evo kako. Iseljenici su se sasvim odvojili od ovih izdajnika, ne dolaze u prostorije organizacije, ne družu se s njima, ne odazivaju se na njihove pozive na sjednice i sastanke i tako su oni ostali generali bez vojske. Nedavno je rukovodstvo organizacije uputilo našim iseljenicima u Aucklandu, najvećem gradu Novog Zelanda, poziv da sudjeluju na sjednici organizacije. U Aucklandu živi oko dvije tisuće naših iseljenika i ne može se reći da je propaganda za sjednicu bila slaba; iseljenici su primili oko osam stotina pismenih pozivnica, ne računajući pozive u dnevnim listovima. Međutim, sjednici je prisustvovalo samo trideset šest ljudi, a velik dio prisutnih osudio je stav rukovodstva i ismijavao njegove postupke. Pa sada prosudite sami u čije ime govori i kakvu potporu ima šačica izdajnika iz našeg iseljeničkog rukovodstva u Novom Zelandu! Mi, iseljenici, ostajemo i dalje vjerni svojoj domovini, svome narodu, Partiji, njenom Centralnom komitetu i drugu Titu, jer znamo da nas vode ispravnim putem.«³⁷

J. Pivac je pisao svojoj rodbini o razbijačkom radu članova rukovodstva nekih iseljeničkih organizacija i o posljedicama tog rada. On naglašava kako je Jugoslavenski savez u to vrijeme imao samo stotinu članova, među kojima je bio velik broj onih koji su i dalje ostali članovi

³⁷ Isto.

samo zato da bi na zajedničkim sastancima mogli kritizirati rad rukovodstva i boriti se za istinu o našoj zemlji.³⁸

Duboko potreseni Rezolucijom Informbiroa, naši iseljenici na Novom Zelandu svojom su reakcijom izazvali pažnju novozelandske javnosti. List »The Auckland Star« donio je članak u kojem je informirao svoje čitatelje o vijesti radio-Moskve prema kojoj su Jugoslaveni u Novom Zelandu prihvatili osudu Jugoslavije i njenih rukovodilaca i u kojoj su odobrili Rezoluciju Informbiroa. To je izazvalo reakciju naših iseljenika koji su upoznali list kako takva rezolucija nije nikada bila prihvaćena na brojnijem skupu Jugoslavena, već je to samo djelo nekolicine. U listu su, između ostalog, doslovno napisali: »Kada je Kominforma počela klevetati našu zemlju, mi smo imali dva puta ispred nas. Mi smo mogli izdati naš narod u času kad mu je naša pomoć iz prekomorskih zemalja najpotrebnija ili smo mogli odbiti osudu Kominforme. Najveći dio nas stao je na stranu svoje domovine.«³⁹

Ovakva opredijeljenost naših ljudi u vrijeme Kominforme svakako je izazvala simpatije Novozelanzana za borbu koju smo tada vodili, za nezavisnost naše zemlje, ali su isto tako naši iseljenici zbog svog patriotizma stekli još veće poštovanje. Sreća je da ovaj spor nije dugo trajao, pa je Šimun Merčep mogao napisati: »Kada je došlo do sukoba između Rusije i Jugoslavije, to je djelovalo na jedan manji dio našeg naroda ovdje. Ali i taj manji dio počeo je uviđati da je Jugoslavija na pravom putu. To se osobito vidi u posljednje vrijeme kad je očito da Rusija popušta i priznaje svoje pogreške (. . .) pak se je nadati da će priznati i krivi napad na našu Jugoslaviju.«⁴⁰

³⁸ Isto.

³⁹ »The Auckland Star«, 1. lipnja 1949.

⁴⁰ »Matica«, br. 708, 1953, str. 162.

DOSELJAVANJE JUGOSLAVENA NA NOVI ZELAND POSLIJE DRUGOGA SVJETSKOG RATA I SUVREMENI POLOŽAJ JUGOSLAVENSKIH DOSELJENIKA

Poslije drugoga svjetskog rata jugoslavenska naseobina na Novom Zelandu bila je homogena po svom karakteru, sastojala se mahom od doseljenika iz Dalmacije i njihovih potomaka. Međutim, nakon drugoga svjetskog rata dolaze iseljenici i iz drugih krajeva Jugoslavije, najviše raseljena lica i izbjeglice. Oni su činili 40 posto poslijeratne imigracije i svojim su različitim nacionalnim sastavom izmijenili nekadašnji homogeni karakter jugoslavenskog doseljavanja.

Jugoslavenskim raseljenim licima bio je dopušten ulaz u okviru plana Međunarodne organizacije izbjeglica za ponovno naseljavanje od 1949—1952, a većina je stigla u okviru planova Hellenic Prince (1950) i Goya (1951). Iako su mnogi bili raseljeni za vrijeme rata, dio se grupe sastojao od bivših ratnih zarobljenika u Njemačkoj i Italiji, koji su odbili povratak u Jugoslaviju. Izbjglicama je ponovno dopušten ulazak u okviru sudjelovanja Novog Zelanda u Svjetskoj godini izbjeglica 1958, a kasnije iz humanitarnih razloga.

Drugo j kategoriji doseljenika pripadali su doseljenici iz Dalmacije, kojima su rođaci platili putne troškove te osigurali smještaj i zaposlenje. Ovi su se doseljenici uglavnom smjestili na području Aucklanda, a manjim dijelom u Wellingtonu.

Noviju skupinu naših iseljenika (1966—1967) čini 238 kvalificiranih »radnika na ugovor«, koji su se zaposlili u tvrtkama Fletcher Industries Ltd. i Utah Construction and Mining Company. Obje tvrtke, angažirane na velikim konstrukcionim projektima, suočile su se s pomanjkanjem kvalificiranih radnika, pa je zatraženo i dobiveno dopuštenje vlade za privremeni ulazak montera oplata, tesara, zavarivača i strojobravarara za rad na elektrani Marsden Point Power Station i za popunjenje drugih slobodnih radnih

mjesta u organizaciji Fletcher Industries, kao i kvalificiranih kopača tunela koje je Utah Construction Company trebala zaposliti na hidroelektrani Manapouri Hydro Electric Power Scheme.

Velik dio doseljenika iz ove skupine, osobito oni mladi, zatražili su dozvole za ulazak svojih zaručnica i rođaka i stalno su ostali u Novom Zelandu. Samo stariji radnici iz ove skupine vratili su se u Jugoslaviju.

Godine 1971. bilo je na Novom Zelandu 3.779 doseljenika iz Jugoslavije. S potomcima bilo ih je više od 40.000. Jugoslavenski doseljenici bili su druga po veličini evropska etnička grupa. Nadmašili su ih samo Nizozemci.

Poslijeratna imigraciona novozelandska politika, premda mnogo liberalnija nego u prošlosti, i dalje se dosta kritički odnosila prema doseljavanju Jugoslavena. Doseljenici koji nisu bili britanskog porijekla, mogli su se naseliti samo ako su imali stalno naseljene bliske rođake koji su morali za njih dati sve potrebne garancije, među kojima smještaj i namještenje. Osim srodstva, imigracioni propisi tražili su i određene socijalno-demografske karakteristike, pa su na taj način predodređivali etničke zajednice. Pedesetih i šezdesetih godina molbe za rođake razmatrane su samo ako je posljednji pristigli srodnik stalno proboravio na Novom Zelandu najmanje dvije godine. Ulazak je bio dozvoljen samo osobama od 18 do 45 godina. Na žalost, i u ovom razdoblju novozelandska imigraciona politika pogodovala je »favoriziranim nacionalnostima«, kao što su bili Nizozemci, Švicarci i Danci, jer su pripadnici ovih nacionalnih skupina mogli biti stariji od 45 godina, ako su ispunjavali određene uvjete. Za Jugoslavene ova odredba nije vrijedila, osim u slučajevima kada su rođaci bili spremni potpisati »Deed Convent« (pismenu obavezu) da će vladi nadoknaditi sve troškove i terete, koji bi mogli nastati zbog uzdržavanja ili pomaganja takvog doseljenika. Taj potencijalni financijski teret obeshrabrio je doseljavanje starijih roditelja.

Kako se novozelandska imigraciona politika nepovoljno reflektirala na jugoslavenske doseljenike, vidi se iz negativnog odgovora direktora za zapošljavanje na molbu djevojke za ulazak u Novi Zeland: »Ima mnogo takvih molbi za jedno ili dvoje djece izvan obiteljske grupe, pogotovu od strane Jugoslavena. Ukoliko se mora ostvariti vladina

politika, u skladu s kojom valja prekinuti imigraciju Jugoslavena, Ministarstvo smatra da takve molbe valja odbiti. S takvim se molbama osniva nova obitelj, a posve je sigurno da će se u jednom kasnijem trenutku pojaviti pritisak u smislu zahtjeva da se i drugim članovima obitelji dopusti ulazak.«¹

Poslijeratnim doseljavanjem iz Jugoslavije na Novi Zeland izmijenila se struktura naših iseljenika, što je u svakom slučaju izazvalo određene implikacije na život naših ljudi. Stara, prijeratna emigracija imala je svoj životni put. Njihova djeca krčila su sebi put u novozelandsko društvo. Poslijeratni novodošljaci, od kojih su većina sticajem okolnosti morali ostaviti svoj dom, imali su vlastiti pogled na život u iseljeništvu. Te kontroverzije u iseljeničkoj naseobini izvanredno je dobro osjetio J. Alač. On je odao priznanje našoj staroj imigraciji koja se najvećim dijelom sastojala od siromašnih seljaka-radnika i kao takva ostala vjerna svojoj klasi više nego što bi to bila u staroj domovini. Razlog je tome što je u novoj sredini, uz ostale, našla i još jednog izrabljivača, našla je »tudinstvo«. Samo mali broj inteligentnijih i humanijih novozelandskih radnika bio je povoljno raspoložen prema našim ljudima. Ostali svijet, ističe Alač, smatrao nas je narodom trećeg reda, nepotrebnim na Novom Zelandu, osim kad bi im ustrebalo naših jakih mišića za najteže radove. Samo je u jednom naš narod bio poštovan, bio je poznat kao pošten i radišan. Svjesni toga naši su postajali još otporniji i nastojali u što kraće vrijeme postati ekonomski neovisni. To je bio razlog solidarnosti među našim ljudima koji su se nastojali organizirati i na taj način pružiti bar nekakav otpor pritisku koji su osjećali. Da bi osigurali svoju egzistenciju, naši su ljudi prihvaćali bilo kakve poslove, pa i one najteže, što je često stvaralo ljubomoru i mržnju protiv nas, osobito u nižim slojevima radničke klase i kod ekstremnih novozelandskih nacionalista. Radi toga, ističe Alač, naši su stari iseljenici bili vazda pripravnici pomoći jedan drugome kad bi god to ustrebalo.

Neposredno poslije svršetka drugoga svjetskog rata pojavili su se novi doseljenici, tzv. izbjeglice iz raznih evropskih država, zapravo ljudi koji su pobjegli iz svoje domo-

¹ Ministarstvo za rad i imigraciju Novog Zelanda, Arhiva H. O. 91670, 16. prosinca 1953.

vine jer se nisu slagali s političkim sistemom koji je tamo vladao. Među tim iseljenicima, kaže Alač, nalazili su se i »učeni ljudi«. Oni su se smatrali »višim« članovima društva. Zazirali su od fizičkog rada, tvrdeći da to netko drugi mora za njih činiti. Nisu se družili sa starim iseljenicima, osim u slučajevima kad im je to koristilo. Brzo su se uklopili u novozelandsku sredinu, i nacionalno se gotovo izgubili.

Treća skupina najnovijih doseljenika iz Jugoslavije dolazila je uz podršku stare emigracije svojim rođacima ili prijateljima. U najvećem broju slučajeva ove je unaprijed čekao posao i smještaj. Ali kako navodi Alač, i ovi su priredili mnogo razočaranja. Došavši sa stanovitom školskom spremom ili zanatom, nisu bili voljni prihvatiti svaku vrstu posla u tvornici ili na farmama, gdje su bili nastanjeni stari iseljenici. Željeli su se brzo obogatiti, posvetiti trgovini ili raditi na individualnim poslovima. Mnogi od njih predbacivali su starim doseljenicima da su uzalud trošili vrijeme ne stekavši dovoljno, a da su oni bili tu, stvorili bi mnogo više. Mnogi od novodošljaka nisu se snašli, pa su se opet na trošak starih doseljenika vraćali svojim kućama. Alač im predbacuje da su sebe smatrali »učenicima«, ali u praksi nisu htjeli primijeniti svoje znanje. Na žalost, zaključuje Alač, stvarnost je pokazala kako je i dalje stara imigracija činila osnovu za čuvanje naše kulture i jezika, pa su mnogi u tom duhu i svoju djecu odgojili.²

I pored svih teškoća i kontroverzija koje su pratile život jugoslavenskih iseljenika, njihova ekonomska integracija u domaće društvo izvršena je uspješno. Jugoslaveni su radili raznolike poslove, najviše one za koje nije bila potrebna kvalifikacija ili su to bili polukvalificirani poslovi. Za takva mjesta nije bilo potrebno poznavanje engleskog jezika, niti se tražila neka veća školska sprema. Mnogi su tražili i neovisna zanimanja, vjerujući da će na taj način steći bolji ekonomski status u društvu. To su, kao i nekada, najbolje postizali u vinogradarstvu, voćarstvu ili pak kao vlasnici restorana. Gledajući u cjelini, jugoslavenski su se iseljenici toliko ekonomski integrirali u domaću sredinu da ih se ni po čemu ne može razlikovati od pripadnika domaćeg društva.

² J. Alač *Kratki historijski skeč...*, Arhiv ZMIN.

Kako je s društvenom integracijom? A. Trlin je 1971. proveo anketu među 76 odraslih osoba jugoslavenskog porijekla.³ Rezultati ankete bili su ovi: bračnog druga iz svoje nacionalne grupe imalo je 87,5 posto anketiranih. Pitanje »mješovitih brakova« izazvalo je pretežno oprezne i suzdržljive odgovore (»ovisi o osobi«, »izbor ovisi o osobi«), i to kako kod »starih« tako i kod »novih« doseljenika. Samo 14,5 posto anketiranih smatralo je da mješovite brakove treba zagovarati, dok je 20 posto bilo protiv mješovitih brakova. »Novi« iseljenici bili su veće pristaše mješovitih brakova, pa je 60 posto njih izjavilo da bi voljeli kad bi njihovo dijete stupilo u brak s osobom jugoslavenskog porijekla, dok su ostali smatrali da izbor ovisi isključivo o bračnom partneru.

Novozelandski Jugoslaveni birali su prijatelje iz redova svoje nacionalnosti. Njih 85,5 posto imalo je dva pripadnika svoje nacionalne grupe među trojicom svojih najboljih prijatelja. Samo 14,5 posto navelo je svoje najbolje prijatelje — pojedince izvan grupe. Prijatelji izvan grupe bili su uglavnom novodošljaci, i to zbog druženja na radu ili zbog mješovitih brakova.

Na pitanje preferiraju li Jugoslavene kao susjede, 47 posto anketiranih je odgovorilo potvrdno, a 36,2 posto je odgovorio da im je svejedno. Međutim, 71 posto ih je smatralo kako je za Jugoslavene bolje da žive među Novozelancima, da bi naučili jezik, ili zbog nekih drugih razloga, kao što je privikavanje na način života i običaja novoga društva. Novodošljaci su u manjoj mjeri preferirali jugoslavenske susjede i više su isticali potrebu integracije s Novozelancima u pogledu stanovanja. Stari iseljenici izjašnjavali su se za susjede iz grupe, i to radi problema u jezičnoj komunikaciji, a i radi visoke životne dobi, »pa je bolje imati susjeda, nekoga 'iz vlastitog roda'«.

Samo 14 posto anketiranih bili su članovi Jugoslavenskog kluba u Aucklandu. Neke funkcije u Klubu, dva ili tri puta godišnje, obavljalo je 39 posto nečlanova. Stari su iseljenici isticali da su nekada u mladosti pripadali Klubu i sudjelovali u njegovim aktivnostima, no u starim danima to ne mogu. Veći interes za klupske aktivnosti iznosili su noviji doseljenici koji su u Klubu vidjeli mjesto za društve-

³ Trlin, *Jugoslaveni na Novom Zelandu*, Zbornik, ZMIN 165.

no-zabavne aktivnosti. Anketiranih 88 posto nisu bili članovi, niti su imali bilo kakve funkcije u bilo kojem nejugoslavenskom klubu, društvu ili udruženju. U odgovoru na pitanje: »Ne mislite li da bi za jugoslavenske imigrante i njihove obitelji bilo bolje da se učlane u novozelandske klubove negoli u jugoslavenske?« samo je 5,8 posto odgovorilo »da«, 53,6 posto »ne«, dok je 40,5 posto (pretežno stari doseljenici) zagovaralo članstvo u oba tipa klubova, ako je to uopće moguće.

Manje od 40 posto anketiranih radilo je s Jugoslavenima po rođenju ili njihovim potomcima, a 88 posto svih anketiranih je izjavilo kako je za jugoslavenske doseljenike bolje da rade s Novozelancima. Te kontakte smatrali su laganijim i korisnim načinom učenja i upoznavanje jezika, običaja i vrijednosti novog društva.

Samo ili pretežno materinski jezik upotrebljavalo je kod kuće pri svakodnevnoj konverzaciji 62 posto kućanstava. Kombinaciju materinskog i engleskog jezika upotrebljavala je petina kućanstva starih doseljenika (ali ne među novim doseljenicima), ponajprije zbog utjecaja djece koja su rođena na Novom Zelandu. Samo ili pretežno engleski jezik upotrebljavala su najčešće nova kućanstva, uglavnom zbog mješovitih brakova, no i zbog male djece. Dok su anketirani otvoreno razgovarali o prednostima učenja jezika u slučajevima kada su im susjedi Novozelanci, ili pak kad rade s njima, odbacili su sugestiju da bi za jugoslavenske imigrante bilo bolje da se prestanu služiti materinskim jezikom, no ipak su prihvatili sugestiju da što brže nauče engleski. Općenito su pitanja koja su se odnosila na upotrebu jezika pokazala tendenciju kako anketirani žive u dva svijeta koji zahtijevaju dva jezika za svakodnevne potrebe.

Konačni i u nekim pogledima najosjetljiviji pokazatelj socijalne kohezije pribavljen je pomoću pitanja koja su se odnosila na djecu »starih« doseljenika. Obavještenja su prikupljena od roditelja 39 djece od 16 godina na više koja su napustila roditeljski dom, i od kojih je 34 rođeno u Novom Zelandu, a 33 je već sklopilo brak. Od oženjenih je 51 posto izabralo supruga »unutar grupe«, Jugoslavena po rođenju ili pak porijeklom, 33 posto je ušlo u brak s novozelandskim nejugoslavenskim partnerom, a preostalih 15 posto s ostalim supruzima strancima. Premda je 50 po-

sto muškaraca i 52 posto žena ušlo u brakove sa supruzima »iz grupe«, muškarci su većinom preferirali Novozelandske jugoslavenskog porijekla, dok su žene govorile u prilog supruzima rođenim u Jugoslaviji. Takve razlike u porijeklima supruga »iz grupe« u vezi su, barem djelomice, s velikim viškom muškaraca među imigrantima i oštrom konkurentskom borbom za kćeri starijih doseljenika.

Gotovo nije potrebno posebno reći kako su roditelji spominjali osjećaj gubitka i osobne teškoće koje su proizišle iz brakova izvan grupe: zet ili snaha s kojim je lak i prisan razgovor poprilično otežan, ako ne i nemoguć, unuci koji su, čini se, izvan dohvata njihove ljubavi i utjecaja. Čak su se i vlastita djeca pomalo otudila.

Poslijeratno doseljavanje i neminovni proces asimilacije imao je određene implikacije na život naše naseobine. Ipak je društveni i kulturni život bio u usponu. Osnovicu toga valja tražiti u patriotskom radu iseljenika još u vrijeme drugoga svjetskog rata, kada su oni stvorili širok program za društveno okupljanje kroz mnoge aktivnosti. Posebna uloga također pripada potomcima iseljenika rođenim i odgojenim na Novom Zelandu. Iseljenička društva postala su središta kulturnog života. Narodna glazba, najviše tamburaška, bila je najzaslužnija. Tamburica je nerazdruživa pratilja naših iseljenika od prvih početaka emigracije, a treptaji njenih žica pobuđivali su oduvijek sjećanja na zavičaj. U šumama kauri-smole, na gradilištima ili na ribarskim brodićima uz obalu Novog Zelanda — svugdje je tamburica bila prisutna, u tuzi i u veselju. Uza sve to, tek je poslijeratno razdoblje donijelo ovom našem prastarom narodnom glazbalu punu afirmaciju u najširim redovima iseljenika, posebno u redovima najmlađeg iseljeničkog naraštaja.

Osnivanjem tamburaškog zbora u sklopu Hrvatskog pripomoćnog i dobrotvornog društva, postavljen je prvi temelj značajnom kulturnom pokretu među novozelandskim iseljenicima, jer se uz ovaj instrument omladina stala okupljati i na širem planu. Važnu ulogu u tome imao je i Tamburaški zbor »Lola Ribar« iz Wellingtona. Spomenuti se zbor svojim muziciranjem postupno počeo odvajati od narodnog

folklora, približavajući se sve više modernoj glazbi, koja je odgovarala tom vremenu.

Osim u tamburaškoj glazbi, naši su počeli sve više se isticati i na drugim područjima glazbenog života. N. Simić, Z. Kraljević i C. Šegedin bile su istaknute pijanistkinje i često nastupale na radio-stanici u Aucklandu. Braća Belić iz Ellersliea istakli su se po populariziranju melodija polinezijskih plemena na »steel guitar«, i po tome postali veoma poznati među Novozelčanima. Maria Dallas i Diana Sisarich bile su poznate pjevačice. U kulturno-zabavnom životu više godina ističe se ime Petra Poše, vrsnog gitarista, koji je snimio nekoliko samostalnih LP ploča.

Mnogi intelektualci, potomci naših iseljenika, zauzeli su istaknuta mjesta u novozelandskom društvu. Spomenut ćemo Filipa Šoljaka, koji je u vrijeme studija bio odlikovan zbog uspjeha s »Rhodes scholar« i nakon toga se specijalizirao u Britaniji. U poslijeratnim godinama Šoljak je bio predstavnik Novog Zelanda u Ujedinjenim narodima. Luka Nola radio je pri novozelandskoj vladi kao državni inženjer. Moris Matić bio je dugogodišnji predsjednik Udruženja liječnika. Aleks Majić, u vrijeme rata major u vojsci, istakao se kasnije kao poznati pedagog. Kao vješt govornik i pisac zaslužan je pri upoznavanju novozelandske javnosti s kulturom našeg naroda. Charlise Orsolčić bio je poznati odvjetnik u Aucklandu, Marko Šegedin i Ivan Luketina bili su sveučilišni profesori na Sveučilištu u Aucklandu. Cecil Šegedin, profesor je teoretske i primijenjene mehanike na Sveučilištu u Aucklandu, Paul Vela, profesor geologije na Victoria sveučilištu u Wellingtonu. Amelia Batistić — književnica, porijeklom iz Zaostroga, poznato je ime u osnovnim školama, jer su njene priče i romani ušli u školsku lektiru. Dr Andrija Trlin, sociolog, autor je brojnih studija iz oblasti migracija i knjige *Nekad poicjenjivani, danas poštovani — Jugoslaveni u Novom Zelandu*. Arhitekt Stjepan Jeličić član je Jasmand grupe u Aucklandu. James Belich direktor je i šef izvršne grupe u J. English Wright Ltd., u Wellingtonu. Njegov sin Jeimey Belich afirmirani je pisac radio-drama. Fred Botica slovi kao jedan od najboljih radio-voditelja u Novom Zelandu. Najveći uspjeh u političkom životu postigao je Fred Grbich. Godine 1980. bio je izabran na listi Radničke stranke u novozelandski parlament za okrug Onehung. Još jedan us-

pjeh u političkom životu predstavlja izbor A. Čovića za gradonačelnika Waitamata Cityja.⁴

O naporima naših ljudi da se školuju i steknu intelektualna zvanja piše »Napredak« i ističe kako među potomcima naših iseljenika u Novom Zelandu imaju neizmjernu volju za učenjem. Kako u srednjim školama, tako i na sveučilištu, postotak naših učenika, oba spola, je stalno brojan. Mali je broj potomaka naših ljudi kojima se ne pruži prilika za bar nekoliko godina gimnazije i studija na Sveučilištu u Aucklandu. Možda je najveći razlog toj pozitivnoj pojavi što naši iseljenici koji su teško radili u prošlosti žele svojoj djeci omogućiti bolji život. »Napredak« je konstatirao kako se ne školuju samo djeca bogatijih roditelja, već su to u većem broju djeca iz radničkih obitelji. O našim studentima na novozelandskim sveučilištima »Napredak« je zapisao: »Tek nazad 20 godina rijetki su bili naši đaci na sveučilištu i nisu se mnogo opazali osim kada bi im se vidjelo ime u štampi da su zaslužili odlikovanje. Kroz prošlih 15 godina naši đaci koji su prošli kroz sveučilište mogli bi se brojiti u stotinama i ove godine u Aucklandu je upisano 30 naših mladića i djevojaka, što je veoma lijep postotak za našu naseobinu. Dok neki od njih

⁴ O Čovićevoj izboru list »Novo doba« je zapisao: »Na prvoj stranici novozelandskog 'Heralda' 6. ovog mjeseca donesen je članak koji govori o ličnom uspjehu gosp. A. Čovića, koji je izabran za gradonačelnika Waitamata Cityja. Uspjeh gosp. Čovića je istovremeno i uspjeh svih Jugoslavena u Novom Zelandu. Gosp. Čović je bio član odbora za Waitamata City u posljednjih nekoliko godina. Na prošlim izborima promašio je zvanje gradonačelnika za svega 150 glasova. Ovog puta je došao do svog cilja i načelnik je grada u kome živi oko 90.000 stanovnika. Gosp. Čović je rođen u Makarskoj, koja se pobratimila sa novozelandskim gradom Hendersonom u kojem on živi. Jedna od gosp. Čovićevih namjera na ovoj dužnosti je da sjedini Henderson, New Lynn i Waitemata City u jednu općinu i na taj način stvori još jaču ekonomsku zajednicu, na čijem području živi najveći broj Jugoslavena ne samo u Aucklandu, već i u Novom Zelandu. Njegov izbor za gradonačelnika toplo su pozdravili građani Waitemata, a posebno su bili oduševljeni Jugoslaveni, koji žive na području Aucklanda, jer je gosp. Čović i član komunalnog odbora za grad Auckland. Cestitamo gosp. Čoviću i želimo mu uspjeh na njegovoj novoj dužnosti, nadajući se da će svojim zalaganjem pridonijeti napretku, ne samo Waitemata Cityju i njegovu stanovništvu, već i još boljem ugledu i priznanju svih Jugoslavena u Novom Zelandu.« (Novo doba, Sydney, 22. listopada 1980.)

i ne poznaju dobro naš jezik, ovi naši studenti imaju aktivnu ulogu među našim narodom, većina njih je u vezi s Jugoslavenskim klubom, njihov je rad poznat i priznat. Ako prem su rođeni u ovoj zemlji, rijetki su slučajevi da se ne ponose sa svojom narodnosti i da nisu pripravnici dignuti glas u obrani naše zemlje.«⁵

Spomenut ćemo i kao uspjeh i kao zanimljivost slikarsku aktivnost dvojice naših slikara. Milan Mrkusich, samouki slikar, imao je 1949. prvu samostalnu izložbu u School of Architecture na Sveučilištu u Aucklandu. Nakon toga izlagao je u Australiji, Japanu, Indiji, Engleskoj, Kanadi i SAD.

J. Alač bio je istaknuti iseljenik na društvenom i političkom polju. Rodio se u Drašnicama 1896, a u Novom Zelandu proveo je 65 godina. Kao i svi naši iseljenici pioniri, Alač je prikupljao smolu, da bi kasnije postao farmer. Do odlaska u mirovinu 1960. nije slikao, već je od tada počeo miješati boje i stvarati. Na njegovim platnima prikazan je prvi dolazak naših ljudi u Novi Zeland, niz motiva iz Makarskog primorja kako ih je Alač zapamtio kao dječak prije odlaska u tuđinu, zatim nekoliko motiva s naših otoka i s nekih područja Jugoslavije koje je Alač posjetio nakon svršetka prvoga svjetskog rata. Slikarske ambicije ostvario je tek u šezdesetoj godini, kada je u Giotto Gallery u Aucklandu otvorio samostalnu izložbu. Nakon treće izložbe na kojoj je izložio 30 platna, kritičari su se konačno oglasili, pohvalno se izražavajući o slikaru naivcu. Jedan je kritičar napisao: »Na platnima nije teško zapaziti nostalgiju za rodnim krajem koja dolazi do izražaja u svakom naslikanom kamenu, u plavetnilu neba i mora, u fiksiranim ljudima, u primorskim motivima (...) Sve je to Alač volio, sve to pokušava i uspijeva prenijeti na platno.«⁶

Najčešći Alačevi motivi su pejzaži Novog Zelanda i staroga kraja. U Galeriji Giotto nalaze se motivi Bola na Braču, Dubrovnika, Prčnja, Splita, Selaca na Braču, Makarske, Drašnica, Mostara, Perasta, zatim nekoliko portreta naših iseljenika i slike koje prikazuju naselja i ljude na Novom Zelandu.

⁵ »Napredak«, 15. ožujka 1947.

⁶ »Matica«, 1978, br. 10, str. 17.

I u sportskom životu naši su ljudi pokazivali izuzetnu aktivnost. To se kao prvo odnosi na kuglanje koje je najviše zanimalo naše ljude. Oni su još u vrijeme rata osnovali »Dalmatinski kuglački savez«, koji je funkcionirao izuzetno uspješno, imajući pravila društva, vlastito igralište i održavajući česte sastanke članova. U tom se Savezu kuglalo po pravilima koja su vrijedila u Dalmaciji i koja su bila drukčija od onih koje su upotrebljavali domaći kuglači. No naši su bili aktivni kuglači i među Novozelanzanima. U svakoj pokrajini postojali su društveni kuglački savezi s Centralnom federacijom na čelu. Natjecanja su bila redovita i gotovo uvijek predmet izvještavanja u sportskoj štampi. Naši su imali klub u mjestu Oratia koji se natjecao na prvenstvu provincije Auckland. Mnogi su naši ljudi igrali u raznim novozelandskim klubovima. Neki su bili veoma poznati: Mate Pivac, Mate Delić, Mate Mrsić, Mate Ravlić, Ivan Bakalić, Stipe Garelja, Marin Šunde, Marin Marinović, Jakov Vodanović, Mate Peko i Ivan Kosović. Stipan Vela i Mate Borić bili su svojedobno prvaci Novog Zelanda u kuglanju. Ti uspjesi naših ljudi u ovoj sportskoj grani začudili su Novozelanzane, pa je o tome list »Napredak« pisao: »Naši ljudi su u posljednje vrijeme toliko istaknuti i vješti u tom sportu, da se Englezi više puta češu po glavi i pitaju je li uistinu ovo njihov sport ili naš! Dapače i urednik kuglačkih novina je našeg porijekla, Alfred Zenović. Ne govori našim jezikom, ali se ne stidi kazati tko mu je bio otac.«⁷

Preko kuglanja razvijao se patriotizam i ponos naših ljudi. O tome kako su domovinu svojih očeva smatrali svojom, svjedoči i izjava sina doktora Morisa Matića, koji je zapravo pripadnik treće generacije. On se nakon održanog prvenstva u kuglanju pohvalio kako su Ivan Rakić i on »očitali lekciju Novozelanzanima«.

U nogometu se istakao Nikola Bradanović, koji je igrao u nacionalnoj ekipi. U plivanju je veliku popularnost stekla Marija Pašalić. Nekoliko puta bila je prvakinja Novog Zelanda. Engleske novine pisale su o njoj: »Marie Pašalić je novozelandska plivačica br. 1. Njezin odlazak je velik gubitak ne samo za Auckland, nego za cijeli sportski narod u Novom Zelandu jer je bila skromna i popularna prva-

⁷ »Napredak«, 15. ožujka 1947.

kinja i jedna od onih koja je nadoknadila nešto onom sportu u kojem je obljubljena.«⁸

Popularni sport u Novom Zelandu je ragbi, a djeca naših iseljenika postigla su i u toj sportskoj grani priznate uspjehe. Tako su Ivan Vodanović, Roy Urlič, Žukov Marinković i još neki igrali za nacionalnu momčad, što je bila izuzetna čast i popularnost. Ony Parun, sin naših iseljenika, najbolji je tenisač u Novom Zelandu. Ni u konjičkom sportu naši nisu zaostajali. Nekoliko konja naših iseljenika dobivali su nagrade: Adriatic, Sharatz, Kolo, Napredak i dr. Najviše uspjeha imao je konj Tonyja Marinovića iz Wellingtona koji se zvao Tesla (očito u počast Nikoli Tesli). Taj je konj 1955. dobio najveću nagradu od 10 tisuća funti i zlatni pokal.⁹

Naši su se iseljenici najviše voljeli društveno okupljati u okviru svoje etničke grupe. Oduvijek su željeli imati vlastita društva. U Aucklandu su 1953. pokrenuli akciju za kupnju doma. Tri godine kasnije, 1956, kupili su zgradu koju su adaptirali za vlastiti »Jugoslavenski klub«. Što je to značilo za društveni život naših ljudi, najbolje je opisao Š. Merčep u listu »Matica« navodeći kako se u prostorijama »Jugoslavenskog kluba« okupljaju svake nedjelje naši iseljenici iz Aucklanda i okolice, te priređuju zabave i razne društvene priredbe. Merčep je istakao da Jugoslavenski dom ima veliku važnost za naše iseljeničtvo. U njemu se okuplja naš narod, međusobno se zbližuje i čuva našu kulturnu baštinu. Osim toga, Jugoslavenski dom ima važan zadatak da odgaja omladinu, da je upoznaje s kulturom, prirodnim ljepotama i napretkom stare domovine, da širi naše novine i knjige. O Jugoslavenskom domu Merčep je dalje napisao: »Kao dobri građani svoje nove domovine Novog Zelanda, koji nas je gostoljubivo primio i omogućio nam da izgradimo ovdje novi život, naš dom odgaja svoje članove u duhu ljubavi prema novoj domovini, što dokazuje i svojim djelima. No, naravno da ne zaboravlja, a i ne može zaboraviti, svoju staru domovinu. Kao naročit zadatak postavio je Jugoslavenski dom širenje sloge i bratske ljubavi među iseljenicima bez obzira na stare razmirice, pa se nadamo da će i u tom pogledu imati

⁸ Isto.

⁹ Slovenski izseljenski koledar, 1957, Ljubljana, str. 76.

uspjeha i pridonijeti podizanju društvenog života među našim iseljenicima.«¹⁰

»Jugoslavensko dobrotvorno društvo u Aucklandu« s Jugoslavenskim domom, danas predstavlja mjesto gdje se odvijaju veoma raznolike i bogate društvene aktivnosti, i tu se okuplja više od 2.000 naših ljudi s područja Aucklanda. Sa pet stotina članova okupljenih u brojnim sekcijama, Društvo se uključuje u gotovo sve kulturne i sportske manifestacije. Folklorna sekcija »Kolo«, kojom rukovodi Frank Vujnović, tamburaški orkestar i »Dalmacija kvartet«, te dječji pjevački zbor, solidna su osnova za daljnji napredak Društva. U Jugoslavenskom domu nalaze se naše novine, gramofonske ploče, kasete, suveniri i dr. Članovi Društva željeli bi kupiti zemljište u gradskoj okolici, za sportske i druge društvene priredbe. Tu namjeravaju izgraditi klupske prostorije i stanove za ostarjele samce. Godine 1975. Jugoslavenski dom je posjetio F. Colmanom, ministar za imigraciju, i tom prilikom pohvalno se izrazio o radu Kluba, naglasivši kako vlada podržava njegovanje kulture, običaja i tradicije jugoslavenske etničke grupe.

U Aucklandu djeluju još jedan »Jugoslavenski klub« i »Hrvatsko društvo« s mladim članstvom. U Wellingtonu, također su aktivni »Jugoslavenski klub« i »Hrvatsko društvo«, a jugoslavenska društva razvijaju mnoge aktivnosti i u drugim gradovima Novog Zelanda.

Na krajnjem sjeveru Sjevernog otoka, u gradu Kaitaia, od 1954. djeluje društvo »The Yugoslav Cultural Club.« Pet godina kasnije osnovane su sekcije »Kolo« i »Tamburica«. Od tada, brojni potomci naših iseljenika, upravo ovdje gdje su prvi pioniri obavljali najteže poslove, sudjeluju u radu tih sekcija i nastupaju na smotrama i svečanostima. Tamburaši su snimili posebnu ploču pod nazivom *The Band of Gumfields Diggers' Sons*. »Whaikato Yugoslav Club« iz Hamiltona osnovan je 1950. Njegovi dugogodišnji predsjednici bili su Mark Pavlović i Mate Borić, ugledni iseljenici iz Hamiltona. U Whangarei je aktivno »Jugoslavensko društvo« od 1951. U gradu Christchurch također djeluje »Jugoslavenski klub«. U Dargavilleu kontinuirano djeluje Jugoslavensko društvo, dok se u obližnjem

¹⁰ »Matica«, 1956, br. 2, str. 34.

Te Kapuru djeca naših iseljenika okupljaju u ragbi »No-theren Wainoa Yugoslav Teamu«.

Kako u prošlosti tako i u poslijeratnom razdoblju naši ljudi na Novom Zelandu najviše su voljeli slušati vjerske obrede na materinskom jeziku. To im je bilo olakšano činjenicom što su imali pet svećenika naše nacionalnosti. Trojica su rođena, odgojena i zaređena za svećenike u novozelanskim župama. Sva trojica govore hrvatski jezik i rade među našim ljudima. Tako u Aucklandu svake druge nedjelje u mjesecu svećenik Ivan Lunjević služi misu za naše ljude u Katedrali. Prije njega tu je službu u Aucklandskoj katedrali 21 godinu vršio svećenik Jure Marinović, koji je nakon toga postao župnik u Point Chevallieru. Marinović i sada posjećuje naše ljude u bolnicama ili u njihovim kućama. U Aucklandskoj biskupiji djelovao je i svećenik dr Sebastijan Palić, koji je u Novi Zeland došao 1953. Od 1966. on je preuzeo službu prvog kapelana u župi Dargaville, u kojoj je više od trećine vjernika našeg porijekla.

Pripadnici jugoslavenske naseobine priznati su i poštovani građani svoje nove domovine. Mnogi novozelandski političari obiju političkih stranaka, koji su posjetili Jugoslaviju, laskavo su ocijenili naše u Novom Zelandu. Navest ćemo što je o njima rekao dr Martin Findlay, istaknuti vođa Radničke stranke, bivši ministar pravosuđa i civilne avijacije. Findlay je 1978. kao gost Savezne konferencije Socijalističkog saveza boravio u našoj zemlji. Naglasivši da je on poslanik grada Hendersona u kojem se smjestila brojnija naseobina naših, Findlay je rekao: »U mom izbornom okrugu Hendersonu, koji predstavlja jednu od općina milijunskog Aucklanda, dominiraju vaša prezimena, Šunde, Sumići, Ivičevići, Balići, Vitasovići, Talijančići, Nodilo, Pečari i druga. Već više od trideset godina datira moje prijateljstvo s vašom iseljeničkom kolonijom u Novom Zelandu, a mnogi su mi Dalmatinci kućni prijatelji (...). Prije polaska u Evropu u moju kuću u Hendersonu stizali su masovno moji prijatelji Dalmatinci, kojih je gotovo više od pet tisuća, među 25.000 birača koje zastupam u parlamentu. Svi su tražili da obavezno posjetim makarsko područje, osobito Podgoru, jer u Hendersonu ima dvaput više Podgorana (3.500) nego sada u samoj Podgori. Obasipali su me adresama rodbine u starom kraju i molili da ih posjetim i porazgovaram. Obećao sam biračima i, eto,

održao riječ. Dalmatince sam upoznao još 1947. kada sam s Južnog otoka preselio u Auckland i tamo otvorio odvjetničku kancelariju. Kao član parlamenta i Radničke stranke počeo sam redovno posjećivati festivale vina na kojima su dominirali Dalmatinci. I danas se tamo nađemo svi zajedno, vladajuća stranka i opozicija, prijateljski časkajući što se ne bi moglo reći za odnose na zasjedanju parlamenta. (...) Kada je već riječ o vašim ljudima, moramo sto puta istaknuti kako su vrijedni, marljivi, dobri planeri i veoma odani obiteljima. Za razliku od nas, zajedništvo im je uzdignuto do samog kulta. (...) Moram reći da su vaši ljudi iz treće generacije jako ponosni na svoje pretke i da su zadržali sve običaje i navike iz starog kraja, dok su ostali nakon dolaska u Novi Zeland sve to zanemarili.«¹¹

U listopadu 1979. naši iseljenici na Novom Zelandu slavili su stotu obljetnicu brojnijeg dolaska naših ljudi u tu daleku zemlju. Proslava je izazvala pažnju cijele novozelandske javnosti. »The Auckland Herald« donio je poseban dodatak na više stranica posvećen ulozi naših ljudi u razvoju nove domovine. Radio-program posvetio je nekoliko emisija ovoj obljetnici, a televizija je prikazala za ovu priliku poseban dokumentarni film s naslovom »Kiwi s dalmatinskim srcem«, koji su novozelandski snimatelji snimili u našoj zemlji. Službena delegacija SR Hrvatske prisustvovala je završnim svečanostima. U ovim svečanostima sudjelovali su i predsjednik novozelandske vlade Robert Muldoon, vođa opozicije Bill Bowling, brojni ministri i članovi parlamenta. U svojim govorima istakli su mnoge pohvale novozelandskim građanima jugoslavenskog porijekla.

Drug Tito, kojemu je u prošlosti bio poznat patriotski rad naših ljudi na Novom Zelandu, uputio im je u povodu ove proslave brzoglav: »Srdačno vam čestitam značajan jubilej, 100-godišnjicu dolaska jugoslavenskih iseljenika na Novi Zeland i upućujem najtoplije pozdrave. Želim da uspješno realizujete cjelokupni program te manifestacije i da svestrano sagledate rezultate dosadašnjih veza s bivšom domovinom. Naši iseljenici i njihovi potomci dali su vidan doprinos razvitku i napretku Novog Zelanda. Oni su u svojoj novoj domovini postali ugledni i veoma cijenjeni građani, uvaženi privrednici, stručnjaci i znanstvenici. Time su, ujedno, doprinijeli jačanju prestiža naših naroda i naše ze-

¹¹ »Naš svijet«, Sarajevo, jun 1978, br. 157, str. 7.

mlje u tom dijelu svijeta. Raduje nas što ste — iako veoma daleko od svog zavičaja — sačuvali običaje, kulturnu baštinu i nacionalna obilježja svojih predaka i njihove postojbine. U tom cilju razvili ste bogatu aktivnost u brojnim naprednim iseljeničkim društvima širom Novog Zelanda. U najtežim trenucima historije naših naroda i narodnosti — za vrijeme drugoga svjetskog rata — i u poslijeratnim godinama, bili ste odlučno i nepokolebljivo na strani slobode, pravde i progressa. Pružili ste podršku našoj narodno-oslobodilačkoj borbi, socijalističkoj revoluciji i izgradnji ratom opustošene zemlje. Naši iseljenici i njihovi potomci mogu biti ponosni na novu socijalističku, samoupravnu, nezavisnu i nesvrstanu Jugoslaviju, na njen svestrani razvoj, ulogu i mjesto u svijetu, a posebno na njen doprinos borbi za mir i opšti napredak čovječanstva. Uvjeren sam, da ćete vi i ubuduće biti dosljedni graditelji mostova prijateljstva i suradnje između Jugoslavije i Novog Zelanda. U toj plemenitoj misiji i u vašim aktivnostima uopće, ja vam želim mnogo uspjeha.«¹²

Naši su ljudi mnogostruko ugradili život i rad u povijest i suvremeni život Novog Zelanda. Možda najvjernije o tome govori zapis na spomeniku što ga je u Awanui podigao Odbor za proslavu stote obljetnice dolaska naših iseljenika na Novi Zeland, za područje Mangonui. Na kamenom bloku zapisano je:

»Ovaj spomenik
podignut je u spomen na prve
jugoslavenske doseljenike
koji su stigli u ovu zemlju
krajem devetnaestog stoljeća.
Mnogi od njih i drugi koji su
dolazili kopali su kauri-smolu,
su obrađivali zemlju u okolici.
Čuvajući uspomenu na njih,
potomci odaju im priznanje za
njihov doprinos svojoj novoj
domovini.«

¹² »Borba«, 26. studenoga 1979, br. 325.

SUMMARY

Of all the Yugoslav settlements throughout the world, those in New Zealand are undoubtedly among the farthest from home. In fact, the country, *The Long White Cloud*, as it was called by the Maori people, who began to inhabit it in 16th century, was so far from the South-Slavic world, that it was unknown to our people, until just over a century ago.

The earliest preserved record of Croats in New Zealand dates from 1858, and is found in the Dubrovnik archives, in an account of an Austrian scientist and explorer, Ferdinand Von Hochsteller, who sailed frigate *Novara* and stayed in New Zealand during the year 1857—58. Among the crew were several of our sailors, some of whom allegedly deserted the ship and stayed in New Zealand.

The earliest immigrants were some of the Croats who had participated in the gold rush of California and Australia, before coming to New Zealand, where they continued to dig for gold, and later kaury-gum. According to naturalization records, these early minors were from the coastal strip of present-day Yugoslavia. These pioneers were among the first white immigrants to excavate kaury-gum, an uncommon raw material which served as a base for economic growth in New Zealand for many decades. Around 1879 emigration to New Zealand markedly increased, and by 1900, more than 3000 people had settled there.

The gigantic trunks of the rubber tree (scientifically known by its Latin name — *Agatis Australis*) formerly covered vast areas of northern part of New Zealand, but with time were completely decimated. In the ground, however, remained the petrified resin from these trees, which proved to be valuable to the industry.

Up until 1930, excavation of kaury-gum was a basic source of employment for the majority of our immigrants. For this kind of work, equipment was unnecessary; firm muscles, and a strong will, along with plenty of selfsacrifice and a little luck could provide a decent living. Our people distinguished themselves with these characteristics, and in their new homeland, were among the first excavators of resin.

Along with excavation of resin, another primary occupation was winemaking. In the history of our emigrated people, wine is an important factor. Wine production was an economic foundation for a large number of our people in the old country, and they continued this tradition in their new home. Similarly, the emigrants made a considerable contribution to the development of the New Zealand fisheries. A large number of Yugoslav emigrants also bought farms, especially in northern New Zealand, and through hard work became economically independent and successful. Many owned pastures an livestock, and the New Zealand cheese industry, especially during the war, was prosperous.

Yugoslav emigrants also made a name for themselves in the hotel and restaurant business. A pioneer was Ivan Kurta, The Barbecue King, who during the first world war had a restaurant in New Plymouth. Our people had establishments in many places, for example: Wanganui, Stratfor, Haeera, Taumaranu and Te Kuiti. In the center of Auckland about 20 Yugoslav emigrants had establishments before the war. Other centers were: Wellington, Hamilton, Taumaranu, Palmerston North and Napier.

When discussing the economic contribution of the Yugoslav immigrants to New Zealand, it is necessary to emphasize that their economic orientation changed with the decision to remain permanently in their new country. Their goal was not, as before, to make money and return home, but instead to organize life and family, and to find work, which would offer them security and a future. It is in this context that we can understand their efforts, through various occupations to attain security and standing in New Zealand.

Following the first successful attempts to prove themselves economically and become independent in their new

country, and after the first emigrant establishment, the Yugoslav immigrants felt a need to create their own society. This was first attempted in 1902. Unfortunately, none of the societies established in New Zealand, prior to world war I survived for long; the available information indicates that one of the reasons was discord and intolerance among the members of the management. However, the most important reason was that the newcomers, prior to world war I were young, unmarried people who did not intend to remain there permanently. After the first world war, when the majority of Yugoslav immigrants in New Zealand decided to make their homes there permanently, they created greater and longer lasting emigrant settlements and their societies developed a more consistent character. The founding of such societies is limited to several centers.

The social life of the emigrants between the wars was constantly on the rise, as can be seen by the various parties and meetings, especially the annual dances and picnics, which were attended by the thousands. The most attractive aspects of these gatherings were folk dances in folk costumes, tamburica music and traditional Yugoslav songs. This part of the entertainment attracted the English public, and in that way brought them closer to our people.

The emigrant press, which emerged at the end of the last century, contributed to the economic, social and political life of the Yugoslav emigrants in New Zealand. It fulfilled their constant desire to know what was happening around them, in their society and also in their old homeland.

Yugoslav emigrants who settled in New Zealand because of economic reasons, have always felt and publicly stated, that there was injustice in their old country. On numerous occasions, they even tried to bring this to the attention of the New Zealanders. In New Zealand, any attempts at founding a society, which carried an austro-hungarian name, were never successful. Articles and letters fully supporting people's fight for freedom in the old country, were frequently published in emigrant newspaper. This was particularly shown during the first world war, when much of the political activity was aimed at creating a united state of all Yugoslav people.

The activities of Yugoslav emigrants in world war II and their concerted efforts in helping the people in their abandoned country, were one of the most brilliant period in their history. Immediately after attack of Hitler's Germany on U.S.S.R., the Croatian educational and benevolent society stepped into action and called its members at a meeting on the 14 September, 1941, at which The Slavonic Council Aims was founded to give aid to the U.S.S.R. Some society members began to regularly give a portion of their earning in order to provide help, the amount being given via The Slavonic Council, twice through the soviet ambassador in London, and in turn, in Kijev for hospital building purposes. News of the collapse of old Yugoslavia and events taking place in their native country, caused Yugoslav emigrants to feel the great tragedy.

Resistance in their homeland and successful evolvment of the National Liberation War, clearly demonstrated to the Yugoslavs in New Zealand that they had to organize themselves into a much stronger and firmer organization than The Slavonic Council. As a result, by the middle of 1943, the All-Slavic League ("Sveslavenski savez") was founded and was constituted by the Croatian Benevolent Society (H.P.D.D.), Yugoslav Club (Jugoslavenski klub) in Wellington and Czechoslov Club (Čehoslovački klub). The constituent assembly decided that the League publish its own newspaper — The Slavic Herald (Slavenski glasnik), the main purpose of the Herald being to report on the work and activities of the League and topical questions, pertaining to the war-period. In a relatively short time, the League gained an enormous number of new memberships; over 1200 active members.

The fundamental task of All-Slavic League ("Slavenski savez") was to fight for the recognition of the National Liberation War. On 19 September, 1943, the League organized a massive meeting of the National Liberation Army, and Anti-fascist Council of National Liberation of Yugoslavia. At the meeting, it was resolved and strongly emphasized that the Anti-fascist Council of National Liberation of Yugoslavia was the only real representative of the people of Yugoslavia. Furthermore, it was concluded that Yugoslavs in New Zealand, would, by all means, help this representative body and the Yugoslav's National Liberation Ar-

my in their fight against fascism right up until the very end. In addition, at the meeting, it was concluded that there was an urgent need among the united people for recognition of the National Liberation War and Anti-fascist Council of National Liberation of Yugoslavia.

An important assignment for the All-Slavic League ("Sveslavenski savez") was also to gather and provide help for the people in the old country. This activity had already begun whilst the war was in full swing. At a meeting held on the 6 February, 1944, there were approximately 250 people present and a decision had been reached that there was a need for collecting money for medicinal purposes in the old country. At the meeting, 2362 pounds were collected. Similar meetings were also held in other areas settled by Yugoslav people in New Zealand. Included also in the move towards providing help, were Yugoslav women through The Women's Section of the Croatian Benevolent Society, and at a dance held on the 27 May, 1944, approximately 366 pounds had been collected.

With the end of world war II, liberation of Yugoslavia and the formation of the Federation of the National Republic of Yugoslavia, was the most festive celebration held in all areas settled by Yugoslav people in New Zealand.

The social and cultural life of the Yugoslav emigrants increased measurably after the war. The roots of this expansion can be found during world war II, when the emigrants gathered more frequently for patriotic work and other activities. The descendants of the emigrants, born and raised in New Zealand, played a major role in the cultural and social upsurge. The society of emigrants came to be the center of cultural life. The tamburica orchestra was a particularly dominant form of entertainment, although other types of folk music began to be increasingly emphasized.

The Yugoslav emigrants and their descendants also displayed an exceptional interest in sports, particularly in bowling. During world war II, the Dalmatian Bowling League was established and it thrived. Bowling leagues emerged in every region of New Zealand, presided over by The Central Federation. Frequent competitions were held and the results were closely followed in the sports pages.

The descendants of the emigrants displayed considerable skill in rugby, an especially popular sport in New Zealand, as well as in tennis, soccer and equestrian sports.

The emigrants liked most to gather within the framework of their ethnic group. One of their first wishes was to have their own place to meet. The earliest effort to create a Yugoslav Center was initiated in the city of Auckland, in 1953. Three years later, the dreams of the Yugoslavs were realized with the purchase and adaptation of the building into a suitable meeting place.

The Yugoslav Charitable Society in their new home had a place to hold the many diverse activities of the association and it served as the main gathering spot for the two thousand Yugoslav emigrants or descendants living in the Auckland region.

In the club, one can find Yugoslavian press, phonograph records, cassettes and souvenirs. Recently, the association bought new instruments for a tamburica orchestra. Members of the society would like to buy a land in the neighborhood for sports and other social activities. They intend to erect a building which will provide office space and housing for senior citizens.

Another Yugoslav Club, with fewer members, exists in Auckland. Although, there has been much discussion about merging, unfortunately, no agreement has been reached. Other active clubs for Yugoslavs exist in Wellington, Hamilton, Dargawill and Christchurch.

Members of Yugoslav community in New Zealand are acknowledged and respected citizens in their new homeland. Many New Zealand politicians, from both political parties, who have visited Yugoslavia, report favorably about our descendants there.

SADRŽAJ

Uvod / 5

Desetljeće naših ljudi na Novi Zeland / 9

Naša zaštitna deklaracija / 25

Politički položaj i rad naših vojsnika u Novom Zelandu
u vrijeme prvoga svjetskog rata / 72

Doprinos privredom uspjeha naše države / 101

Desetljeće i političko djelovanje naših vojsnika u raz-
doblju između dva rata / 131

Naši vojnici u Novom Zelandu za vrijeme drugoga svjet-
skog rata i njihov doprinos narodnoslobodilačkoj bor-
bi naroda Jugoslavije / 141

Desetljeće Jugoslava na Novi Zeland poslije drugoga
svjetskog rata i stvaranje političke jugoslavenske vo-
jske / 163

Summary / 181

The descendants of the emigrants displayed considerable skill in rugby, an especially popular sport in New Zealand, as well as in tennis, soccer and equestrian sports.

The emigrants liked to meet and gather within the framework of their ethnic group. One of their first wishes was to have their own place to meet. The earliest effort to create a Yugoslav Center was initiated in the city of Auckland in 1953. Three years later, the dreams of the Yugoslavs were realized with the purchase and adaptation of the building into a suitable meeting place.

The Yugoslav Charitable Society in their new home had a place to hold the many diverse activities of the association and it served as the main gathering spot for the two thousand Yugoslav emigrants or descendants living in the Auckland region.

In the club, one can find Yugoslavian press, photographic records, cassettes and souvenirs. Recently, the association bought new instruments for a tamburica orchestra. Members of the society would like to have a hall in the neighborhood for sports and other social activities. They intend to erect a building which will provide office space and housing for senior citizens.

Another Yugoslav Club, with fewer members, exists in Auckland. Although there has been much discussion about merging, unfortunately, no agreement has been reached. Other active clubs for Yugoslavs exist in Wellington, Hamilton, Dunedin and Christchurch.

Members of Yugoslav community in New Zealand are acknowledged and respected citizens in their new homeland. Many New Zealand politicians, from both political parties, who have visited Yugoslavia, report favorably about our descendants there.

SADRŽAJ

Predgovor / 5

Doseljavanje naših ljudi na Novi Zeland / 9

Borba za ekonomsku afirmaciju / 25

Politički položaj i rad naših iseljenika u Novom Zelandu
za vrijeme prvoga svjetskog rata / 72

Doprinos privrednom napretku nove domovine / 101

Društveno i političko djelovanje naših iseljenika u raz-
doblju između dva rata / 121

Naši iseljenici u Novom Zelandu za vrijeme drugoga svjet-
skog rata i njihov doprinos narodnooslobodilačkoj bor-
bi naroda Jugoslavije / 141

Doseljavanje Jugoslavena na Novi Zeland poslije drugoga
svjetskog rata i suvremeni položaj jugoslavenskih do-
seljenika / 165

Summary / 181

Predgovor / 3

Dosjećanje naših ljudi na Novi Zeland / 9
Boja za ekonomsku stvarnost / 25
Politički položaj i rad naših poslanika u Novom Zelandu
za vrijeme prvoga svjetskog rata / 37
Doprinos privrednom napretku nove domovine / 101
Društvo i političko djelovanje naših poslanika u raz-
doblju između dva rata / 121
Naši poslanici u Novom Zelandu za vrijeme drugoga svjet-
skog rata i njihov doprinos narodnooslobodilačkoj bor-
bi naroda Jugoslavije / 141
Dosjećanje Jugoslavena na Novi Zeland poslije drugoga
svjetskog rata i trenutni položaj jugoslavenskih do-
poslanika / 162

Sadržaj / 181

Biblioteka
GLOBUS

Ivan Čizmić
IZ DALMACIJE U NOVI ZELAND

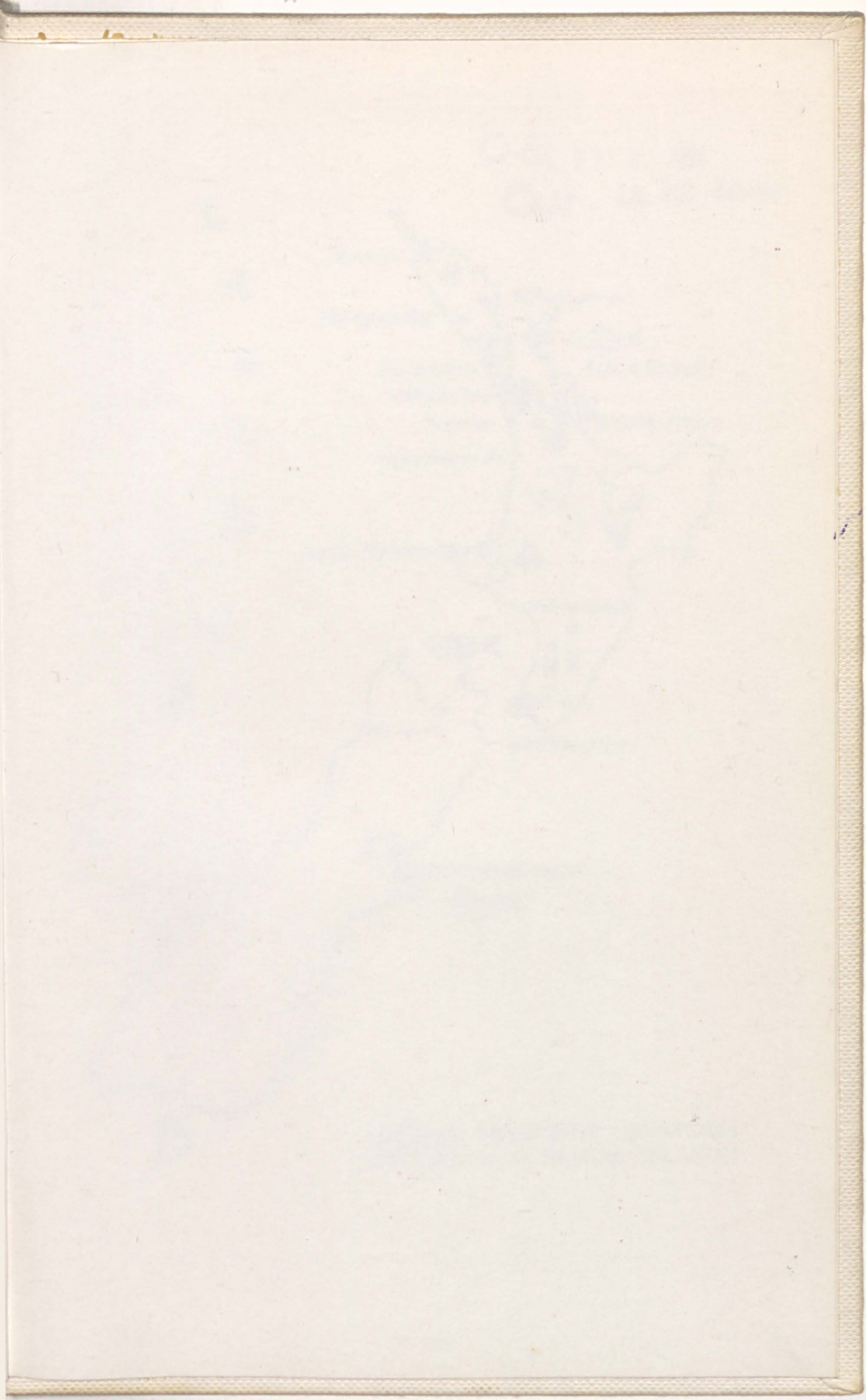
Izdavač
ČGP DELO
OOUR GLOBUS Izdavačka djelatnost
ZAGREB

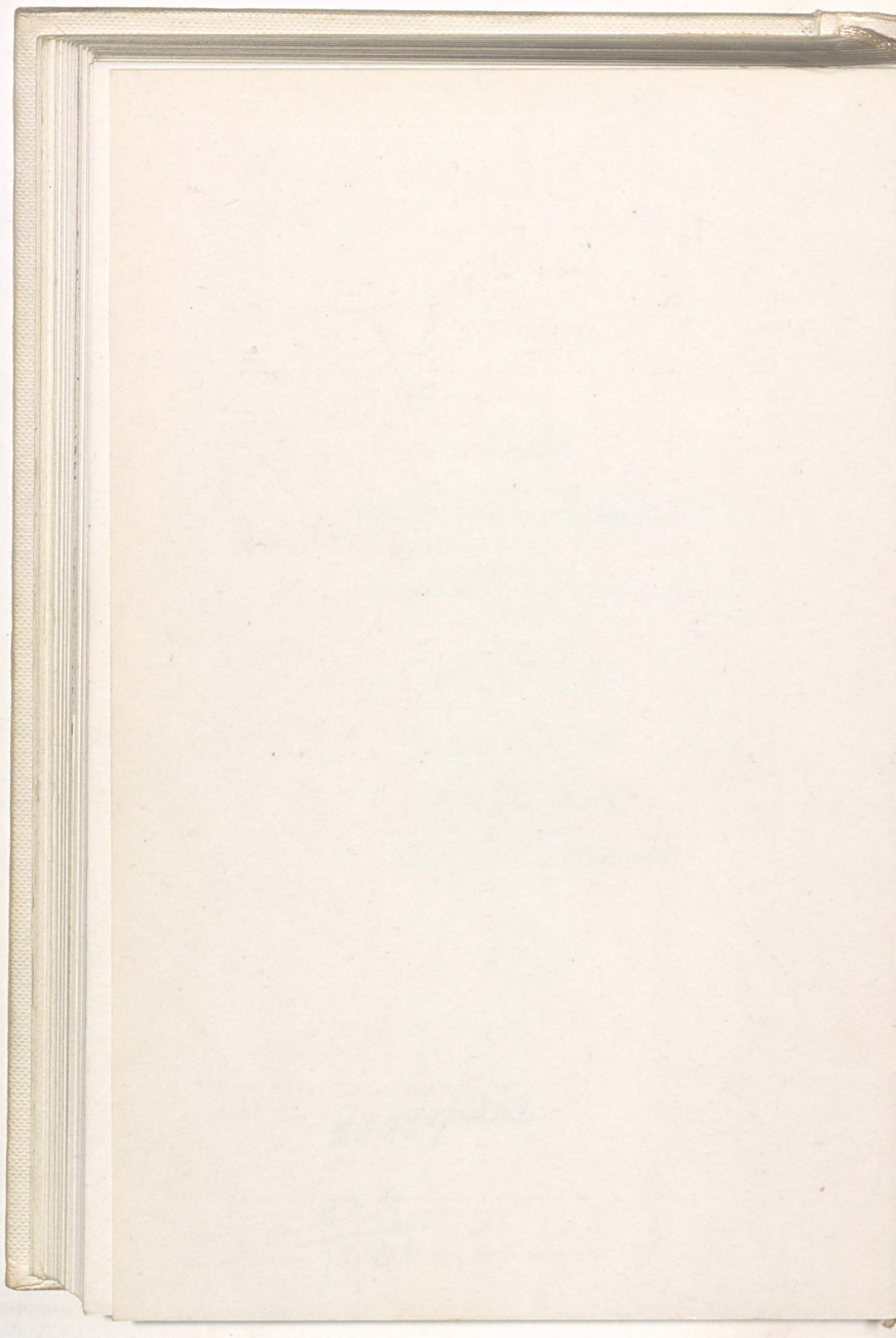
Za izdavače
TOMISLAV PUŠEK
NIKOLA JELINČIĆ

Oprema
BRONISLAV FAJON

Lektor
ĐURĐA ŽIVKOVIĆ

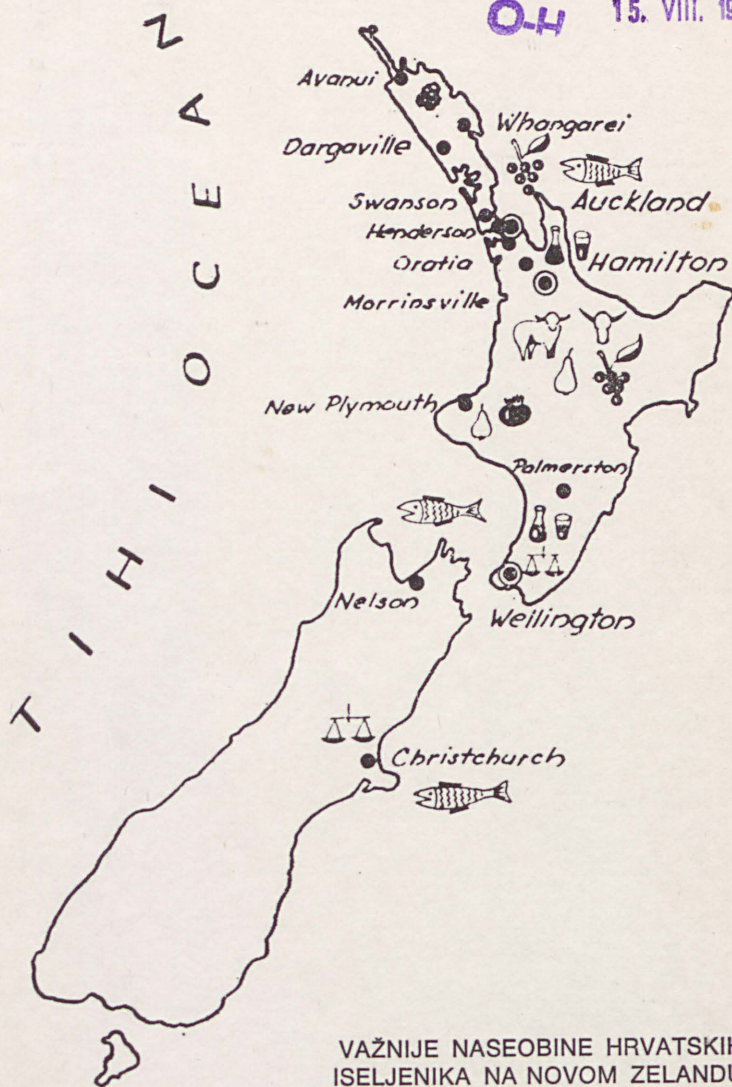
Tisak
ČGP DELO, LJUBLJANA, 1981.

O-SL 27. X. 1981

O-H 15. VIII. 1981 +

Nac. i sveuč. biblioteka
u Zagrebu

539068

NACIONALNA I SVEUČILIŠNA BIBLIOTEKA ZAGREB

990364724